Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi
Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını

Dr. ORHAN KOLOĞLU

MUSTAFA KEMAL'İN YANINDA İKİ LİBYA'LI LİDER

Ahmet Şerif - Süleyman Baruni

Ankara 1981

BÖLÜM I

CİHAN SAVAŞINDA LİBYA

TESLİMİ REDDEDEN İKİ LİDER : AHMET ŞERİF VE SÜLEYMAN BARUNİ

Libya savaşı 1912 de Osmanlı devletine zorlanan Quchy barışı ile sona ermemiştir. Bir süre Osmanlı devletinden kalan silahlar ve subaylarla organize olan Trablusgarp ve Bingazi yerlileri, liderleri Seyid Ahmed Şerif Es-Sünusi'nin yönetiminde savaşı sürdürdüler.

Bazı şeyhler İtalyanlarla anlaşma ortamı ararken ve daha 1912 Eylülünde - henüz barış yapılmamışken -, Ahmed Şerif «Yeni Osmanlı hükümeti ülkenin bu kısmından çekilse de ben sizinle birlikte savaşı sürdüreceğim» diye Enver Bey'e (Paşa) bildirmiştir. Hatta bunu, Enver'e şahsi tüfeğini hediye ederek kanıtlamıştır. Enver Paşa'nın anılarının son cümleleri şöyledir :

«Bana büyük bir mutluluk nasip oldu :

Seyit Ahmet Şerif son saate kadar eski düşüncesine sadık kaldı. İtalyan kralının hediyelerini ve Bingazi'de büyük bir zaviye kurma önerisini gururla geri çevirdi. O, asil ve yürekli bir adamdı.» (1)

Ahmet Şerif kendi başına sürdürdüğü savaşla İtalyanları en az iki büyük yenilgiye uğratmıştır.

Birinci Cihan Savaşına Osmanlı devleti de katılınca ilan edilen Cihad'a bütün gücüyle katılan ilk ve en güçlü müslüman

lider olmuştur. (2) Osmanlı Teşkilatı Mahsusa'sının Alman ve Avusturya denizaltıları aracılığıyla sağladıkları yardım sayesinde, önce İngiliz sonra da İtalyanları büyük sıkıntılara düşüren savaşları sürdürmüştür. Kendisine Trablusgarb ve Bingazi Valiliği de verilen Ahmet Şerif, Afrika için Emirülmüminin ünvanını da kullanmıştır. (3) Resmi ünvanı, «Trablusgarb ve Bingazi Naib-el-Sultanı devletlu Şeyh Ahmet Sünusi'dir. (4)

Libya için İtalyan Osmanlı barışına daha başlangıcından karşı olan ve sonuna kadar savaş kararı veren bir ikinci lider Süleyman Baruni'dir. Quchy barışını kabul etmeyen Baruni savaştan dönüşünde Osmanlı Meclisi Ayanına tayin edildi ve ilk fırsatta savaşmak üzere Libya'ya döndü. Cihad'la beraber bir denizaltı ile (deniz dağları üzerinde yüzen, bazan da dalan de niz cini = ifritül bahr) Mısırata bölgesine geldi, kendisine Paşa ünvanı verilmişti. «Trablusgarb'ın Osmanlı toprağına ilhak olunacağı hakkındaki Emirülmüminin'in emri verdiği konusunda bir İdarei Seniye ile» otoritesini kabul ettirdi .(5)

Baruni her gittiği yerde Sultan'ın fermanını okutarak işlerini yürütüyordu. Savaşın başında Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Bey'in fahri ferik rütbesiyle Trablusgarp'e gönderilmesi; 1918 Martında da şehzade Osman Fuat'ın Libya mücahitlerine katılması, Mısrata'da Vali ve Kumandan sıfatıyla durumu yöneten Baruni'nin işini kolaylaştırmıştı. Teşkilatı Mahsusa ile ilişkili olan ve İtilaf devletlerine karşı müslümanları ayaklandırma çabalarında bulunan Azzam Bey (Daha sonralarının Arap Birliği Genel Sekreteri) in önerisi ve Enver Paşa'nm onayı ile Osman Fuat Efendi gönderilmişti. Nuri Paşa'nın yerine de kumandan olarak İshak Paşa geldi. Kendisi 1911 - 1912 savaşlarında binbaşı rütbesinde, süvari alayı komutanı olarak bulunmuştu ve yerli halk tarafından tanınan, sayılan bir kişiydi. (6)

Bütün savaş yılları boyunca oradaki birliklerin gereksindiği top, tüfek, mermi ile elbise, çamaşırın gönderilmesini

Harbiye Nezareti'nin emriyle Teşkilatı Mahsusa üzerine almış bulunuyordu. Dalmaçya sahillerinde Pola-Cattaro ve Fiume'den, bazan da Kuşadası'ndan, Bodrum, Fethiye Megri ya da Milas'ın Küllük limanından Afrika sahillerine, denizaltı ve bazan da yelkenlilerle gönderme yapılıyordu. (7) Bu yardım ilaç, para (Osmanlı kâğıt liraları Baruni parası diye anılıyordu) (8), cephaneydi. Hatta bir keresinde otuz kadar bisiklet bile gönderilmişti. (9) Gerçi İtalyanları yerleştikleri liman şehirlerinden söküp atmak güçleri hatta umutları yoktu ama, onlara «Koloni bakanlığımız var, kolonimiz yok» (10) dedirtebilmişlerdi.

Ancak zamanın ne Dörtlü İttifak, ne de Libya mücahitleri lehine işlemediği açıktı. Yokluklar, sıkıntılı bir savaş sürecine devamda bazılarının isteksizliği, her yandan gelen çekici baştan çıkarma önerileri Ahmet Şerif ve Baruni türü «kaya gibi imanlılar» dışındakileri zayıflatabiliyordu.

Daha savaşın ikinci yılında, Ahmet Şerif, Sünisi ailesinden bazı ileri gelenlerle eşraftan bazılarının İtalyanlar ve İngilizlerle anlaşmaya yanaşması üzerine Carabub'a çekilmiş bulunuyordu. Her ne kadar manevi nüfuzu hala çevreyi etkiliyor idiyse de işlere istediği yönü verebilmek gücünü kaybetmiş durumdaydı. Savaşın son yılında bir şehzade'nin gönderilmesinin mücahit liderlerini bağdaştırmak amacına yönelik olduğu kuşkusuzdur.

Osman Fuat Efendi, asıl rütbesi süvari Miralayı iken kendisine paşalık verilmek suretiyle terfi ettirilen İshak Paşa ile Afrika'daki bütün birliklere kumandan gönderilmişti. Şehzadenin yaveri Yüzbaşı Rıfat Bey o günleri şöyle anlatıyor :

«1333 (1915) yılından beri Trablus'daydım. Nuri Paşa yeniden asker örgütlemesine başlamıştı. Büyük başarı gösteren mücahitlere ek olarak muntazam taburlar düzenleniyordu. Şehzade hazretlerinin gelişi ahali üzerinde büyük bir etki yarattı.

Herkes kendisini büyük bir mutluluk ve sevinç ile karşıladı. Bu sırada Bingazi'deki Sünisiler ile Trablus ahalisi arasında düşmanlık vardı. Şehzade düşmanlığı ortadan kaldırarak halkı cesaretlendirdiler ve isteklendirdiler /teşvik ve tergib/ Ve Trablusgarb kıtasını baştan sonuna kadar gezdiler. Urban şeyhleri arasındaki ayrılıklar da ortadan kalktı.» (11)

Kuşkusuz bütün anlaşmazlıkların halledildiği sanılmamalıdır. Olsa olsa savaşa devamdan yana olanların arasındaki çekişmeler sona erdirildi. İngiltere ve İtalyanlarla anlaşmış olanlar karşısında bir başarı sağlandığı söylenemez.

Padişahın Başmabeyincisi Lütfi Simavi'nin anılarında Ahmet Şerif için «İtalyanlardan gizlenmiş ve bir süre de böylece direnişini sürdürmüştü; ancak hiçbir imkân kalmadığını anlayınca /.../ İstanbul'a geldi» demesi, durumun Osmanlı başkentinden nasıl görüldüğünü yansıtır. (12) Kuşkusuz Ahmet Şerif'in içine düştüğü kısır döngüyü de belirler. Onun başka çare kalmadığı için İstanbul'a gelmeyi kabul ettiğini savunan başka kaynaklar da vardır. (13) Ayrıca ölümüne kadar geçen ondört yıl süresince ve çağırılara rağmen bir daha işgal altındaki anavatanına dönmek isteği göstermemesi de, kendisinin de oradan uzaklaşmak eğiliminde olduğunu kanıtlar.

AHMET ŞERİF'İN İSTANBUL'A DAVETİ

Ancak bu yolculuğu sadece duygusal nedenlerle ve sadece Ahmet Şerif'e bağlayarak açıklamak da güçtür. Özellikle oraya bir şehzade'nin gönderilmiş olması Libya'nın iç olaylarını aşan bazı projeler bulunduğuna kanıttır.

Haziran 1916'da Şerif Hüseyin'in İngiliz ve Fransızlarla anlaşarak Sultan - Halife'ye başkaldırması, Osmanlıların Hilafeti üstlenmelerinden kılı kılına tam dörtyüz yıl sonra Türk Hilafetinin müslümanlar içinde açıkça tartışılır olması demekti.

Ayaklananın Kureyş'ten, peygamber sülâlesinden olması olaya bir başka önem kazandırıyordu. Nitekim bu yüzden, Türk resmi makamları olayı Türk kamuoyuna açıklarken «Mekke'de vukuundan çok şüyuu kötü bir fesat çıktı» deyimini kullanmış ve yaygın olmadığını «şükredilmelidir ki fesat Mekke ve Cidde'ye inhisar etmiş, Medine ve Rabig bölgelerine yayılmamıştır» diyerek vurgulamışlardır. (14)

Şerif Hüseyin ayaklanmasının gerekçesi olarak İttihatcıların dinsizliğini ileri sürmüştür. Bâbıâli derhal karşı fetvalar çıkartmış, Şerif Ali Haydar'ı Mekke emirliğine atamış ve kendisi özel bir trenle 26 Temmuz'da Medine'ye varmıştır. Savaşın başındanberi İngiliz ve Fransız ablukası hacıları engellerken, Şerif Hüseyin haccı yaptırtmış, bölgeye hem İngiliz yardımından, hem de hacılar sayesinde para girmesi durumunu güçlendirmişti. Buna karşılık, özellikle Hint ve Güney Doğu Asya hacılarının Şerif'in Avrupa emperyalizmi ile işbirliğine karşı çıkmaları işini güçleştiriyordu.

1917 Martında Rusya'da ihtilal patladığındanberi özellikle Orta - Doğu'nun paylaşılmasıyla ilgili gizli anlaşmaların açıklanacağı tekrarlanıyordu. İngiliz ve Fransızlar buna karşı önlemler almaktaydılar. Nitekim Kasım 1917 sonunda gizli belgeler açıklanınca Osmanlı hükümeti bunları el altından Arap ileri gelenlerine ve Şerif Hüseyin'e duyurdu. Yine de Arapların İngiliz ve Fransızlarla işbirliği engellenemedi. (15) Kuşkusuz Şehzade Osman Fuat'ın gönderilmesinde ve Şeyh Senusi'nin İstanbul'a çağırılmasında bu yeni durumun etkisi vardı.

Şerif'in ayaklanmasından sonra, evvelce sadece Mısır'ın fethine bağlı olarak değerlendirilen Libya savaşına yeni bir açıdan bakılmağa başlandı. Esasen buradaki savaş hakkında yayımlanan resmi bildirilerde standart bazı bilgilerin dışına çıkamıyordu. 10.9.1917 tarihli Tanin'deki bilgi bunun bir örneğidir :

«Ahiren Trablusgarp'ten varid olan malumattan düşman ile senelerden beri çarpışmakta olan mücahedanımızın ayni hakla mütevali muzafferiyet ve muvaffakiyete nail olmakta bulundukları ve kahramanlarımızın kuvayı maddiye ve maneviyelerinin vekayii cariye ile mütenasiben tevsi ve inkişaf eylediği kemali fahr ile anlaşılmıştır. Düşmanın mükemmel ve mezbul vesait harbiyesi bu bir avuç mücahidin müdafaai kahramananesi karşısında hiçe mübeddel olarak İtalyanlar her teşebbüslerinde birçok mühimmat ve levazım terk etmek suretiyle münhezimen sahilde mütehassin oldukları mevakie ilticaya mecbur olmaktadırlar....»

1917 sonunda İngiliz'lerin Kudüs'ü, ayaklanmış olan Şerif Hüseyin'in Arap kuvvetlerinin de yardımıyla ele geçirmiş olması, Osmanlı Halifesi ve kuvvetlerinin İslam üzerindeki etkisine büyük bir darbe olmuştu. Gittikçe yoğunlaşan bir İngiliz propagandası Araplar arasında etkenliğini artırıyordu. Teşkilatı Mahsusa'ya, eski Trablus milletvekili Yusuf Şetvan Beyi bir denizaltı ile Trablus'a geçirmesini, Ahmet Şerif'i Padişah ve Halife Sultan Mehmet Reşat adına İstanbul'a davet etmesini ve getirmesini sağlamak emri verilmişti. Gerekli masraflar örtülü ödenekten, denizaltı da Almanlardan sağlandı. (16)

1918 Temmuzunda Sultan Mehmet Reşat öldü ve yerine 6. Mehmet Vahdettin geçti. 31 Ağustos için de geleneksel kılıç kuşanma töreni planlandı. Tam o günlerde de, Abdülhamit devrinde çok kere yinelenen davetleri kabul etmediği ileri sürülen (17) Ahmet Şerif, Yusuf Şetvan Beyle birlikte Türkiye'ye doğru yola çıkmıştı.

Kendi açısından Ahmet Şerif'in bir kırgınlık ve güçsüzlüğün tepkisiyle davrandığı belki ileri sürülebilir. Ancak bunun yeterli olmadığı açıktır. Bazı kaynaklar sadece «Asitane'ye çağırıldığını» kaydetmekle yetinirler (18) Mehmet Türkioğlu şöyle diyor :

«Bingazi'nin idaresini Seyyid İdris'e terkederek Trablus tarafına geçti. Bir müddet rahatsız olarak Sirt civarında bekledikten sonra Abdurrahman Azzam Bey'in telkin ve delaleti üzerine İstanbul'a geldi...» (19)

Buna karşılık aşağıya aldığımız iki kaynak, Ahmet Şerif'in Enver Paşa'nın bazı özel projelerine bağlı olarak - ve kuşkusuz bunlardan haberi de olmadan - çağırıldığını kanıtlamaktadır.

Teşkilatı Mahsusa'nın ileri gelenlerinden ve Arap işleriyle çok meşgul olmuş bulunan Hüsamettin Ertürk anılarında şöyle diyor :

«Enver Paşa'nın umudu şuydu : Şeyh Sünisi hazretlerinin İslam aleminde büyük bir nüfuzu vardı, bundan yararlanılacaktı. (20) Suriye'ye giderek Arapları Halife lehine İngilizlerin cephesinden ayırmağa çalışacaktı. (21) Enver dedi ki, «Eğer Şeyh Sünusi Şerif Hüseyin'i yola getiremezse o zaman Hicaz Krallığını da, ilerde Trablusgarp'ta kurulacak devletin riyasetini de kendisine vermeğe ve onu bu yerlerin meşru hükümdarı tanımağa hazırız. (22)»

Hatta yine aynı kaynak Enver Paşa'nın Ahmet Şerif'e kurulacak bir İslam Konfederasyonundan bahsettiğini, Halife seçilebileceğini söylediğini iddia eder. Bir Osmanlı Halifesinin damadının bunu söylediğini şüphe ile karşılamak gerekir. Ancak elden çıkan ve geri alınamayacağı anlaşılan İslam ülkelerini Osmanlı Hilafetine, başında Arapların seçecekleri fakat Osmanlı Devletine bağlı ve saygılı bir lider bulunan bir konfederasyon çerçevesinde bağlayarak, birliği devam ettirmeyi tasarladığı kabul edilebilir.

Enver Paşa'yı en iyi değerlendiren araştırıcılardan Şevket Süreyya, sanıldığının aksine onun Pantürkcü - Panturancı değil Panislamcı olduğunu kanıtlarla ortaya koyar. (23) Savaşın son yılında Kafkaslar ve Orta Asya'ya hatta Afganistan ve Hindis-

tan'a ait bazı projeleri diğer arkadaşlarından ayrı olarak tasarlayan, Kafkasya'da bir İslam Ordusu kurduran Enver'in bu projeleri ne derece hayalci olursa olsun, bir temele dayanıyordu.

Ahmet Şerif'in bu İslami eylem içinde bir rolü bulunduğunu, Türkiye'de çok yönetici bilmezken, Alman İmparatorunun bilmesi de hayli ilginçtir. «Nihai Zafer» için bir yandan Fransa cephesinde büyük saldırıya geçmiş olan Kayzer Vilhelm'in, diğer yandan da İngiltere'nin Mısır'da çökertilmesinden medet umması, en üst düzeyde, Kayzer'le Enver arasındaki bir bağlantıyı kanıtlar. Vahdettin'in damadı İsmail Hakkı (Okday) olayı şöyle naklediyor :

«Vahdettin'in tahta çıkışını müttefik Alman, Avusturya Macaristan İmparatorlarıyla, Bulgar Kralına resmen bildirmek için şehzade Abdürrahim Efendinin başkanlığında bir heyet kuruldu. 1918 Eylül ayı ortalarında Almanya'ya varan heyetin şerefine verilen bir ziyafette Alman İmparatoru bir ara /solunda oturan İsmail Hakkı Beye dönerek/ «Trablusgarp'teki Sünusi Şeyhi'nin kuvveti ve kudretinden, olağanüstü nüfuz ve ezici kuvvetinden ve O'nun ortaçağdan kalma bir aşiret reisi olduğundan bahsetti. Kendisine her türlü yardımın yapılacağını, bu sayede Mısır'ın zaptının mümkün olabileceğini ayrıntısıyla anlattı. Sonra da «öyle değil mi?» diye sordu.

Ne diyeceğimi şaşırmıştım. Çünkü şu veya bu sebeple Afrikalı Sünusi Şeyhini Alman İmparatoru'nun gözünde büyütmüşler, lâfın kısası İmparator'u aldatmışlardı.

/.../ Cesur, savaşçı, fedakar insanlar olduklarını /.../ fakat bekleneni yapamayacaklarını anlattım.

O sırada Alman Umumi Karargahı nezdinde Osmanlı Daimi Mümessili bulunan Ferik Halepli Zeki Paşa kaşla gözle bana işaretler yapıyor, bu yolda gerçeği İmparatora anlatmamak-

lığım gerektiğini ifade etmek istiyordu /.../ Bu yalanları o söylemiş olmalı ki, yemekten sonra bir ara yanıma yaklaşarak «Neyine lazım, ne diye bunları anlatırsın!. İmparatoru hayal kırıklığına uğrattın» demek suretiyle, gerçeği ortaya koymuş olmama canı sıkılmış olduğunu açığa vurmuştur.» (24)

Ahmet Şerif'in propaganda amacıyla çağırıldığını düşündüren iki kanıt daha vardır. Enver Paşa'nın 1911 - 12 Libya savaşı anıları ilk kez 1918 yılında Almanya'da ve Türkçeden önce Almanca yayınlanmıştır. Bu kitapta mücahitlerin ve özellikle Ahmet Şerif'in büyük övgüsü vardır. İkincisi Mehmet Türkioğlu'nun anılarındaki bir bölümdür :

«Ahmet Şerif Avusturya'nın Pola limanına varınca, İmparator Vilhelm tarafından Berlin'e davet edildi ise de - Alman propagandasına alet edileceğini sezdiği için - rahatsızlığını bahane ederek ve özür dileyerek doğruca İstanbul'a geldi.» (25)

Daha Türkiye'ye ayak basmadan önce de Ahmet Şerif'in «Asi Hüseyin ve Yalancı Hidivi Kâzib)» gibi hasis çıkarlara sarılmayan, «Kutsal Cihat sırasında din düşmanlarına karşı islam dayanışmasını kanıtlayan, Kelimetullah uğrunda her türlü fedakarlığı göstermiş» liderler arasında özel bir yeri olduğu kamuoyuna açıklanıyordu. (26) İstanbul'daki günlerinde de hakkında yayınlanan haber ve yazılarda Şerif Hüseyin konusunun yoğunlukla işlendiği farkedilir.

Görüldüğü gibi, Ahmet Şerif belki kendisinin de bilmediği bir projenin uygulayıcısı olarak İstanbul'a çağırılmıştı.

Sirt körfezinde Ageyle'de bir Alman denizaltısına alınan Ahmet Şerif, Adriyatik üzerindeki Avusturya'nın Pola limanına, oradan Balkan treni ile İstanbul'a ,30.8.1918 günü «birçok güçlük ve sıkıntı çektikten sonra» vardı. (27) Beraberinde şu kimseler vardı :

Mücahit büyüklerinden ve Sünusi şeyhlerinden Mohammed Ez Zavi, (28)

«Mücahid Hakiki» Mısırlı Binbaşı Mohammed Salih Bey,

Özel doktoru olup bütün askeri hareketlere katılıp mücahitlerin yaralarını bizzat sarmış, birçok salgın hastalığın yokedilmesi için olağanüstü çalışmış olan doktor Binbaşı Abdülselim Bey, Şeyh hazretlerinin son derece güvenini kazanmış, bir çok hissi ve cansiperane hizmetlerde bulunmakla beraber savaşlara da katılmış olan Yüzbaşı Abdülselim Abu İkşata,

Mücahitlerden Salih Abu Urkub Sünusi ile Osman namında bir diğer mücahit. (29)

Emirülmümin'in misafir hassı olan Ahmet Şerif istasyonda özel bir törenle karşılandı :

«Trablusgarb ve Bingazi Naib el Sultanı devletlu Şeyh Ahmet Sünusi hazretleri zat şevketsimat hazret hilafetpenahiye arz tebrikat ve tazimat etmek üzere dün akşam Dersaadete muvasalat eylemiş ve Sirkeci istasyonunda merasim teşrifatiyei lazime ile istikbal olunmuştur.

Yaveran hazreti şehriyari'den Miralay İbrahim Bey ve Mabeyin Hümayun katiblerinden İhsan Bey müşarünileyh hazretlerine nam hümayun mülükaneye olarak beyan hoş amedi etmişlerdir.

Harbiye Nazırı Paşa hazretleri ile Makam samii sadaret penahiden izam buyurulan teşrifat müdür muavini Fuad Bey ve taraf âliyi Meşihatpenahi'den fetva emini Ali Rıza efendi hazretleri dahi istasyonda hazır bulunmuşlardır. Müşarünileyh Ahmet Sünusi hazretlerinin ikametlerine Mecidiye kasrı hümayunu tahsis buyurulmuşdur.» (30)

Devletin resmi gazetesinin bu ciddi yansıtmasına karşılık Sirkeci istasyonunda karşılamanın çok heyecanlı olması için herşey yapılmıştı. Sebilüreşad dergisi, bunun nasıl bir İslam birliği gösterisi haline getirildiğini şöyle anlatıyor :

«İstasyonda büyük bir kalabalık vardı /.../ aralarında muhtelif akvam islamiyeye mensup heyetler de vardı. Enver Paşa kendisini merdivenden indirdi, birkaç defalar musahabe ettiler. Askeri teftiş ettiler. Beyaz bir ehrama sarılmışlardı, belinde zatı şahanenin hediyesi murassa kılıç vardı. /.../ İstikbaline gelenler ellerine sarılıp öptüler. Herkes pür heyecan ağladı. Hintli müslümanlar müteheyyic yüksek sesle «Esselamünaleyküm! Essalümaleyküm!» diye bağırıyorlardı.

Vahdeti İslamiyenin tecelligahı olan bu levhai ulviye karşısında Şeyh hazretleri de pek müteheyyiç olmuşlardı. İslamiyetin feyz kudsisi ruhları bu derece galeyana getirmişdi. Biri çöllerin ortasından, diğeri Himalaya dağları arkasından, öteki buzlu sahralardan, hasılı dünyanın dört bir köşesinden gelen bu insanları bu derece hasret ve iştiyaklarla sarmaştıran, ağlatan, heyecana getiren rabıta ne büyük, ne ilahi bir kuvvettir.

Bir müddet istirahat ettikten sonra Şeyh hazretleri istabli amireden gelen arabalarla Topkapı sarayına azimet eylediler /.../ Müşarünileyhin Darülhilafeye teşrifleri bütün müslümanların kalblerini sürurlarla, ümidlerle, İslamın şanlı hatıralarıyla doldurmuşdur. Bu hadiseyi azimenin bütün İslam memleketlerinde de pek büyük hüsn tesirler icra edeceği şüphesizdir. Hemen Cenab Hak bütün ahali islamı böyle vahdet ve saadete mazhar etsin.» (31)

İFLAS EDEN CİHADI EKBER DENEMESİ

Gerek Ahmed Şerif'e Padişahın kılıç kuşanma töreninde baş görevin verilmesi ve gerekse daha sonraki olayların anlaşılabilmesi için 1914'de ilan edilen Cihad'ı Ekber konusunun özetle ele alınması gereklidir. Avrupa'da savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye'ye sığınmış olan Alman Goeben ve Breslau zırhlıları isim değiştirerek Yavuz ve Midilli adlarını almışlardı. Ancak personel tümüyle Almanlardı, sadece başlarına fes geçirilerek görünüş kurtarılmağa çalışılmıştı. Bu gemilerin, Alman çıkarlarına hizmet etmek amacıyla Karadeniz'e açılıp Rus limanlarını bombardıman etmesi (29.10.1914) Osmanlı devletinin kesin taraf alması sonucunu yarattı. 11.11.1914'de Osmanlı devleti Üçlü İttifak'ı oluşturan İngiltere, Fransa ve Rusya'ya savaş ilan etti.

Aynı gün Padişah'ın Osmanlı ordu ve donanmasına bir bildirisi yayınlandı :

«Hem devletimizin, hem fetvayı şerifle Cihad'ı Ekber'e davet ettiğim üçyüz milyon ehli islamın hayat ve bekası sizlerin muzafferiyetine bağlıdır. Mescidlerde, camilerde, Kâbetullah'da Huzuru Rabbel Alemine kemali vecd ve istiğrak ile yönelmiş üçyüz milyon masum ve mazlum mümin kalbinin dua ve temenniyatı sizinle beraberdir.» (32)

14.11.1914 günü de Cihadı Ekber ilanına aid fetva, törenle Meşihat'tan Fatih Camiine götürülüp Fetva Emini Ali Haydar Efendi tarafından okunmuştur. Beş fetvadan birincisi şöyledir :

«İslamiyet aleyhine tehacücü a'dâ vaki ve memleketi islamiyenin gasb ve gareti, nüfusu islamiyenin sebî ve esir edilmeleri mütehakkık olunca Padişah'ı İslam hazretleri nefiri âm suretiyle cihadı emrettikte «İnfiru hifafen...» ayeti celilesi hükmi münifince kaffei müslimin üzerinde cihad farz olub genc ve ihtiyar, piyade ve süvari olarak bilcümle aktardaki müslimin malen ve bedenen cihada müsaraat eylemeleri farz ayn olur mu?»

Elcevab, olur.»

Diğer fetvalarda Rusya, İngiltere, Fransa ve onlara yardım eden Sırbistan ve Karadağ yönetimi altındaki bütün müslümanların da cihada katılmaları gerektiği, özellikle bunların Hükümeti Seniyei İslamiye'ye yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine savaşmalarının Hilafeti İslamiye zararına olacağı belirtilmiştir. (33)

Fetvalar, Padişahın «kaffei aktarı islamiyyede neşri ilanını irade ederim» kaydıyla yayınlanmıştır.

Şeyhülislam da beyannamesinde bütün yeryüzündeki müslümanlara farz olan Cihad'ın herhangi bir hıristiyan devletine karşı değil, yalnız «Hilafeti İslamiye'ye hücum ve savletlerini izhar ve isbat edenlere karşı» olduğunu belirtir. Amaç savaşa henüz katılmamış ve sömürgelerinde müslümanlar bulunan Hollanda ve özellikle İtalya gibi devletleri kuşkulandırmamaktır. Nitekim İtalya, 23.5.1915'e kadar tarafsız görünmeğe dikkat ederken bir yandan da iki blokla da «ödün pazarlıkları» içindeydi. Avusturya ile Fiume ve Tirol bölgesi üzerinde dönen bu pazarlıklar sırasında, Avusturya'nın ortağı Osmanlı Devleti'nin, Cihad'ı İtalya'ya yönelik saymaması doğaldı. Ancak bunun, Cihad kararının tutarlılığı konusundaki tartışmalarda bir zayıf nokta daha oluşturması da kaçınılmazdı. Özellikle saldırgan olarak İngiltere, Fransa ve Rusya belirtilirken en son sal-

dırgan olan İtalya'nın unutulmasında önemli bir çelişki yatıyordu.

Meclisi Âliyi İlmi'nin uzun beyannamesinde ise Kırım Kazan, Türkistan, Buhara, Hive ve Hindistan gibi «hükümeti zalimei mezkurenin kabzai tasallutlarında bulunan ve Çin ve Afgan ve İran ile Afrika'da ve sair aktarı arzda mütemekkin bulunan «Bilumum müsliminin» ellerinden geldiği kadar bu fetva gereğince Osmanlılar ile beraber malen ve bedenen iştirakleri istenmektedir. (34)

Padişah'ın Ayan ve Mebusan Meclislerini açış nutkunda da bu çelişki açıkça görülür. Bu konuşmada Cihad'ı Ekber'in neden şimdi ilan edildiği sorusunun cevabı şöyledir :

«Rusya, Fransa, İngiltere devletlerinin alem islam aleyhinde ötedenberi takib eyledikleri siyaset imhakaranenin silah kuvvetiyle refi farızai diniye hükmünü aldığından ısdar olunan fetavai şerife mucibince bilcümle müslimini bunların ve muavini olan devletlerin aleyhine cihada davet ettim.» (35)

21.12.1914 de Meclis adına, Savaş ve Cihad konusunda Padişah'a hitaben yapılan konuşmada her ne kadar Cihad kararının yerinde olduğundan ve tüm islamlar arasındaki yankılarından bahsedilir ise de, aslında beklenen sonuç yüzde on oranında bile gerçekleşemedi. Hint, Mısır, Rusya, Kuzey Afrika müslümanları arasında beklenen ayaklanmalar görülmedi. 300 milyonluk müslüman nüfusunun Cihad'a katılanı belki ancak onda biri buldu. Diğerleri savaş sonrasında elde edecekleri ödünler vaadiyle savaş boyunca hareketsiz kalmayı kabul ettiler. Hatta bazılarından toplanan askerler Halife ordularına karşı düşman saflarında yer bile aldılar.

«Teşkilatı Mahsusa Cihan Savaşından az önce Enver Paşa tarafından kurduruldu. Amacı bir taraftan bütün İslamları bir bayrak altında toplamak bu suretle Panislamizme vasıl olmak-

tı. Diğer taraftan da Türk ırkını bir birlik içinde bulundurmak, bu bakımdan da Pantürkizmi hakikat sahasına sokmaktı.» (36)

«Birinci Cihan Savaşı başında Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Beyin emri altındaki subaylar Mısır, Habeşistan ve Sudan'a gönderilmiş Cihadı Mukaddes başlarken ora Müslümanlarının katılmalarını sağlamaları da kendilerine bildirilmişti. Bu subayların başka gizli görevleri de olacaktı. Mısır'da Nil üzerindeki su depoları, baraj ve mahzenleri havaya uçuracak, Nil'in Habeşistan ve Sudan içindeki mecralarını değiştirmeğe çalışacaktı. Fakat İngiliz Entelijans Servisi bu gizli emirleri ele geçirerek karşı örgütlerle bu fedailerin bir kısmını yakalamıştı.» (37)

Osmanlı yanında yer alan Arap liderlerinin Mısır ve Kızıldeniz'i çevreleyen bir hilal teşkil ettikleri dikkati çeker. Cihad'ı İtalyanlara yöneltmeyen Osmanlılar Ahmet Şerif'den İngiltere'yi Mısır'ın batısından zorlamasını istemişlerdir. Ve bu çaba ancak 1916'nın ortasına kadar başarı ile sürdürülür.

1916 yılında Seyit İdris'in İtalyan ve İngiliz'lerle anlaşması üzerine Bingazi'de bulunan Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı Trablusgarb'a çekilmeyi başarmış ve çekilemeyenler ise Seyit İdris tarafından yakalanarak hapsedilmişlerdi. Seyit İdris'in İtalyanların işgalindeki kıyı bölgeleri limanları dışında kalan Bingazi'ye hakim olmasından ve Trablusgarp'teki Osmanlı kuvvetlerine karşı bir cephe kurmasından yararlanan İngilizler Mısır - Bingazi hududunda, İtalyanlar ise işgal etmekte oldukları Tobruk, Derne, Bingazi limanlarıyla bazı ara limanlarında, harbin sonuna kadar - Seyit İdris kuvvetlerinin gerisinde - güvenlik içinde kalabilmişlerdir.» (38)

Gerçi mücahitler ve Osmanlı kuvvetleri Mütareke'nin imzası sırasında Hums, Trablusgarp, Zuvara limanları hariç bütün Trablusgarp'dan başka Fizan, Agedes, Çad gölü ve Sudan'ın El-

faşer batısındaki Sudan hududuna kadar olan bütün sahraya hakimdiler ve buralarda İngilizler ve Fransızlarla savaşıyorlardı ama, bu bölgenin savaşın genel kaderini etkileyecek bir değeri olmadığı açıktır.

Batı Sudan'da Darfur'un yarı bağımsız sultanı Ali Dinar 1916 sonunda şehid oluncaya kadar İngilizleri zorlamıştır. Çöl üzerinden Kufra'daki Sünusilerle ilişkideydi. Ölümünden sonra da 1917 yılı sonuna kadar mücahidleri İngilizler'i zora sokmuşlardır. Somali de Menla Mehmed Bin Abdullah, 1917 Eylülünde de Kızıldeniz kıyısında Cibuti'nin kuzeyindeki Raheita sultanı Ahmet, Cihad'a katılmışlardır. Raheita sultanının Aden çevresindeki Yedinci Osmanlı Kolordusu komutanı Mirliva Ali Said Paşa ile «barıştan sonrasını da kapsayan» bir anlaşma yapması, Bab-al Mendeb boğazını da kontrola sokan ve hilali tamamlayan bir anlaşma gibi görünmektedir. (39)

Kızıldeniz'in doğu yakasında, İmam Yahya, Mehmed Nasır Paşa, Hicaz boyunca Türk ordusunun kontrolda tuttuğu ve etkilediği aşiretler, Necd'de Emir İbn el Raşid ve Irak'ta Acemi Sadun Bey ve Uceymi Bey hilalin diğer ucunu tamamlıyorlardı.

Ancak 1918 yılının yarısı aşıldığı sırada bu hilal tamamiyle parçalanmış durumdaydı.

Libya'da İtalyanlarla anlaşma taraftarları ağır basmışlar, direnç tek bir cephe olmaktan çıkmıştı. İzole bazı direnç adaları kalmıştı. Sudan'da direnç bitmişti. Şerif Hüseyin'in ayaklanmasıyla Hicaz elden çıkmış, Yemen ve Medine de yine izole Türk adacıkları kalmıştı. Kudüs «Son Haçlı Seferi»ni yaptığım ileri süren İngiliz orduları tarafından, Arap kuvvetlerinin de yardımıyla ele geçirilmişti.

Nihai Zafere kadar» teranesiyle başlatılan Cihad'ın başarısızlığı 1918 yazında «Şerefli bir sulh» aramak şekline dönüştürülmüştü. Hükümet bir yandan Bolşevik ihtilali nedeniyle

çöken Çarlık Rusya'sından bazı toprakların geri alınmasını, ya da Şeria'da İngilizlerin durdurulmasını başarı ilan ediyor ve hergün yayınlanan «Karargahı Umumi Tebliği Resmi» leriyle ortalığı süt liman gösteriyor; bir yandan da basın aracılığıyla kamuoyuna «Sulh ne Vakit?» ve «Harbin son günleri» türü, barış şırıngaları yapılıyordu. (40)

Yenilgileri kimse ağzına alamıyordu. Herşeyden evvel sansür buna izin vermiyordu. Ancak vasıtalı olarak da olsa, bazı konulara dokunur dokunmaz, nerelere gelinmiş olduğu farkedilebiliyordu. Örneğin, beslenme konusunu ele aldığı bir yazısında İkdam gazetesi birdenbire :

«Millet harb etmek, arslanlar gibi döğüşmek, İngiliz'i Irak'dan, Mısır'dan, İran'dan, Filistin'den kovmak, şu cengi cihanşümul'de vazifesini görmek, kurtulmak, hukuku hayatıyesini istihsal etmek istiyor» diyordu. (37) Ve böylece nelerin elden çıktığını dolaylı olarak anatabiliyordu.

OSMANLICI ARAPLAR - ARAP MİLLİYETCİLERİ ÇATIŞMASI

Ahmet Şerif böyle bir ortamda İstanbul'a geliyor ve Cihad'ın kahramanlarından olarak kutlanıyordu. Gerçekte, iflas etmiş olduğu itiraf edilemeyen bir girişimin içinde, inancından ve dürüstlüğünden vazgeçmeyen bir lidere saygı gösteriliyordu. Sebil-ür Reşad dergisinin bu konudaki yazısı gayet anlamlıdır :

«/Cihad'a iştirak edenler arasında/ hazret Sünusi-i Ekber'in hususi bir vaziyeti vardır. Yedi senedenberi düşmanlara karşı büyük besalet ve şecaatler göstermek, harikalar yapmakla şöhretşiar olmuştur. İtalyanların haksız hücumunda Kufra vadisine talim ve tefekkür ile meşgul idi. Herkes yeis-târ olduğu zaman iman kuvvetiyle, arslan azmiyle memalik Osmaniye'den oraya şitaban olan kahramanlara zahir olmuş, Trablusgarb'in istiklalini muhafazayı deruhte eylemiştir. İtalya'nın gönderdiği Mehmed Ali heyetlerine, krallık teşviklerine, İngiliz'lerin izam ettikleri İdrisi'lerin tesiratına, vaad ettikleri rütbeler, maaşlar ve lakablarına, İtalya menfaatına hizmet eylemek üzere Mısır'dan gönderilen İzzet el Hındi, Hasan Hamada, Abdülhamid Şedid beylerin icra ettikleri tesvilat ve iğvalata ve ahiren Aziz Ali Bey vasıtasıyla bütün vesait müdafaanın tahribine karşı hükümet seniye bilmecburiye ahd sulh etmesine rağmen pâk ve hakayik islamiyenin mazharı olan tarikat senusiyenin mülhem ve muazzam reisi kemal cesaret ve metanetle cevabı red vererek büyük bir sebat ve azimle kemafissabık cihada devam ettiler.

Arada mader vatandan, Mısır'dan, Nijerya'dan kaçak olarak gelen bir miktar silah, cephane, para ve erzakla koskoca

bir devlet muazzamaya ve onun hesabına çalışanlara karşı gelebilmek, Cenbı Hakkın kudretine, kemal imanla rabtı kalp eylemekle olur. İşte emir müşarünileyh hazretlerinin en mühim sıfat mümeyyizesi budur.

/.../ Kanal seferi yapıldığı vakit, ceyş Osmani'yenin harekatını teshil edebilmek için Marabuta taarruz etmiş, ondan sonra Sirte'nin harici ve dahili vahalarını aylarca işgal eylemiş ve bu suretle hemen hemen yirmi bin İngiliz'i işgal eylemiştir. Onun elinde biraz mükemmel vesait olsa idi bütün Sudan, Cava /?/, Vadai, Sahrai Kebir, Yukarı Mısır, belki de Tunus'un halası bihavli teala muntazırdı.» (42)

Genel olarak Cihad'ın iflasının yanısıra, Arap milliyetçileri arasındaki görüş farkları da daha keskinleşti. Türk - Arap İslami dayanışması ile Avrupa emperyalizmine direnmek, yerini gidererek daha yaygın bir şekilde, Osmanlı'ya karşı Avrupalı ile işbirliği şekline dönüştürdü. Bu konuda hem Ahmet Şerif hem de Baruni büyük sıkıntılar çektiler. Özellikle, Türklerle işbirliğinden yana Ahmet Şerif'in başından, yukarda bahsettiğimiz kırgınlık ve bıkkınlığa kapılmasına neden olan önemli olaylar geçti.

Olayların ayrıntısına girmeden önce bunun Ahmet Şerif dışındaki iki kahramanını tanıtmak gereklidir : Abdülaziz Çaviş ve Aziz Ali el Mısri.

Mısırlı Milliyetçi lider Mustafa Kamil Paşa'nın 1908'de ölümünden sonra, İngilizleri Mısır'da en çok rahatsız eden «Al Hizb al Vatani = Milliyetci Parti» nin başlıca yönetici ve sözcülerinden olan Abdülaziz Çaviş, İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştı. İngiliz yanlısı Hürriyet ve itilaf hükümeti kendisini İngilizlere teslime kalkıştığı halde, İttihat ve Terakki'ciler savunmuştu. Bütün Cihan Savaşı boyunca Osmanlı hükümeti lehine, Araplara yönelik propaganda da etkin bir rol oynamıştı.

Kendisi «Al Hidaye» gibi dergiler çıkarmış, Sebilürreşad'da yazıları yayınlanmış, hatta Cihad fetvasının Arapcasını o hazırlamıştı. (49) Teşkilatı Mahsusa'nın anti-İngiliz kampanyasının en etken elemanlarındandı.

A. Çaviş, Mustafa Kamil Paşa'nın «Mısrı Osmani = Osmanlı Mısır'ı» fikrinin savunucularındandı. Bu düşünceye göre, Mısırlıların tek bir vatanı vardır : Mısır. Ancak Mısırlılar Osmanlı milletinin bir parçasıydılar. Sultan - Halife'ye sadakat, kutsal vatanseverce bir görevdi. «Osmanlı devletinin bütünlüğü, İngilizlerin girişimlerine karşı yasal haklarımızı savunmak için gerekli temeli oluşturur. Allah Osmanlı devletini takdis etsin, Sultan'a zaferler ihsan etsin ve ordularını korusun, böylelikle onun gücünden yararlar çıkarabiliriz.» (44)

Osmanlı'ya bu bağlılığın temelinde, İngiliz sömürgesi haline düşmenin korkusu yatıyordu. Milliyetci Partinin amacı, Mısır'a 1841'de tanınan «Osmanlı yönetiminden özerkliği» yeniden kazandırmak ve aynı zamanda hem Osmanlı hem de herhangi bir Avrupa devletine karşı Avrupa'nın toplu garantisini sağlayarak, kendi başına gelişmesini sağlamaktı. Osmanlı'ya bağlılık İngiltere'ye karşı güvence olduğu gibi, dini açıdan da İslam dayanışmasını ve desteğini sağlamış olacaktı.

İngilizleri bu akım karşısında çok duyarlı yapan sadece kendilerinin istenmemesi değildi. Mustafa Kamil Paşa'nın Fransız kültürü almış bir kişi olması ve özellikle Fransa'da politik destek bulması, bu akımın güçlenmesi halinde Mısır'ın ellerinden çıkıp Fransızlara geçmesi olasılığını da düşündürüyordu.

Mısır'da doğmuş, Çerkes asıllı Osmanlı Subayı Aziz Ali, lise öğrenimini Galatasaray'da yapmış, 1898'de mezun olmuş, «Mektebi Harbiye»ye yirmiş ve orada Enver ve Ali Fethi Beylerle aynı sınıfta okumuştu. (45) Makedonya.da eşkiya ve çeteci takibinde başarılı olmuş, Meşrutiyet'in ilanından önce İttihat ve Terakki'ye girip çalışmış, 31 Mart olayında Hareket Ordu-

su'nun bir müfrezesine kumanda etmiş ve İstanbul içindeki asileri temizleme çalışmalarında başarılı bir rol oynamıştır.

Kendisini yakından tanımış olan Bahriye Nazırı Cemal Paşa çok yetenekli fakat dünyada tanıdığı en haris adam olduğunu ileri sürüyor. (46) 1910'dan sonra Aziz Ali'nin davranışlarındaki değişmenin de, sınıf arkadaşlarının herbiri hürriyet kahramanı olarak ün yapar, ya da yüksek mevkilere gelirken, kendisinin ilk plana çıkarılmamış olmasından doğduğunu ileri süsüyor.

Bu dönemden başlayarak Aziz Ali'nin biri açıktan, diğeri gizli olarak sürdürdüğü iki eylemi olmuştur. Bingazi'de kumandanı, daha sonra Harbiye Nazırı olmasını hazmedemediği Enver Paşa'ya, Üsküb'deki kumandanı Osman Paşa'ya, Yemen'deki kumandanı Ahmet İzzet Paşa'ya ters bir altın üstüne karşı yapamayacağı davranışlarda bulunmuştur. Çok yerde ve açık olarak komutanlarına çatmıştır. Bu davranışlarıyla ters ve haris bir kişi imajı yaratmıştır. Gizli girişimleri ise, kendisini idama mahkum eden Askeri Divanı Harb'ce bile yeterince saptanamamış, mahkumiyeti Bingazi'deki bazı yolsuzluklar ve kötü yönetime dayandırılmıştır.

Oysa, Osmanlı ordusunun bir subayı olduğu halde, Osmanlı devletinden ayrılmaya yönelik bir Arap milliyetciliği akımına katılmış, gizli Arap Milliyetci dernekleri (Al Kahtaniye ve Al Ahd)ı kurmuştur. Mısır'raki yandaşlarının ve İngiliz hükümetinin girişimleriyle, bir daha Osmanlı devleti aleyhinde çalışmamak kaydıyla, idamından vazgeçilip Mısır'a gitmesine izin verilmiştir. Daha sonra da Şerif Hüseyin'in ayaklamasına fiilen katılmıştır. (47)

Osmanlı emperyalizmi kavramını İngiliz emperyalizminden daha kötü sayan Aziz Ali ile buna karşı çıkan Ahmet Şerif, Baruni ve Abdülaziz Çaviş'in bağdaşmaları tabii olanaksızdı. Aziz

Ali, hangi nedenle olursa olsun Osmanlı devletini ve Türkleri destekleyenleri hain sayıyordu. Tabii bu yargılama kendisine de diğerleri tarafından yönetilmiştir. Bunun sonucu, daha 1912 sonralarında bu gizli çekişmelerin tam anlaşılır hale gelmemiş olduğu bir dönemde işgalci emperyalist İtalyan'lara karşı savaşan mücahitler cephesinde Aziz Ali'nin önemli bir çatlak yarattığı görülmüştür. Mücahitlerin en samimisi Ahmet Şerif'in kırgınlığı ve bıkkınlığı ve daha sonra kendisine İstanbul'dan başka sığınacak yer bırakmayan tutumunun temelinde bu dönem olaylarını aramak gereklidir.

Parçaları kopa kopa yokolmağa yönelen Osmanlı Devleti birgün ortadan kalktığında, bu değişik akımları savunanlar, bağlantılarına göre değişik kaderlerle karşılaşmışlardır. Osmanlı'ya düşman olmanın ve İngiliz'lerle işbirliğinin savunucusu olan Aziz Ali daha sonra Mısır ordusunda Genel Kurmay Başkanı hatta Moskova elçisi olmuştur. Kendi milli varlığını ve bağımsızlığını isterken - özellikle Baruni - Avrupalı emperyalist yerine, tarihsel dini bağlarla bağlı bulunduğu Türkleri yeğleyen Ahmet Şerif, Baruni ve A. Çaviş ise hayatlarını sürgünlerde geçirmişlerdir.

Ahmet Şerif'in inançları doğrultusunda daha da kararlı davranmasına neden olan olaylar, Enver Bey'in 1912 yılı sonlarında Bingazi'den ayrılmasıyla birlikte başlamıştır.

Enver Bey, Libya'dan ayrılırken, yetki aşmalarına ve huzursuzluk çıkarmamalarına aldırmadan «Bingazi'de bir Arap hükümeti kurması tavsiyesiyle emir ve kumandayı Aziz Ali'ye bırakmıştı. (48).

Bu tutumun, Aziz Ali'nin bazı niteliklerine güvenden ileri geldiği kolaylıkla anlaşılabilir. O ana kadar su üstünde bilinen tutumuyla Aziz Ali, iyi bir subay, ters ve dik fakat açık konuşan, haris fakat mert bir kişi izlenimini yaratıyordu. Arap ol-

masının bir sakınca değil, aksine bir avantaj olarak düşünüldüğü açıktır.

Osmanlı anavatanı ile ilişkisi kesilmiş bir bölgede iyi bir yönetim göstermekle çok başarılı sonuçlar ve hatta kendi idealine doğru adımlar atabilecekken Aziz Ali'nin hızla Ahmet Şerif ve diğer Sünusi liderleriyle çatışmaya girdiği görüldü. Bunda kuşkusuz, Aziz Ali'nin her zamanki gibi kendi üstünde yönetici kabul etmeme eğilimi rol oynadığı gibi, Türk'e kazandıracak akımları baltalama içgüdüsü de önemli bir etken olmuştu.

Biz burada olayların kişiler arasında nasıl oluştuğunu araştırmaktan çok, Mısır, Libya ve Türk kamuoylarına yansıma şekliyle ele alacağız. Bu yansımalar daha sonraki kopuşların ve cephe seçişlerin temelini oluşturmuştur.

1913 yılında, başlarında, Abdülaziz, Çaviş, Abdülkerimül Halil Zehravi de bulunan Arap liderleriyle İttihat ve Terakki arasında anlaşmaya varılıp hatta bazı kararlar da kaleme alınmıştı. Aziz Ali bunların Arap emellerini gerçekleştirmek için yeterli olmadığını savunmuş hatta bu yüzden diğer Arap milliyetcileri ile açık çatışmaya girişmekten kaçınmamıştı. Abdülaziz Çaviş'in «aylık, dini, sosyal, edebi, arapça» dergisi «El Hidaye'de yer alan «Berka - Seyyid Sünusi ve Mısırlı Aziz Bey» ve «Berka Kumandanı Aziz Ali Mısri» başlıklı yazılar, dine dayalı bir işbirliğini savunan liderlerle, salt milliyetciliği savunan bir Arap lideri arasındaki çatışmayı açığa çıkarmıştır. (49)

Bu yazılardan anlaşıldığına göre, Ahmet Şerif ile Berka Umum Kumandanı Aziz Ali arasındaki anlaşmazlık konusunda yaygın söylenti ve dedikodu ortada dolaşmaktadır. Aziz Ali, bu konuda Mısır basınında yazılar yazdırmakla suçlanmaktadır. Bu yazılarda, Ahmet Şerif'in İngiliz ve İtalyanlarla gizli anlaşma peşinde olduğu, Aziz Ali'yi öldürtmeğe kalkıştığı, Libya'-

daki muntazam orduyu İtalyanlara yendirtmek için arkadan vurdurttuğu ileri sürülmektedir.

El Hidaye kesin olarak bu suçlamaları yalanlamakta kanıt olarak da Aziz Ali gittikten sonra Ahmet Şerif'in savaşına devam etmesini, haklı olarak göstermektedir.

«Vicdan, haysiyet ve vatanperverlikten yoksun, ilderlik sevdası hastası» diye nitelediği Aziz Ali'nin Ahmet Şerif karşısındaki tutumu da bu yazılarda şu örneklerle aksettirilmektedir :

«Enver Beyin gitmesinden sonra Aziz için meydan boşalmış ve karşısında rakip olarak tek Ahmet Şerif ile adamları kalmıştır. Onlara sırtını çevirerek kötü davranmaya başlamıştı /.../ Ayrıca Derne'ye varmasından üç gün sonra topların ve askerlerin çekilmesini gizlice emretmiş ada durumu öğrenen Araplar çekilmeye engel olmuşlardı. Artık Aziz'e karşı kinleri artan Araplar, onu açıkça hain ilan etmişler ve Şeyh Ömer el Muhtar durumu yatıştırmasaydı onu neredeyse öldüreceklerdi. Heyecanlı durumu yatıştıran Şeyh Ömer, Aziz'i Tobruk'a götürmüştür. Bu olaydan sonra Aziz, Arapların kendisine saygı duymalarını ve emirlerine uymalarını sağlamak için Ahmet Şerif'ten tavsiye mektupları almanın gerekli olduğunu anlamıştı. Mecbur olup Şerif'ten yetki belgesi ve şeyhlerin bağlılık göstermelerini bildiren tavsiye mektuplarını aldı.»

Yazı özetle şöyle devam etmektedir :

Ama Aziz Ali oyunlarından vazgeçmedi. Aşiretleri, şeyhleri birbirine soktu. Kahire ile ilişki kurdu. Oradan gelen avukat Hasan Hamade ile işbirliğine girişti, kendisinin Ömer Tosun Paşa'nın kardeşi olduğu yayıldı. Arap Hilafeti'ni savunuyor görünüyor, İtalyanlarla anlaşmayı destekliyordu. Hatta Sidi Hilal'in İtalyanlarla anlaşmasına aracılık eden odur. Ahmet Şerif'e Mısır sınırı ile Bomba ve Cabub arasındaki bölgenin Mısır'a katılması, Roma, Londra ve Paris'in Ahmet Şerif'e maka-

mına layık seviyede yıllık maaş bağlaması ve Fransa'nın onu Sahra'da rahatsız etmemesi koşullarıyla Berka'yı İtalyanlara bırakarak sulha gidilmesi önerileri de ondan geldi.

Ahmet Şerif bu önerilere şu cevabı verdi :

«Bak oğlum, Mısır eğer özgür bir müslüman devleti olsaydı, söylediğin o bölgeyi gönül rızasıyla verir, kendim ve adamlarım batıya geçip, islamiyetin onurunu korumak uğruna Berka'daki İtalyan varlığını yoketmeye çalışırdım. Ama Mısır İngiltere'nin pençesinde olduğu için bu önerinin anlamı yoktur ve ben de sonuna değin kâfirlerle savaşacağım. Üstelik senden ricam, düşmanı, ele geçirdiği Kıbkıb'dan kovmak için acele kuvvet göndermendir. Tanrıya şükür erzak ve cephane boldur. Hiç kaygulanma, asker, cephane ve silahımız yokken bizi, savaşın başlarında İtalyanlara muzaffer kılan /Allahİ bugün yalnız bırakmayacaktır.»

Yazıda, Osmanlı devletinin Uşi barışına zorlanmış olmasından yararlanarak Avrupa Devletleri lehine Aziz Ali'nin girişimlerinin böylece sonuçsuz kaldığı ekleniyordu. Ayrıca Osmanlı yardımı olsa da olmasa da bağımsızlık için vuruşmaya kararlı Libyalılar ayrıca Türk aleyhtarı bir propagandaya da karşı çıkıyorlardı. Aziz Ali'nin herkesin içinde bu tür bir konuşmasını Trablusgarblı subay Mahmut Nedim Bey yüzüne karşı «Türklerin aleyhinde konuşmaya karkışanın göğsüne kurşun sıkan ilk ben olacağım» diyerek kesmişti.

Sonuçta Ahmet Şerif Aziz'e Genel Komutanlıktan alındığını ve yerine Tobruk Komutanının atandığını bildirdi. Dergi, bunun üzerine Aziz Ali'nin silah ve cephaneleri kaçırmak, telefon tellerini kestirmek, ordu parasına el koymak gibi bozguncu davranışlarda bulunduğunu ileri sürer. Daha da kötüsü, Aziz Ali Mısır'a varınca bütün olanların sorumlusu olarak Ahmet Şerif'i ilan etmiş ve hakkında kötü sözler söylemiştir. Bunun üzerine Mısır basınında Ahmet Şerif aleyhinde - çoğunlukta

bunlardaydı - ve lehinde olanlar arasında bir de polemik başladı.

Önemli olan iki lider arasındaki anlaşmazlık değil, bunun bütün ölçüleriyle kamuoyunda tartışılır hale gelmiş olmasıydı. Aziz Ali, Mısırlıların Mısırhlığına, Araplığına hitap ediyor, İngilizlerin çok işine yarayacak bir Türk düşmanlığını körüklüyordu.

Ahmet Şerif ise «kol kırılır yen içinde» düşüncesiyle saldırganlara karşı direnci zayıflatacak tartışmalara karşı çıkıyordu. Ve tabii özellikle saldırganlarla işbirliğine karşıydı. Ancak Aziz Ali'nin ortaya dökmeye pek özen gösterdiği çekişmeler giderek yaygınlaştı ve bazı kararsız şeyhlerin de İtalyan ve İngilizlerle yakınlaşmasına yardımcı oldu.

Birinci Cihan Savaşı yıllarında Libya'ya lider olarak Süleyman El Baruni, Nuri Paşa, Şehzade Osman Fuat gibi birleştirici nitelikleri bulunan kişilerin gönderilmesi, kuşkusuz, artık Ahmet Şerif'in de başedemediği iç çekişmeleri uzlaştırmak amacını güdüyordu. Buna rağmen ekilen tohumların yeşermesini önlemek mümkün olamadı. Sidi Hilal İtalyanlarla anlaştı, İdris Es Sünusi İngilizlerle anlaşma yaptı. Bunları diğer bazı aşiretler izlediler. 1918 yılına varıldığında savaşa devam ve Türklerle birlikte İslam dayanışması yanlıları - yani Ahmet Şerif ve yandaşları - azınlığa düşmüş bulunuyorlardı. Aziz Ali'nin fikirleri ise, o an için geçerliliğini kuvvetlendirmiş görünüyordu.

Cihad ilanıyla dünyadaki müslüman nüfusun ancak onda birini peşine takabilen İttihatcılar, böylece o onda bir'deki Arap kısmının da desteğini büyük çapta kaybetmiş oluyorlardı. Savaşın kaderi İtilaf devletleri lehine geliştikçe Arap dünyasında Milliyetci ve Osmanlı yönetiminden ayrılmanın savunucuları artıyordu.

AHMET ŞERİF'E VERİLEN YÜCE GÖREV: PADİŞAH - HALİFE'YE KILICIN KUŞATILMASI

Ahmet Şerif İstanbul'a davet edildiğinde tahtta, Enver Paşa ve arkadaşlarının oyuncağı bir Padişah vardı. Dolayısıyla herhangi bir makamın, Ahmet Şerif için planlanan girişimleri etkilemesi düşünülemezdi. Ancak İstanbul'a varışında tahtta, statik bir islamcılık ve Osmanlı Hilafeti tasarlayan bir Padişah vardı. Henüz açıklamıyordu ama İngilizlerden yanaydı. Daha tahta çıkar çıkmaz Enver Paşa'dan Başkumandan Vekilliği ünvanını kaldırıp sadece Harbiye Nazırlığını bırakmanın sevincini yakınlarına «Bugün İttihatcılarda ilk rahneyi açtım» (50) diye anlatacak kadar İttihatcılardan ve politikalarından nefret ediyordu.

Vahdettin'in kılıç kuşanma töreninde bu görevin Ahmet Şerif'e verilmesi bu politik denge açısından da önemliydi. Konu sadece Padişahı değil, kamuoyunu meşgul eden bir önem kazanmıştı. 27 Ağustos 1918'de basın, Viyana'dan gelen bir telgrafa dayanarak Ahmet Şerif'in bu şehre varmış olduğunu ve «İstanbul'a gelip Padişaha arzı ubudiyet edecek ve kılıç kuşanma alayında bulunacağını» bildidiyordu. Aynı haber İstanbul dışında bulunan Şerif Ali Haydar'ın da birkaç güne kadar gelmesinin beklendiğini kaydediyordu. (51) İslam dünyasının iki ünlü kişisinin aynı törende bulunmasını basın, Osmanlı Hilafeti çevresinde bir dayanışma için önemli bir fırsat sayıyordu. Sebilürreşad, Ahmet Şerif'e büyük övgüler taşıyan yazısında ikisinin birlikte kuşatmasını bile öneriyordu:

Bütün bu hareketleri ibda eden zat, alayiş ve nümayişden

münezzehtir. Azamet ve gururdan pek uzakdır. Ahlak diniyesi pek pâk, seciyei âliyesi nadirattandır.

Yeni Padişahın Hilafete geldiğini işitir işitmez İslamiyetin iki rüknü metini olan Arablarla Türkler arasında layetezelzül uhuvvetin metanetini göstermek, düşmanların yalan şayialarını kökünden kesmek, Halifei akdesimize karşı ihlas ve sadakatini ibraz eylemek ve bilfiil biatta bulunmak üzere karar vermişler, bunun üzerine pek yorucu ve tehlikeli bir seyahati iktiham ederek elyevm payitahtımıza teşrif ediyorlar. Kılıc alayında hazır bulunmaları, İtilaf tezviratına karşı pek canlı ve beliğ bir tekzibdir.

Şimdiye kadar kılıc alaylarında hazret Padişaha kılıc taklid eden ya Şeyhülislam, Nakibeleşraf hazretleri yahud Veled Çelebi idi. Halbuki bu sefer gerek Emirül Mekke Şerif Ali Haydar hazretleri, gerek Şerif Ahmed El Sünisi gibi sülalei tahirenin en nebil ve pak evladı bulunacaklardır. Bu, bizim için ne kadar mesud bir hatıra olacakdır. Asi Emiri Mekke'yi tekzib için bu şeref Şerif Ali Haydar hazretlerine bahş olunmalıdır /.../ İkisi birlikte de olabilir. İstirham ederiz.» (52)

Bu konuda Padişah'm ne düşündüğünü henüz kimse bilmiyordu. Programın hazırlanmasında görevli olması gereken başmabeyinci Lütfi Simavi bey sadece klasik adaylara karşı olduğunu anlamış ve belki hoşa gider diyerek, Napolyon örneğini önermişti :

«Kılıç kuşanma töreninde kendisine kimin kılıç kuşatacağı meselesi Padişahı ciddi surette meşgul ediyor, düşündürüyordu. Bu törenin tarihi niteliklerini yakından incelemek üzere, saraya ait eski kayıtları, defterleri çıkartıı. Şeyhülislam Kazım Efendi'nin ve sırf bu işle görevlendirileceğini ümit ederek Konya'dai İstanbul'a gelen Çelebi Efendi'nin bu şerefe nail olamayacaklarını, Padişahla olan bazı konuşmalarımızdan sezinledim.

Padişahın bu görevi Nakibüleşrafa vermek niyetinde olduğunu tahmin eden Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, bundan dolayı duyduğu küskünlüğü benden saklayamadı. Bir süredenberi Nakibüleşraflarm - Padişahın zan buyurduğu gibi - Peygamber soyundan gelenlerden seçilmediklerinin Padişaha arz edilmesini benden rica etti. Birgün hünkar, yine bu konu üzerinde benimle görüşürken kendisine Birinci Napolyon'un taç giyme törenini anlattım. Özel olarak Paris'e davet edilen Papa VII. Pi kilisede ruhani ayini tamamladıktan sonra İmparatorluk tacını Napolyon'un başına koyacağı sırada bu hükümdarın tacı Papa'nın elinden alıp kendi eliyle başına koymuş olduğunu hatırlattım. Sonuç olarak Padişah hazretlerinin de böyle yapabileceğini, şuna ya da buna kuşattırmaktansa Halife Ömer'in kılıcını bizzat kendi eliyle beline kuşanabileceğini ilave ettim. Söylediklerim Mehmet Vahdettin'i hayli düşündürdü. Biraz sonra :

— Gerekirse ben de Napolyon'un yaptığını yaparım, dedi.» (53)

Vahdettin'in diğer adayları niçin istemediğini ve Ahmet Şerif'i seçtiğini, damadı ve yaveri İsmail Hakkı Okday şöyle anlatıyor :

«Vahdettin zamanındaki Nakibüleşraf şürefadan, yani Peygamber sülalesinden değildi. Bu yüzden o şerefli vazifeyi o yapamazdı. Şeyhülislam Kazım Efendi de bu işe kendisi talip olmuştu. Bir de Veled Çelebi Efendi. Halbuki Sultan Vahdettin Han İttihatcılardan nefret ettiği için onların Şeyhülislamı olan, fazla olarak da halk arasında farmasonluğundan bahsedilen Musa Kazım Efendi'nin elinden kılıç kuşanmayı istemiyordu. Çelebi Efendinin de İttihatcılığından şüpheleniyordu.

Bu şerefli işin, İslam aleminde büyük ve haklı bir şöhreti olan ve ifa ettiği hizmetlerle mübarek bir mücahid olan Şeyh Senusi hazretleri tarafından yerine getirilmesini arzuluyordu.

Bunu yakinen biliyordum. Çünkü bunu bir gün evvel bana da açıklamıştı.» (54)

Gelenek gereğince kılıç kuşanma töreni, Hazreti Eyyub-El-Ensari türbesinde yapılmıştır. Hazine Kahyası Refik Bey kılıcı Padişaha verdi. Sultan Vahdettin :

— Şeyh Sünusi hazretlerinin burada bulunmaları bizim nazarımızda bir fâl hayırdır. Taklidi seyfin kendileri tarafından icrasını arzu ediyorum, dedi. (55)

Ferman çevirildi. Şeyh kılıcı aldı. Tekbir ve surei fatiha okuyarak sultanın beline kuşattı ve başarısına dua etti. Sonra Nakibüleşraf efendi, Postnişin Dergahı Mevlana Veled Çelebi ve sırasıyla üst kademe yöneticileri sultanı kutladılar.

Kılıç kuşanma törenini geleneksel bir önemi olmakla birlikte bu kez, büyük bir politik önemi vardı. Tüm dünyada, artık Osmanlı Halifesinin İslamın lideri olmadığı propagandası sürdürülüyor ve başta Şerif Hüseyin olmak üzere Halife adayları hazırlanıyordu. İttihat ve Terakki'nin resmi sözcüsü olan Tanin gazetesinin olayı yansıtış tarzı ve başyazısı, Osmanlı yönetiminin, özellikle Ahmet Şerif'in bu törene katılmasını niçin istemiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Tören gazetede «Müslümanların büyük Halifesi Sultan Mehmed Sadis hazretleri dün Eyüb'de taklid seyf merasimini icra buyurdular - ŞEYH SENUSİ : Padişahımızın miyan zaferine seyfi Farukiyi kuşatmış ve İslamiyetin devri hümayunlarında ikbaline dua eylemişdir.» başlığın altında anlatılmaktadır.

Kuşkusuz Ahmet Şerif'in böyle dua etmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Ancak aynı gazetenin «Kılıç Alayı» başlıklı başyazısı, durumun hiç de umut verecek şekilde olmadığını fazla saklamadan ortaya koymaktadır. Bu nedenledir ki, başyazı-

da daha çok Ahmet Şerif'in ve Afrika'lı mücahidlerin savaşı övülmekte örnek verilmektedir :

«İslamiyet alemi itibariyle pek kıymetli bir tezahür.

Bir gün evvel şehrimize gelen Afrika mücahidlerinin Reis muhteremi Şeyh Ahmed E Senusi hazretleri zafer kılıcını muazzam Halifei Müsliminin beline kuşattı. Bu, haddi zatında kıymetdar bir resmai diniye ve milliye olan bu merasimi, bilhassa müstesna bir tezahür haline getirmişdir.

Dört senedenberi gerek Türkiye'nin, gerek İslamiyet aleminin hayat ve istiklali meselesini hal edecek olan bir muharebe devrinde bulunuyoruz. /.../ Bu muharebe ümid ettiğimiz gibi lehimize neticelenecek olursa, hem üç asırdanberi inhitata doğru yürüyen Türkiye yeniden belini doğrultacak, şanlı ve kuvvetli bir devleti muazzama halinde yeni bir hayat kazanacak, hem de Osmanlı saltanatından başka gerçekten istihlal sahibi ve kuvvetli bir unsuru kalmayan İslamiyet alemi halas ve necat kapılarının, önünde yeniden açıldığını görecekdir./.../ İslam aleminin reha ve halası için bütün varlığını feda etmiş olan Şeyh Senusi'nin böyle bir merasimde bulunmaları bizzat takib eylediği cihad yolunu işaret eden bu seyf mübareki miyan hümayuna taklid eylemeleri de ayrıca manevi bir işareti feyz ve zafer teşkil eder.

Dünkü merasim, milletin yorgun ruhunda yeni bir şevk ve ümid ateşi uyandırmak için ne kadar muhtelif vasıtalar lazım ise cümlesini cem ediyordu .../... hususiyle Şeyh Sünusi hazretleri ve riyaset ettikleri Afrika mücahidleri bize parlak bir imtisal numunesi arz eder. Kızgın çöllerin sonsuz yangınları arasında senelerdenberi İslam istiklali için döğüşen, bu mücahidler, din ve devlete hizmet etmek şevkinde bulunanlar için mevani ve müzahmin ne kadar hükümsüz bir şey olduğunu göstermeğe kafidir.» (56)

«Milletin yorgun ruhuda yeni bir şevk ve ümid ateşi uyandırmak» deyimi gerçekten, Kılıç Alayı töreninin amacını yansıtır. Devletin başkentinde bunalımın had safhasına varılmıştır. Ağustos ayı boyunca, tarihinde ilk kez İstanbul halkı havadan bombalanmak olayı ile karşılaşmıştı. İngiliz uçakları İstanbul'a baskınlar yapmış birçok ölen ve yaralanan olmuşdur. Hatta Kılıc Alayı sırasında da sadrazam Talat Paza, Boğazdan düşman uçak filolarının geçtiği hakkında telgraf aldığını Padişah'a da duyurmuştu. (57)

Töreni yansıtan yazarların da ülkedeki ızdırap kan ve kederi vurguladıkları, buna karşılık yetimlerin ahı ile, aç ve dulların gözyaşlarıyla şişen, semiren, kasa dolduranları hatırlattıkları görülür. 58) Kuşkusuz amaç yeni Padişah'ın kişiliğiyle yeni bir umut döneminin açıldığı inancını yaratmaktır. Bu arada Ahmet Şerif'in kişiliği ve savaşa devamda Afrikalı mücahidlerin kararlılığı tekrarlanmakla, bıkkınlık içindeki Türk toplumuna şırınga yapılmak istenmektedir.

Bu amaçla Ahmet Şerif'e Vezirlik payesi ve Paşa rütbesinin verildiğini görüyoruz. (59) Kendisi de bir seri resmi ziyaretlerde bulunmaktadır. Sadrazam Talat Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı 2 Eylül günü makamlarında ziyaret edip kendileriyle görüşmüştür. (60)

Kılıc kuşanması vesilesiyle orduya bir teşekkür beyannamesi yayınlayan Padişah da «Eyyüb el-Ensari türbesinde Ömer El Faruk hazretlerinin kılıçlarını mücahid fisebilullah Vezirim Seyid Ahmed El Şerifel Sünusi yediyle kuşandım» diye bildiriyor ve kendisine «Murassa Osmani nişanı» verildiği Sadrazam Vekili Enver Paşa'nın imzaladığı bir irade ile açıklanıyordu. (61)

Türk kamuoyunu kendisiyle fazlaca ilgilendirmek için bütün çabalar sarfediliyordu. Hemen her gazetede resimleri, hakkında yazılar vardı. Tercümanı Hakikat'te Ağaoğlu Ahmet Bey

islamlar arası işbirliği açısından değerlendiren bir başyazı yayınlanmıştı.

Yenigün'deki «mülakat» ise (62) içerdiği bilgiler bakımından önem taşıyordu :

«Misafiri has hazret Hilafetpenahi Şeyh Ahmed El Sünusi hazretlerini, ikametlerine tahsis olunan Topkapı Saray hümayununda ziyaret etmek ve seyahatlerine ait intibaatlarını ve Afrika'daki mücahedat kahramananelerinin suret seyir ve enzarını öğrenmek üzere bir muharririmiz mülakata /talip oldu.../ Hazineyi Hümayun Kethüdası Refik Beyefendi kabuletti ve onun delaletiyle ikiyüz sene evvel Sultan Ahmed Sani'nin inşa ettirdiği tarihi köşke gittik. Hereke halı ve kumaşlarıyla müzeyyen olan köşkün üç tarafındaki altlı üstlü pencerelerden içeriye bol ziya giriyordu. /.../ Şeyh hazretleri geldi. Uzuna yakın boylu, buğday benizli, metin tavırlı, seyrek sakallı, melih el vech bir zattır. Ellerinde siyah bir asa vardı. Beyaz entarilerinin üzerinde koyu renkli bir cübbe bulunuyordu. Başlarındaki geniş beyaz sarıklı serpuşlarını beyaz bir tülbend setr ediyordu.

Cağbub'da 28. Şevval 1290 da doğdu. (63) Kavaid mahsusai teselsüle tebaen 1320 senesinde perdelerini istihlafen mesned meşiyheyi işgal etti.

/.../ Yusuf Şetvan (64) Bey vasıtasıyla görüşüldü /.../ Şeyh hazretleri dinç ve zinde olmakla beraber uzun seyahatlerinin henüz yorgunluğunu almamış görünüyorlar, ifadelerinde pek muciz bulunuyorlardı.

— Şeyh hazretleri Afrikadan ilk defa mı çıkıyorlar? Bu seyahatlerinden ne gibi intibalar hasıl etmişlerdir?

— Afrika'dan ilk defa olarak harice çıkdım. Bu seyahatimde husule gelen hissiyatım, beni fevkalade memnun ve münşerih kılacak bir derecei harikadadır. Seyahatimdeki maksad aslide Emirülmüminin ve Sultan el müslimin hazretleriyle mü-

şerref olmak ve bu suretle rabıtai asliyei kadimeyi teyid eylemektir.

— Şerif Hüseyin'in makam Hilafete karşı gösterdiği ihanet haberi Afrika mücahidinin üzerinde ne gibi bir tesir husule getirdi?

— Afrika'da bu ihaneti taklid etmiş hiç bir kimse olmadığı gibi bu hareketi bagiyanesi bilcümle alem İslamda olduğu gibi mücahedanımızı da son derece müteellim ve müteneffiz eylemişdir.

— Mücahidinin İtalyan, İngiliz ve Fransızlara karşışı vaziyed ve tavrı mücahedenesi hakkında balumat verilebilir mi?

— İtalyan'lara karşı levayı Osmani'nin şan ve şerefini muhafaza için fevkalade çalışılmış ve onların mesaiyi takat berandazanelerine /birkaç kelime siliktir/ pek külli telefat verdirilmekte beraber sahilde, birkaç noktada ve ancak gemilerinin top menzili dahilinde bırakdırılmışdır. Harb Umumminin ilanını ve Cihad mukaddes emrinin vüsulünü müteakib İngilizlerle Fransızlara karşı da gayet şedid bir husumetle muharebeye ibtidar eylemiş, İngilizler Sollum'dan dahildeki Matruh'a kadar (takriben bin kilometre) sürülmüşdür :

Mısır seferi kemal süratle vuku bulmuşdur. Sahil cihetinde (Siva), (Sellum), Seydi Birrani), Matruh) ve dahilde (Senytuh), Buhrıde), (Farafara), (Dahiliye) cihetleri kamilen İngilizlerden tathir edilmişdir. O sırada Mısır dahilinde mütamekkün kabail umumiyetle bizim tarafa iltihak etmiş ve Mısır'ın en namdar zabitanından hecin kolu kumandanı binbaşı Mehmed Salih Bey bütün kuvveti, esliha ve levazımiyle beraber gelerek bir çok muvaffakiyetin istihsaline bais olmuşdur. Maatteessüf her tarafın kapalı olması ve bittabii levazım mahsusasının adem kifayesi yüzünden Mısır'ın içerilerine kadar gidilememişdir.

Mahaza sayei şahanede levazım harbiye peyderpey kamilen vasıl olmakda bulunduğundan inayet hakla kariben bu emaniyenin dahi husulu ve Mısır kıtai cesimesinin levs adâdan tathiri eltaf mahsusai ilahiyeden memul ve müsteda bulunmuşdur. Kabail ile beraber (Said) ve (Sudan Mısrı) cihetlerindeki ahali ve fevc fevc gelerek emr cihada iştirak etmiştir.

Fransızlar Tunus hududu dahilinde pek vasi mikyasda tard ve tebid edilmiş ve Sudan cihetlerinde de perişanlıklarına sebebiyet verilmişdir. Malum olduğu üzere fransızlar Sudan cihetlerinde bir çok arazi edinmek ve bilhassa en mamur aksamını elde etmek için vuku bulan tecavüzleri on beş yirmi senedenberi mücahidin Senusiye tarafından akim bırakılmış ve Harb Umuminin ilanından sonra onların bilcümle teşebbüsatı aynı suretle netice vermişdir. Şunu da ilave edelim ki Afrikai Şimalinin kaffei ahalisi bir kalb selim ve rabıtai metine ile hükümet Osmaniye'ye merbut ve onun ilâyı şeref ve şanı uğrunda fedai can etmekle mesuddurlar.

— Şehzade Osman Fuad Efendi hazretlerinin Afrika sahnei harbine tayin ve izam buyurulmuş olmaları ne tesir husule getirmişdir?

— Al Osman erkan aliyesinden olan müşarünileyh Afrika darülcihadına tayin buyurulmuş olması, ora mücahidin İslamiyesi hakkında büyük bir iltifat olmak üzere telakki edilmiş ve vusulleri bittabii pek azim ve hüsn tesir husule getirmişdir.»

Sözlerini «devletin sadık hadimi, maksadlarının ilâyı kelimetullah» olduğu ile sürülen Ahmet Şerif bağlılığını ispatlamak için «hiç Afrika'dan çıkmamış ve bir kayıkla bile denizde seyahat etmemişken» Dersaadet'e gelmiş olduğunu eklemiştir.

Sebilürreşad, ünlü misafiri ululamak için eski bildirilerini de yeniden yayınlıyordu :

«Biz islam ile müteddin müslüman kardeşlerimizi düşmanların nasihat şeklinde ileri sürdükleri entrikalardan, şeytani vesveselerden tahziz eyleriz. Müslümanlara uyanmak, âdâ'yı islamın kendilerini nereye sevk ettiğini aynı basiretle görmek gerekdir. Düşmanlar zahiren sizin menfaatinize çalışdıklarını söylüyorlar. Fakat Huda bilir ki yalan söylüyorlar. Onlar sizi parçalamak, sizin ittihada muhtaç olduğunuz bir zamanda sizi duçar tefrika etmek; sizin eski satvetiniz, hürriyet ve istiklaliniz uğrunda mücahede etmekliğiniz iktiza ettiği, bir zamanda sizi zayıf düşürmek çin türlü türlü hayallere müracaat etmektedirler.

Önünüzde Harb Umumi gibi nadiren sanih olacak bir fırsat var. İslamın yegane istinadgahı olan Devlet Osmaniye bütün kuvvetlerini toplayarak müslümanların ve islamın şanını yükseltmek için bu harb umumiye iştirak etti. Binaenaleyh şarkda ne kadar müslüman varsa hepsinin devlet aliyeye muavenet etmeleri, hepsinin bu mukaddes uğurda fedakarlıkda bulunmaları iktiza eder ki devleti aliye bu muharebeden muzaffer olarak çıksın ve rayet İslamı ilâ etsin.

İngiliz'lerle sair İtilaf'cıların göya Arabların namus ve şanını muhafaza etmeğe gayret ettiklerini söyleyenlerin sözlerine katiyen itibar etmeyiniz. Afrikalılar Arab değil mi? Niçin bu memleketlerin istiklal ve hürriyetini bahş etmiyorlar? Niçin söyledikleri sözleri efal ile yetid etmiyorlar?

Acaba İngilizlerle müttefikleri şimdiye kadar manafii İslamiyeye hiç bir hizmette bulundular mı? Hangi bir İslam memleketine girdiler de o memleketin ahalisi nail refah oldu?

Acaba Hilafet İslamiye'nin imhasına gece gündüz çalışan, onun satvet ve kuvvetini kırmağa uğraşan ve bu uğurda her türlü mezalim ve itisafatı irtikab eyleyen ırsi ve tarihi düşmanı İslam, Rusya değil mi?

Nihayet yirminci asır medeniyet ve hürriyette vüzerası parlamentolarının hitabet kürsülerinde din İslamı ve Peygamber ahir-zamanı sebb eden Kuranın mahvını taleb eyleyen, müslümanlarm din İslam ve mütedeyyin oldukça katiyen terakki etmeyeceklerini beyan eyleyen İngiliz vüzera ve diplomatları değil mi?

Bu devletler Arabların şan ve rıfatını istiyorlarsa İtalya'nın gayrı meşru ve sırf kuvvetine güvenerek Trablusa bagi ve garet ettiği zaman neden itiraz etmediler?

Bunların sui niyetlerine bundan daha sarih bir delil olabilir mi? Asla müslümanların diyarında fermanferma olanların kim olduğu, müslümanların çekdiği sefalet ve zillet cümlenizce malum ve ancak din ve devletimizin düşmanlarınca meçhuldur. Çünkü âdâyı İslamm gayesi müslümanları pençei esaretlerine almak ve imha etmekdir. Binaenaleyh cümleniz bunların iki yüzlülüğünden tevakki ediniz. Onların tatlı dilliliğinden, güler yüzlülüğüne katiyen aldanmayınız. Onları yumuşatan harb hazırda verdikleri müdhiş zayiatdır.» (65)

«Birleşiniz, birbirinize muavenet ediniz /.../ taki Devleti Âlîye bu muharebeden muzaffer çıksın» diye devam eden Beyanmenin bu dönemde yayınlanması da Ahmet Şerif'in çağırılmasının arkasında, Osmanlı Hilafetine bağlılık açısından en zayıf noktasına varmış olan İslam dayanışmasına destek arandığı kanısını kuvvetlendirmektedir. Nitekim Padişah «Ahmet Şerif Paşa hazretleri ve maiyeti erkanını» Dolmabahçe Sarayında özel törenle kabul ettiği ve Serkarin Lütfi Bey aracılığıyla «ferman iltifat beyan şahane» takdim olunduğu gibi maiyetine de değişik rütbelerde nişanlar ihsan buyuruldu (66).

Kurban bayramı vesilesiyle Dolmabahçe'de düzenlenen muayede resmi alisinde de, Veliaht Abdülmecit, diğer şehzade-

ler ve mabeyin hümayun erkanı ile birlikte salona gelen Padişah'a tebrikler şu sıra ile yapıldı :

«Evvela Emir Mekkei Mükerreme Şerif Ali Haydar ve Trablusgarb ve Bingazi Naib el Sultanı Devletlu Seyid Ahmed El Şerif ve Sünusi Paşalar ile Ayandan atufetlu Şerif Nasır Bey ve Postnişin dergâh Mevlâna Veled Çelebi, Nakibüleşraf efendiler huzura /..Girdiler/ Seyid Ahmed Şerif Paşa canibinden kıraat olunan duadan sonra, arzı tebrikat ve tazimat, vükela, ayan, mebusan /..sırasıyla başladı/» (67)

Ahmed Şerif Paşa maiyetindekilere ilgi daha da devam eder. 1.10.1334 tarihli iradei seniye ile, Sadrazam Talat ve Harbiye Nazırı Enver Paşaların imzalarıyla Şeyh Mehmed Ez Zaoi efendiye mütemayiz rütbesi verildiğini Takvimi Vekayi de okuyoruz. (68)

BÖLÜM II.

MÜTARAKE DÖNEMİ SAVAŞIN SON AYLARI VE MONDROS'TA LİBYA SORUNU

Bu ilgi, Osmanlı ordusunun çarpıştığı cepheler arasında Afrika (Libya) cephesinin de bulunmasından ileri geliyordu. «Mücahid bir Şehzade'nin Afrika'nın kızgın çöllerinde yüksek bir numunei fedakarlık» göstermesi övünçle Türk kamuoyuna yansıtılıyordu. (69) Karargahı Umumi Tebliği Resmi'lerinde de zaman zaman bu konuya yer veriliyordu. Haziran başından savaş sonuna kadar «Afrika Cephesi» dört Karargahı umumi tebliğinde yer almıştır. Bunlar bu cephe ile bağlantının kopukluğunu hissettirecek, ama okuyana bir başarı umudu verecek şekilde kaleme alınmışlardır :

«3 Haziran Tarihli Tebliği Resmi'den Madde 2 —

Afrika Cephesi : İtalya'nın Harbı Umumiye iştirakini müteakib Trablusa gönderilen cesur kıtaatımız bizim ile muvasala ve irtibatları pek müşkül bir halde olmasına rağmen büyük fedakarlıklarla muharebeye başlamışlardır ve İtalyanları adım adım sahile doğru sıkışdırdılar. Elyevm İtalyanlar ancak sahilde tarafımızdan iyice sarılmış birkaç noktada tutunmakda ve burada bataryalarımızın Alman tahtelbahirlerinin ateşine maruz bulunmaktadırlar. Vaziyeti ıslah için İtalyanlar tarafından vaki olan her teşebbüs tarafımızdan muvaffakiyetle tevkif edilmişdir.

21. Nisan. 1334 de İtalyanların Zuvara'dan icra eyledikleri son huruç hareketi esnasında cenahlarından taarruzumuza duçar olmuşlardır, bir çok esleha, hayvan, malzemei harbiye elimize geçmişdir. Sair birçok küçük müsadematta temamiyle lehimize cereyan etmektedir.»

«12 Ağustos 1334 Tarihli Karargahı Umumı Tebliği :

Afrika Cephesi : İtalyanlar Trablus vilayetini işgal etmek için beyhude yere uğraşmaktadırlar. Sahilde tarafımızdan ihata edilmiş olan bazı noktalardan huruç hareketi yapmakda ve aynı zamanda Fransızlar Tunus hududunda «Sudan»da teşebbüsatta bulunmaktadırlar. Cesur kıtaatımız şimdiye kadar her tarafda düşmanı mağlub etmeğe muvaffak oldu. En son 10 Haziran tarihinde İtalyan'ların «Hums»dan müteaddid taburlarla yapdıkları taarruz ağır ve kanlı zayiatla durduruldu.»

«17 Ağustos 1334 tarihli Karragâhı Umumi Tebliği :

Afrika Cebhesi : Devamlı piyade, topcu ve tayyare faaliyeti oldu.»

Kurban Bayramı arefesinde son bildiri görülür. Bu evvelce söylenenlerin bir özeti ve başarı sonucu gibidir :

«Afrika Cebhesi : İtalyanlar şehri Ağustos'un son günlerinde sahildeki Trablus ve Hums mevkilerinden mükerreren huruc teşebbüsatında bulundukları halde cümlesi de tarafımızdan tard edildi. Keşif kollarımız muvaffakiyetli hareketleri neticesinde düşman mevzilerine kadar yaklaştılar. Tunus dahilinde Fransızların bir deve koluna icra eylediğimiz baskın ile yüz deve ve birkaç hayvan ve silah iğtinam edildi.» (70)

Bundan sonra olayların büyük bir hızla geliştiği görülür. Filistin'de Osmanlı orduları bozulur. Eylül sonunda Bulgarlar tek başlarına barış aramağa başlarlar. Osmanlı devletinin Avrupa ile bağları kesilir. Vilson aracılığıyla aranmış olan barış

tan sonra, Mondros'ta Ekim ayı sonunda İngiliz donanmasında, İtilaf devletleri adına Amiral Calthorpe ile ateşkes görüşmeleri başlar.

Bu görüşmelerde bulunan ve zabıtları tutan Âli Türkgeldi'nin notlarına göre, Trablus ve Bingazi ile ilgili konular şöyle bir gelişme göstermiştir :

Mondros'ta İngilizlerin ilk tekliflerinde istekler şöyleydi : (71)

Madde 17 — Trablus'da, Bingazi'de bulunan Osmanlı Subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslimi.

Madde 18 — Trablus ve Bingazi'de, Mısrata da dahil olğu halde, işgal edilen limanların en yakın İtilaf garnizonuna teslimi.

27 Ekim günü yapılan ikinci oturumda «17. madde Osmanlı delegasyonu tarafından kabul edilmeyip, Amiral de tetkik edeceğini beyan etmekle, yarın tekrar görüşülmek üzere 18. maddeye geçildi. Amiral bu maddenin kabulünda ısrar etti. Osmanlı delegasyonu tarafından oralarda bulunan kuvvetlerin tahliyesi için emir beyan olundu.»

28 Ekim'deki Üçüncü oturumda «Reşat Hikmet Bey, 17. madde konusunda, Osmanlı subaylarının İtalyan garnizonuna teslimi gayri kabil olup bu meselenin vaktiyle kendisiyle İtalya elçisi arasında bahis konusu olduğunu ve o vakit elçiye :

— Trablus'da bulunan Osmanlı subaylarının geri gelmeleri için sizin vasıtanızla emir verdiğimiz halde gelmediler, bunların getirilmeleri için kuvvet sevketmemize müsaade ediniz, dediğini ve elçinin bu sureti kabul etmediğini meramını izah maksadiyle, söyledi.

Rauf Bey, «Trablus'daki subayların teslim olmaları için kendilerine emir verecek olursak emri yerine getirmezler. Dev-

leti aliyye bu emrin yerine getirilmesini taahhüt edemez. Yapılacak bir şey varsa o da kendileriyle alakayı kesmekdir» dedi ve madde :

«Trablus'da ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan muhafaza kıtalarına teslim olacakdır. Osmanlı hükümeti, teslim emrine tiaat etmedikleri takdirde haberleşmeyi ve yardımlaşmayı keseceğini taahhüt eder» şeklini aldı.

Rauf Bey, Trablusgarb'de bulunan Şehzade Osman Fuad Efendi'nin geri dönmesinin teminini teklif etti.

Amiral Calthorpe, şüphesiz İngiltere hükümeti mütareke'den sonra diplomasi yoluyla şehzadenin İstanbul'a getirilmesi için en büyük nüfuz kullanacaksa da Mütareke şartları arasına siyasi bir madde ilavesi kabil olmadığını söyledi.

Bu arada Sadrazam İzzet Paşa'dan Rauf Bey'e gelen bir telgraf talimatında, 18. Maddenin kabul edildiği, 17. maddede bahis konusu olan kuvvetlerin İngiliz gemileriyle Türkiye'ye dönmelerinin teklif edilmesi bildiriliyordu. 29 Ekim günkü dördüncü oturumda Rauf Bey bunu öne sürdü. Amiral «Bu, mütarekeden sonra kararlaştırılabilir» dedi.

30 Ekim günkü beşinci oturumda ateşkes anlaşmasının maddeleri bir kere daha okundu. 17. maddeye bir ek yapılmıştı :

«Trablus'da ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan muhafaza kıtalarına teslim olacakdır. Osmanlı hükümeti teslim emrine tiaat etmedikleri takdirde muhabere ve yardımını kesmeyi taahhüt eder.

18. Madde ise aynen kalmıştı.

Görüldüğü gibi Mondros'ta işin sadece askeri yanı ele alınmış, Osmanlı askeri yardımının kesilmesinde anlaşmaya varılmıştı. Mondros'un sadece askeri ateşkes konusunu ele alacak

bir toplantı olması nedeniyle esasen başka bir konunun tartışması da mümkün değildi.

Zaten Ahmet Şerif'in başından çekilmiş olduğu Bingazi tarafı savaşı, Nisan 1917'de hem İtalyanlar hem de İngilizlerle varılan anlaşmalarla, kesilmiş durumdaydı. Bazı özerklikler kabul ettirilmekle birlikte İtalyan varlığı da kabul edilmişti.

Bazı bölgelerde devam eden savaş ise, İstanbul'dan bir yüzbaşının götürdüğü hususi emirden sonra, Trablus ve Bingazi'deki birliklerin birkaç ay sonra teslim olmasıyla fiilen bitmiş oldu. Buna rağmen Trablus'da bulunan Şehzade Osman Fuad İtalyanlara teslim olmayı zor kabul etti (72)

Türkiye'de bu durum kamuoyu tarafından yeterince bilinmiyordu. «Karargahı Umumi Tebliğleri» kadar Ahmet Şerif'in kişiliği etrafından yaratılan hava da ortada yeni kaybedilen bir ülke varmış kanısını yarattı. Bunun en belirgin örneği Sebilürreşad'ın «Trablusgarb» başlıklı yazısıdır :

«Vilson nazariyelerinin tatbiki : Bâbıâlî, müterekename maddei mahsusu mucibince Trablusgarb'in tahliyesini icab edenlere tebliğ etmek mecburiyet elimesinde kalmıştır.

Zavallı müslüman yurdu! Seninle hiçbir alâkası, rabıtası olmayan bir milletin çizmeleri altına düşüyorsa, Vilson'un hürriyet akvam nazariyeleri seni zincirlere bağlıyor! Bugün ruhlarımızın eninlerinden, gözlerimizin yaşlarından başka sana isal edecek bir şeyimiz kalmadı. Lakin sen yine fütur getirme, yeise düşme! Vücudunu saran zincirler sinirlerini kuvvetleşdirsin! Afakına çöken zulüm azmini, imanını artırsın!» (73)

AHMET ŞERİF'İN ENVER PAŞA'NIN İSLAM İHTİLALİ PROJESİ KARŞISINDA ÇEKİMSERLİĞİ

«Afrika'dan Ahmet El Şerif'i büyük bir umutla getirmiş, Topkapı sarayında misafir eylemiştik. Fatih medreselerini dolduran bir takım Arap ileri gelenleri, kabile şeyhleri, Mısır ve Yemen'in ilim adamları, sabah akşam devlet aşhanesinden yemek yiyor ve propagandacı olarak gönderilecekleri İslam memleketlerini hasretle bekliyorlardı» (74)

Ahmet Sünusi'nin, Şerif Hüseyin'e karşı hareket etmek üzere hazırlandığı günlerde, Teşkilatı Mahsusa'dan Hüsamettin Bey hükümetten aldığı 100 bin altım, onun huzurunda ve Teşkilatı Mahsusa adamlarının önünde bir çarşafa döktüklerini, kendi eliyle saydığını, sonra Ahmet Şerif'in teslim aldığını ve karşılığında bir alındı belgesini imzaladığını kaydeder. (75)

Ancak İngilizlerin Suriye cephesindeki saldırısı, bu hazırlıklar tamamlanmadan önce başladı ve pek kısa sürede sonuca vardı. Enver Paşa ve arkadaşları tüm planlarını değiştirmek zorunda kaldılar. Artık Osmanlı topraklarının dışında nereyi merkez yapabileceklerini ve arkada nasıl bir örgüt bırakacaklarını tartışıyorlardı. Teşkilatı Mahsusa'nın resmen dağıtılması, gerçekte el altından çalışmalarına devam etmesi kararlaştırılmıştı. Arap mücahitler içinse Enver Paşa şu talimatı verdi :

«Topkapı Sarayında misafir edilen Şeyh Sünusi hazretleri, Fatih medreselerinde barındırdığımız bunca meşayih, Mısırlı ümera ve subaylar, velhasıl (misafiranı islamiye) namı altında İstanbul'a topladığımız mücahitlerin hepsi gidinceye kadar bakılmalıdırlar. Ayrıca bunların salimen ülkelerine kaçma-

larını sağlamalısın. Bunlar için Alman Genel Kurmayı ile anlaştık. Denizaltı sağlayacaklar ve bu suretle kaçmaları garanti edilecektir. Aman Hüsamettin Bey bunlara elinden gelen yardımı esirgeme, çünkü hepsi imparatorluğumuza hizmet etmişlerdir, ilerde de edeceklerdir. /.../ Şu noktayı da tesbit et. Afrika'da Osmanlı Ordular grubuna kumanda eden Şehzade Osman Fuat Efendi'ye hemen haber gönderiniz, maiyetinde bulunan ümera ve subaylar, sanayi ustaları asla geri gelmemeli, ellerindeki silah ve cephaneleri de teslim olunmamalıdır. Çünkü Cihadı Mukaddes devam edecektir.»

Bu sırada Kırım bölgesine, Kafkasya'ya da islam ihtilalcileri gönderiliyor, Kafkasya'da Halil ve Nuri Paşalar bu girişimlerin temelini oluşturacak orduyu pekiştiriyorlardı.

Enver Paşa konuşmasında Teşkilâtı Mahsusa'nın bundan sonraki isminin (Umum Alemi İslam İhtilal Teşkilatı) olacağını belirtti. (76)

Vahdettin'in Enver'in bu ihtilal projelerine katılması kuşkusuz beklenemezdi. Özellikle, şiddetle barıştan ve İngilizlerle anlaşmadan yana olan padişahın böyle şeylere bulaşması olanaksızdı. İtilaf donanmaları da - bu arada İtalyanlar - İstanbul'a gelmek üzereydi. Bu durumda Vahdettin'in bir İslam mücahidini korur gibi görünmek istememesi de doğaldı. Kuşkusuz Ahmet el Şerif de düşmanlarının askerlerine çok yakın olmayı istemezdi. Bahriye Nazırı Rauf Bey aracılığıyla kendisine Bursa'ya yerleşmesi irade edildi. Gerekçe «yakında İstanbul'a gelmeleri muhtemel İtilaf Devletlerinin kendisini rahatsız etmeleri endişesiydi.». Bursa sarayında oturduğu sürece kendisine her ay bin lira maaş ve bin lira mutfak masrafı ayrılmış olduğu da bildirildi. (77)

Bu arada Teşkilatı Mahsusa kendisine yaklaşarak, Enver

Paşa'nın önerisini ulaştırdı. Hüsamettin Bey'e göre şu cevabı verdi :

«Enver Paşa'nın nezaketine teşekkür ederim, fakat zatı şahane'nin haberi olmadan Türkiye'den kaçmayı asla düşünmem.»

Böylece İtilaf donanmasının gelişinden (13.11.1918) önce Mudanya üzerinde Bursa'ya gidip yerleştiler.

VAHDETTİN'İN LİBYA'DAKİ DİRENÇTEN VE DİRENENLERDEN ÜRKÜNTÜSÜ

Ahmet El Şerif'in Bursa'da bir eyleme girdiği, ya da hareket yönettiğine dair şimdilik elimizde belge yok. Ancak İstanbul'daki Libya'lı çevreler ile daima haberleşmede bulunduğu ve olaylar hakkmda devamlı haber aldığı da mutlaktır. Ayrıca kendisi bir girişimde bulunmasa bile, Libya'daki hatta diğer Arap ülkelerindeki direnç hareketleri için çok değerli bir simge olduğu da mutlaktı.

1919 Ocak ayı başında İtalyan ajansı tarafından yayılan ve Türk basınında da yer alan bir haber, İtalyan hükümetinin bu dönemdeki ilgisini kanıtlar. (78) 9.1.1919 tarihli bu haberde bir Sünusi heyetinin Roma'daki temasları açıklanıyordu. Ziyaret ettikleri Sömürgeler Bakanı kendilerine «İtalyan hükümeti ve milletinin Libya'ya samimiyetle sadakatle gelmiş olduğu, böyle de kalacağını», belirtmiş, heyet de «dini inançları ve ulusal gelenekleri korumak» arzusunu ileri sürmüştü. Haber, Sünusilerden Seyit İdris'in Cağbub'da Seyit Rıza'nın Roma'da bulunduğunu «46 yaşındaki Şerif Ahmet'in ise Bursa'ya yerleşmiş olduğunu» belirterek sonuçlanıyordu.

Bu haber İtalyanları asıl rahatsız eden bir hususun bahsetmiyordu: Libya'da şehzade Osman Fuad komutasında savaşa devam eden Türk ve Arap subay ve askerleri.

Mütareke'nin imzasından sonra Osmanlı Umumi Karargahı'nı en çok uğraştıran mesele Mütareke emrinin Hicaz, Asir ve Yemen ile Bingazi ve Trablusgarb'daki Osmanlı ordusu

mensuplarına ulaştırılması olmuştu. İstanbul ile bu uzak bölgelerdeki Osmanlı kuvvetleri arasında, o sıralarda telli ve hatta telsiz muhabere imkanı yoktu. Bunun dışında, birçok yerde Türk subayları ya kendi başlarına, ya da yerli halkla anlaşmış olarak teslim olmayı reddetmişlerdi. Birincisine örnek Medine Kumandanı Fahrettin Paşa'dır. Merkadi Nebevi'yi kimseye teslim edemeyeceğini açıklamış, bir bakıma İngilizlere de İstanbul'a da kafa tutmuştu. İkincisine örnek Trablus ve Bingazi'deki mücahidlerdi. Savaşa devam ediyorlardı. Mütareke emrinin birkaç kez bildirilmesine rağmen ellerine geçmediği anlaşılınca İstanbul'dan İtalyan Yüksek Komiserliği'nin başvurusu üzerine özel bir kuriye gönderilmesi kararlaştırıldı.

Burada dikkati çeken, benzer iki olay karşısında iki ülkenin gösterdiği zıt tepkilerdir. Medine'nin teslim edilmemesi ve Kafkaslardan çekilmenin gecikmesi karşısında İngiliz tepkisi, savaşın yeniden başlatılacağı ve Çanakkale istihkamlarının tahribedileceği tehdidi olmuştu. (79) İtalyanların ise asıl korkusu, vuruşmanın yeniden başlaması idi. Bunun için gayet yumuşak davranıyorlardı. İsteklerine uyularak 1918 Aralığının son günlerinde, Abdülhamit devri Trablusgarb valilerinden müşir Recep Paşa'nın oğlu Ekrem Recep mütarekeyi bildirmek üzere gönderildi.

Gerçi bazı kaynaklar «Osman Fuad Efendi'nin kendisine nezarete memur İngiliz zabitleri refakatinde olarak İstanbul'a doğru yola çıkarıldığını» (80) pek erken yaymışlardı ama, gerçeğin bununla hiç de ilgisi yoktu. Aksine durum büsbütün karışmıştı. Mütareke'den üç ay sonra emri alıp buna uydu. Ancak ufak bir «hilei şeriye» yapmışlardı. Şehzade kumandayı İshak Paşa'ya devretti. Böylece Osmanlı hanedanının dolayısıyla Osmanlı devletinin olayla bağlantısı kalmamış oluyordu. Askeri harekatın gerçek kumandanı Giryan dağlarına çekildi ve olayların gelişmesini bekledi. Bu çerçevede Libya mücahidleri-

nin ilan ettikleri Trablus Cumhuriyeti olayı İtalyanları daha da zor duruma düşürmüştü.

Başmabeyinci Lütfi Simavi'nin 22.3.1919'da Padişah'a ulaştırdığı bir tezkere, Mütareke'den beş ay sonra bile durumun İtalyanlar için rahat olmadığını kanıtlar niteliktedir :

«İngiliz çevreleriyle münasebeti bulunan bir zatın anlattıklarına göre, Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı hala gizli direnmekte bulunan şehzade Osman Fuat Efendi'ye artık Mütareke yapıldığını bildirmekle görevli bir Türk subayı bugünlerde dönmek üzere imiş. Kendisi her ne kadar şehzade ile ve öteki Türk subayları ile temasta bulunamamış ise de götürdüğü resmi yazıları bazı kimselerin aracılığı ile ona ve öteki subaylara iletmiş. Bu arada hepsinin sağlık içinde bulunduklarını da öğrenmiş.

Trablusgarp'ta bir çeşit cumhuriyet idaresi kuran ve İtalyanlara karşı hala başarı ile direnen halk, Osman Fuat Efendi'yi ve yanındaki subayları, mütareke şartlarına uyarak İtalyanlara teslim etmeye razı olmuyorlarmış. Bir Türk gemisi, ya da tarafsız bir devlete mensup bir gemi gönderildiği takdirde hepsini sağ salim İstanbul'a göndermeye hazır imişler; ancak İtalyanlara asla güvenleri yokmuş. Halk temsilcilerinin son sözü bu imiş. Arzederim» (81)

Bu durumun, arkası arkasına Rus, Alman, Avusturya İmparatorlarının düşüşüne tanık olan Vahdettin üzerinde korkutucu bir etki yarattığı muhakkaktır (82). Vahdettin ne olursa olsun hiç bir yerde ve ne kadar haklı olursa olsun direnme istemiyordu. Tahtını ancak İngiliz ve biraz da Fransızlara dayanarak koruyabileceğinin bilincindeydi ve bunu demeçleriyle de ortaya koymuştu. Hele kendi yerine aday olabilecek nitelikte kişilerin ortaya çıkması onu hayli ürkütüyordu. İslâm alemi üzerinde, halifelik almaşığı olabileceği korkusuyle Ahmet Şerif'i İstanbul'dan uzaklaştırdığı gibi; yüzyıllardanberi savaş alanında kahramanlık göstermiş, ün kazanmış ilk şehzade olarak Osman Fuad'ın da saltanata almaşık olması ihtimalinin kafa-

sında yer ettiği kuşkusuzdur. G.K. Söylemezoğlu «makamı saltanat hakkında o sıralarda dönen bazı söylentilerden dolayı» Kont Sforza'ya yapılan telkinler sonucu» şehzadenin Ekim ayına kadar İtalya'da alıkonulduğunu ileri sürer.

Osman Fuad'ın yaveri Yüzbaşı Rıfat Bey İstanbul'a dönüşlerinde başlarından geçenleri şöyle anlatmıştır :

«İtalyanlar Trablusgarb'ın müstahkem olan kısmında 15-20 kilometrelik bir muhit dahilinde bulunuyordu. Bu hal mütarekeye kadar devam etti. Mütareke üzerine hükümeti Osmaniye bize teslim emrini verdi. Arablar buna muvafakat etmek istemediler. Fakat Efendi hazretleri telakki ettikleri emre itaat ettiler. Emri kumandayı İshak Paşa'ya teslim ederek Tunus hududunu geçtik. Tunus - Trablusgarp hududunda bundan 6 - 7 ay evel İtalyan Miralayı İskaruya'ya mülaki olduk. İshak Paşa'da maiyetindeki 25 zabit ile urbanda kaldılar. Onlar da bir müddet daha İtalyanlara mukavemet gösterdikten sonra teslim oldular.

İlk önce Trablusgarp limanında Porta Marmi namındaki vapurun içinde üç ay kadar kaldık. Hakkımızda eseri nezaket ve hüsnü muamele gösterdiler. Fakat Efendi hazretleri romatizmadan muztarip olduklarından hükümete müracaat ettiler. Nihayet Napoli civarında İskia adasındaki kaplıcalara gitmelerine müsaade edildi. Adeta tamamen serbest idik. Bir hafta evvel adadan Napoli'ye, oradan da trenle Brendizi'ye gittik. Brendizi'den doğrudan doğruya İstanbul'a geldik. (83)

Kayınbiraderi olan saray damatlarından Hami bey tarafından limanda karşılanan ve istimbotla Sarayına giden Osman Fuat Efendi padişahın gönderdiği otomobille saraya aldırılmış ve Vahdettin kendisiyle görüşmüştü. Dikkati çeken, basının kahraman şahzadeye fazla reklam yapmamaya dikkat etmesiydi. Hatta 16.11.1919'daki Yüzbaşılıktan Binbaşılığa terfi haberinin büyük kısmı bile - kuşkusuz bu kahramanlıkları hatırlatıldığı için olacak - sansür tarafından çıkarılmıştı. (84)

OSMANLI DEVLETİNİN PAYLAŞILMASINDA İTALYA'NIN GİRİŞİMLERİ

Görüldüğü gibi çıkarlarını korumada dayanışmanın yararını farketmiş olan İtalya ile Padişah bir işbirliği içine girmişlerdi. Padişah olsa olsa, İtalya tarafından kendisine rakip olabileceklerin nötralize edilmesiyle yetinebilirdi. Osman Fuat işi iyi gitmişti. Sünusilerle anlaşmaya varmaları ise Ahmet El Şerif'in etkenliğini yok edecekti. Biraz sonra göreceğimiz gibi, herşeyin sansür tarafından kırpıldığı dönemde İtalya'nın Libya müslümanlarıyla ne kadar dost olduğu konusunda yoğun bir haber kampanyasının yürütülmesi, kuşkusuz bu amacın sağlanması yolunda önemli bir adımdı.

Buna karşılık İtalya'nın padişah'tan bekleyebileceği iki husus olabilirdi :

1 — Türkiye sorununun çözümünde İtalya lehine destek.

2 — Ahmet Şerif'in nötralize edilmesi, Libya'daki mücahidlere hiçbir destek gösterilmemesi.

Birinci husus açıkça «Türkiye'nin paylaşılmasında İtalya'ya istediği parçanın verilmesine destek anlamı taşımaktadır. Bir hükümdardan, kendi topraklarının bölüşülmesinde taraf tutmasını beklemek çelişkili görülebilirse de Mütareke ile birlikte Osmanlı yöneticilerinin içine düştükleri şaşkınlık buna zemin hazırlıyabiliyordu. Himaye ya da mandası arananlar arasında İtalya'nın bulunmaması sadece bir prestij kaybı değil, Cihan Savaşı sırasında yapılan vaadlerin de reddi anlamını ta-

şıyordu. Biraz aşağıda ayrıntılı şekilde göreceğimiz veçhile İtalya bu konuda, hükümdar ve hükümet nezdinde İngiliz ve Fransızların ağırlığıyla başedemeyeceğini farkettiğinden, doğrudan doğruya kamuoyunun tepkisini ve bazı milliyetci - ama İttihatcı olmayan - kumandanların desteğini aramıştır.

İngiltere, Fransa, İtalya arasındaki 26.4.1915 anlaşması İtalya'ya Antalya ve Güneybatı Anadolu'yu veriyordu. 19/21.4.1917 St. Jean de Maurienne anlaşması ise tüm Ege, Orta-Anadolu'nun yarısı ve Güney Akdeniz kıyılarını ve bölgesini (Mersin hariç) İtalyanlara veriyordu. Oysa Yunanlılar da savaşa girme karşılığında aynı bölgelerde hak iddia ediyorlardı.

İlk İtilaf gemisinin 4.11.1918'de İzmir'e gelmesinden sonra, birdenbire bir İtalyan kruvazörünün müttefiklerine de haber vermeden Marmaris ve İzmir'e gelivermesi (24.11.1918) bu bölgeler için bazı planlar hazırlandığı kuşkusunu yarattı. Avrupa basınında hemen hergün, Osmanlı basınında ise onlardan alıntı yapılarak sık sık Türkiye'nin paylaşılma haritalarını görmeğe zaten kamuoyu alışmıştı. Diğer yandan İtilaf devletleri zaten gizli pazarlıkları sürdürüp duruyorlardı.

Dengenin tek ülke lehine bozulması endişesiyle İngiliz ve Fransızlar İtalyanları İzmir'e karma bir filo göndermeğe çağırdılar. Bu filo İzmir limanındayken İtalyan komutanının Avusturya kilisesine çekilmiş olan Fransız bayrağını indirtmesi; arkasından da bunu yapan üç Avusturyalıyı kendi askerleriyle tutuklatıp gemisine getirtmesi ve demir alıp hareket etmesi, İtalyanların Ege üzerinde ne denli hassas olduklarını kanıtlıyordu. (85)

«Rumlarla İtalyanlar arasındaki münaferet» artık Türkçe basının bile doğal konularından biri haline gelmişti. (86)

Paris barış konferansında İtalya ve Yunanistan İzmir'i kendi leyhlerine halletmek için büyük çaba sarfettiler. İtalya'-

nın bilinen isteklerine karşılık Yunanistan Venizelos'un 30.12.1918 tarihli muhtırasıyla Meis - Bandırma hattının batısındaki bölgeyi istiyordu.

Yunan emellerini önlemek için İtalyanlar, Osmanlı hükümeti ile işbirliği yapmak istediklerini her fırsatta anlatıyorlardı. İzmir Valisi Nurettin Paşa'yı 23 Şubat 1919 günü ziyaret eden İtalyan mümessili açıkça şöyle demişti :

«Osmanlı ülkesi İngiltere, Fransa ve İtalya arasında üç bölgeye ayrılmıştır. Edremit - Antalya arasındaki İtalyan bölgesinde yaşamakta olan Rumları ileri süren Yunanistan, Batı Anadolu'nun Yunan murakabesine verilmesini temine çalışmaktadır. İtalya'nın gelişmesini çekemeyen Fransa, Yunanhlar'a yardım etmektedir. Artık Osmanlılar için son sözlerini söylemenin zamanı gelmiştir. İtalyan murakabesine taraftar oldu ğunuzu gösteriniz.»

Vali mümessili şu cevabı vermiştir :

«Gayemiz Osmanlı hakimiyetinin korunmasıdır. Şimdilik hiçbir devletin murakabesine girmeyi düşünmüyoruz. Yunan murakabesini asla kabul edemeyiz. Böyle bir halde, büyük devletleri tercih ederiz. Bu arada İtalya'yı da dikkate alırız.» (87)

MUSTAFA KEMAL'İN, İTALYANLARIN YUNANLILARA KARŞI İŞBİRLİĞİ TEKLİFİNİ REDDİ

Öneri Mustafa Kemal'e ve Yunanlılara karşı direncin lideri olabileceğine inanılan çok kimsenin önüne getirilmiştir. Atatürk'ün anılarında anlattığına göre, bir gün bir tanıdıkları Mustafa Kemal ve Fethi Beye bir İtalyan şahsiyetinin kendileriyle konuşmak istediğini bildirir. Buluşurlar, İtalyan, Osmanlı hükümetinin zayıflığından ülkeyi kötüye götürdüğünden yakınır ve «sizin bunları düşünecek ve yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?» diye sorar. Mustafa Kemal'in İttihadcılarla özdeşleştirilmeyi istemediği için çekingen davranmasına karşılık Fethi Bey, kuvvetli olduklarını ve kuvvetli arkadaşları bulunduğunu söyler. İtalyan'ın «o halde, kendinizi göstermelisiniz» diye cesaret verici bir tutum göstermesindeki çelişki, kendilerini hem şaşırtmış, hem de asıl amaçlarının ne olabileceğini araştırmaya yöneltmiştir :

«Arkadaşlarla bu amacın ne olabileceğine hükmettik : Antalya ve havalisinden başka İzmir ve havalisine de hakim olmak Bunları Yunanlılara bırakmamak! Bazı olaylar bu kanaatime kuvvet verdi. İtalyan şahsiyeti bizden, fakat Arnavut aslından bazı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş : «İzmir ve havalisini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Yunanlıları İzmir topraklarına sokmamağa çalışmalısınız. Eğer bunda muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya'yı tercih etmelisiniz!»

Bu iş için İtalya'nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Bu teklifi dinleyenler arasında makul görenler, hatta İtalyan deniz vasıtaları ile İzmir'e giderek telkinlere başlayanlar bile olmuştur.» (88)

Gerçekten de İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti kurucularından Nail Moralı anılarında bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir.

İzmir'in Yunanlılara verilmesi ihtimali artınca Kont Sforza, Nail Beyi elçiliğe çağırtıp vakit kaybetmeden «Yunanlıları istemiyoruz, İtalyanların İzmir'de görev almasını uygun görüyoruz» yollu bir dilekçe hazırlanmasını istedi. Kalabalık bir gösteri düzenlenmesini ve bunu Paris konferansını etkilemek için kullanacaklarını ısrarla belirtiyordu. Yine de «Ne Yunanlı, ne de başkası» formülüne itiraz etmedi. Bronzetti savaş gemisini emirlerine verdiği, Cami, Nail, Ahmet Dino ve Suphi Nuri Beyler, Yunan aleyhtarı direnci hazırlamak üzere İzmir'e gittiler. (89)

Nail Bey, Ahmet Dino'nun İtalyanlar hesabına çalıştığını ve diğerlerini kontrol için kafileye sokulduğunu ileri sürer. İleri gazetesi başyazarı Celal Nuri'nin de daha sonra Damat Ferid tarafından Roma'ya sürülmesi ve oradan İtalyan politikası lehinde yazılar yazması nasıl bir dengenin kurulmuş olduğunu kanıtlar, Nitekim bu denge İzmir'i koruma çabaları sırasında organizatör Türkler arasında kavgalara da neden olmuştur. (90)

İtalyanlar komiteye hakim olmaya çalışmakla yetinmemiş «Kemeraltı kahvelerinde isteyene İtalyan pasaportu dağıtmağa bile girişmişlerdi.» (91) Ancak 12.3.1919 muhtırası İtalyanların istediği gibi çıkmadı. Yunanlara karşıydı ama, Türk haklarını savunuyordu. Yine de Kont Sforza bunu Paris Barış Konferansına iletti. (92) Ayrıca, İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinden bir heyetin bir İtalyan savaş gemisiyle Paris'e gitme-

sini de sağladı. Hükümetin sağlayamadığı bu olanak Hürriyet ve İtilafcı basını çıldırttı. Büyük gürültüler kopardılar ve bu olanaktan yararlanılamadı. (93)

Belki İngiliz yanlıları sinirlendiler ama, bu yardımların kamuoyunda İtalyan lehinde olumlu etkileri görüldü. «İslamın kalbini müteselli ve fevkalade minnettar ettiniz» diye yazıya başlayan Hadisat gazetesi ekliyordu :

«Fiilen gördük ki, İtalya yüksek ve insani bir his ile müteharrik bir kavmi necibdir. Biz bu birkaç satırla kendimizin değil bilumum arkadaş ve dindaşlarımızın hissiyatına tercüman oluyoruz. Böyle bir meslek selim tutmuş olan İtalya, topraklarımızda kendi sanayi ve ticaretine cay inkişaf bulunmakla kalmayacak, gönlümüzde münkesir, mecruh, fakat mert ve vefakat gönüllerimizde ebedi bir menbaı şükrana daima tesadüf edecektir.» (94)

Mustafa Kemal anılarında, İtalyanlara Yunanlılara karşı direnç teşkilatını kurabilecek komutan olarak bazı kimseler tarafından önerilmiş olduğunu ve bu amaçla İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforga ile buluşma gününü bile saptayıp kendisine haber verdiklerini açıklar. (95) Tepkisi «herhalde beni önerenler bu işte yalnız Türk çıkarlarını düşüneceğimi hesaba katmış olacaklar» şeklinde olmuş yine de onunla görüşmüştür.

Mustafa Kemal, kısa süre önce evini basan İtalyan askerlerini geri çağırmak yolundaki yardımlara teşekkürle söze başlamış; Kont Sforza «herhangi bir tehlike karşısında İtalyan elçiliğinin emrine hazır olduğu» cevabını vermiştir. Bu cevap onda, İtalyanlara hizmet etmesinin istendiği kanısını yaratmış «İtalyan uyruğu mu oluyorum» diye üzülmüştür.

Kısa sürdüğü anlaşılan görüşme, Mustafa Kemal'in bir sorusuyla sona ermiştir :

«Beni buraya mühim bir şeyden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu mühim şeyi dinlemek istiyorum.»

Kont Sforza bir an durup «Ha!..» der, «bu görüşmeyi sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek mühim bir mesele bahis mevzuu değildir.»

İki taraf da, karşısındakinin bir önerisini beklemiştir. Damat Ferit'le konuşmasında da aynı taktiği uygulamış, fakat onu konuşturmayı becermiştir. Kendi dışındaki bir oluşumla bir oldu bitti karşısında bırakılan Mustafa Kemal'in, başkalarının çıkarını ön plana alan oyunlara girmeye karşı olduğunu Sforza anlamıştır. O, konuya girmeyince kendisi de konuşmayı kesmiştir. Ancak buluşmanın sadece iki soru ile bittiğini düşünmek de yanlıştır. Kuşkusuz havadan, sudan, genelden bazı şeyler söylenmiş olmalıdır. Mustafa Kemal, kendisi açısından önemli hiçbir şeyin konuşulmadığını söylerken kuşkusuz kafasından sadece, Anadolu içinde düzenlenecek direnç konusu vardır. O sırada Türkiye'nin geleceğinden başka hiçbir şey hiçbir Türk'ü ilgilendirmemektedir. Dolayısıyla Sforza'nın «Önemli birşey değildi» sözünü işitir işitmez «o halde fazla rahatsız etmeyeyim» deyip kalkmıştır.

Buna karşılık çok tecrübeli bir diplomat olan Sforza'nın cümleler arasına sıkışan fikirlerle Mustafa Kemal'den, ikinci ilgilendiği konunun cevabını aldığı anlaşılıyor. İtalyanlar için birinci ilgi İzmir'i Yunanlılar'a kaptırmamak için Türk desteğini sağlamaktı. Bunu gerçekleştirebilmek için herşeyden evvel Türklere İzmir'i kendilerinin işgal etmeyeceği hakkında güvence vermişlerdi. Kont Sforza'nın bu konuda Mustafa Kemal'a güvence verdiğini İngilizler bile biliyordu. (96) İkinci önemli konu ise Türkiye'nin Libya ile özellikle Ahmet Şerif ve arkadaşları ile ilişkilerini kesmesiydi. Mustafa Kemal'in Libya'da savaşmış olduğunu kuşkusuz bilen Sforza'nın konu açmak için söze oradan girdiği ve asıl ilgilendiği sorulara cevapları aldığı,

Anadolu'da bir direnç konusunu açmayı Paşa'ya bıraktığı ,ondan bir hareket görmeyince de konuşmanın sonuçlandığı anlaşılıyor.

Bu nedenledir ki, Mustafa Kemal anlamsız ve yararsız bir buluşmadan bahsederken Kont Sforza bu görüşmeyi, üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra bile «en ilginç anılarımdan» diye nitelemiştir :

«Kemal ile Sirenaika Arapları hakkındaki sohbetlerimiz en ilginç anılarımdandır. İstanbul'da Yüksek Komiser olarak bulunduğum sırada, Cihan Savaşı sırasında Bursa'ya kaçmış olan Senusi'lerin lideri ile, Libya'ya geri dönmesi konusunda girişimlerde bulunuyordum. Eğer İtalyan hükümranlığını sadakatle kabul ederse geniş kapsamlı bir özerkliğin mümkün olabileceğini temin ettim. Ancak İslam dünyasındaki ittifaklarının olağanüstü gücünü dikkate alarak, Kemal'in girişimlerini engellememesi için kendimi inandırmak istedim.

Kemal şu cevabı verdi : «Doğruluğuna inandığınız şeyi yapın. Girişimlerinizin başarısından memnun olurum. Artık Araplar konusunu konuşmak istemem. Türk yönetiminin Araplar üzerindeki devamında ısrar etmek, bizim gücümüzün zayıflamasından temellerinden biridir.» (97)

Bu yazısından yedi yıl önce yayınlanan bir kitabında ise Kont Sforza Ahmet Şerif konusunda Mustafa Kemal ile doğrudan konuşmadığını kendisine Mustafa Kemal'in arkadaşları adına bir cevap ulaştırıldığını belirtmektedir :

«Görüşmelerimizin Senusi'lerin şefi nezdinde yarattığı anlaşma arzusu, onunla ilişkilerimin kuşkusuz sır kalmadığı İstanbul'da, Kemal Paşa'nın dostlarından yayılan taviz vermeme tavsiyeleriyle engellenebilirdi. Dolayısıyla hareketimin genel anlamının meçhulleri kalmamasını sağlamaya karar verdim. Bana şu yanıtı ulaştırdılar :

Türk hakimiyetinin Araplar üzerinde devam etmesi yıkılışımızın nedenlerinden biri oldu. Artık bu konuyu hiç işitmek istemiyoruz. Senusiler sizinle, istedikleri ve sizin istediğiniz gibi anlaşabilirler.» (98)

İster Mustafa Kemal ile şahsen konuşmadan ister daha sonra aracılardan elde edilmiş olsun, bu yanıt, daha sonra Türkiye Cumhuriyetince izlenen politikaya uygun olduğu gibi, Ankara hükümeti ve Mondros mütarekesiyle kabul edilen resmi Türk görüşüne de son derece uygundu. Bütün eski Arap vilayetlerinden çekilen ve bunlara Vilson ilkeleri çerçevesinde haklarının tanınmasını kabul eden Türk yönetici ve aydınlarının hergün tekrarladıkları buydu.

Esasen daha Cihan Savaşı sürer ve Arap ihtilali yayılırken Osmanlı yöneticilerinde «Arap vilayetlerinin bağımsızlığı ya da özerkliği konusunda kesin fikirler belirmeğe başlamıştı. İttihatcılar da, savaş kazanılsa bile artık bunları eski formüllerle tutmayacaklarını biliyorlardı. Şehzade Osman Fuat ile birlikte Libya'da bulunan Azzam Bey, şehzadenin neden gönderildiği sorusunu şöyle yanıtlamıştı :

«Libyalılara devletin kendileriyle ilgilendiğini göstermek, maneviyatlarını, bağlılıklarını takviye etmek ve savaşın sonucu gerektirirse Libya'da prensin krallığı altında bağımsız bir devlet kurmak.» (99)

Bu çizgiden ancak iki grup ayrılıyordu. Ulusun haklarını sağlamak için uluslararası bir savaştan medet uman ve bu amaçla İslam dünyasını kışkırtan eski İttihatcılar; ve İngiltere'nin kontrolu altında Papa türü bir Halife'ye bağlı Türk - Arap devleti kurulmasını savunanlar. Her ikisi de İtalya'nın çıkarlarına aykırı idi ve kuşkusuz Kont Sforza - Anadolu'da bir direnç örgütleyebilecek kişi olarak tanıtılan - Mustafa Kemal'in bu iki akım karşısındaki tutumunu öğrenmek istiyordu.

Sforza Mustafa Kemal ile görüşmesini ve arkadaşlarından sağladığı bilgileri neden «en ilginç anılarından» saydığını, yine anılarındaki bir bölümde belirtir :

«Kemal bir kere iktidara geçince, hatta zaferlerinden sonra da gözlerimin önünde oluşturduğu politikasına sadık kaldı : Türk olmayan halklar üzerinde Osmanlı hakimiyeti fikrinden tam kapsamıyla cayma politikası» (100)

İSTANBUL BASININDA İTALYA'NIN LİBYA'YA HAKLAR VERMESİNE ÖVGÜLER

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali İtalyan leyhtarı akımın daha da hızlanmasına yol açtı. O ana kadar İtalya konusuna fazla dokunmayan basın, bir yandan İtalyan işgal kuvvetlerinin insanca davranışıyla Yunanlıların cankıyımı arasında karşılaştırmalar yapmak nedeniyle, bir yandan da tam o günlerde İtalya'nın Libya halkına haklar tanıyan bir anayasa vermiş olmasına dayanarak yoğun bir övgü kampanyasına girişti.

Vakit'in 17.5.1919 tarihli başyazısında «eğer İzmir'i işgal eden asker İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya devletlerinden birine mensup olsaydı mütareke ahkamını mevzuubahs ederdik» deniyordu. Ama Yunanlılar, işgalin kabul edilmemesi için yeterli bir nedendi.

30 Mayıs'ta İstanbul basınında «İtalyanlar ve Müslümanların Hukuk Siyasiyesi» başlığıyla (101) bir haber göründü. İtalyan ajansı tarafından verilmesine ve haberden çok yorum içermesine göre propaganda amacı güttüğü belliydi. Ancak bir gerçeği yansıttığı da açıktı. Yunan işgalinin insan haklarını hele müslümanların haklarını ayaklar altında ezdiği bir dönemde İtalya'nın Libya müslümanlarının haklarını «kendi girişimiyle ve bütün büyük devletler arasında ilk olarak böyle geniş şekilde» tanımasını Türk basını olabildiğince övgüyle yansıtıyordu.

Ajans İstefani'nin haberi, bu hakların verilmesinin ötesinde, İstanbul'da hâlâ savaşa devam etmek isteyenlere, artık Libya'da direnç kalmadığını hatırlatmak açısından da önemliydi.

«Trablus ve Bingazi müslüman halkına bahşedilen ve tüm asi kabilelerin aman dilemesini ve Libya'nın sükunete kavuşmasını sağlayan geniş imtiyazlardan bahsetmek istiyoruz.

Libya Hükümeti Siyasi Kısım Müdürü General Kardini tarafından idare edilen uzun görüşmelerden sonra fırkalar arasında anlaşma yapılmıştır. İtalyan hükümeti Bingazi ve Trablusgarp müslümanlarına geniş bir muhtariyet bahşetti. Müslümanlar genel hizmetlere, İtalyanlarla aynı derecede iştirak etmek hakkını haiz olacaklardır. Mahkemeler ve yönetim karma olacaktır. Her türlü şahsi hukuki sorunlar, evlenme veraset sorunları yalnız Şeri mahkemelerde görülecektir. Yönetim kurulları ve Belediye üyeleri seçimle getirilecektir. Müslümanlar seçim hakkında eşit surette yararlanacaklar ve İtalyan Mebusan Meclisinde temsil edileceklerdir.

Bu suretle yapılan anlaşma yakında kanun haline dönüştürülecek ve meclisler tarafından onaylanacaktır. İtalya'nın sırf kendi girişimiyle ve İtalyan siyaset öncülerinin dolu bulundukları hürriyet fikriyle müslümanlara bahşedilen bu imtiyazlar Libya'nın her tarafında büyük bir yankı yarattı.

Sirt'ten Zuvara'ya kadar bütün asi kabilelerin reisleri Trablus'a gelerek aman dilemişlerdir. Bunlar arasında Garyan reisi Muhtar bey Kubyan, Malut reisi Halis bin Asker, Cebel Turuma reisi Şusi el Kitani, Mtrvrata, Bamdan, Sknani kabileleri reisleri Şeyh hyse, Mehmed bin Ahmet ve Süleyman el Baruni bulunmaktadır.

Bu reisler Libya Valisi General Gariyoni tarafından fevkalade merasim ile kabul edilmişlerdir. Muhtar Bey arkadaşları adına söz alarak ahalinin Trablusgarb'da İtalya'nın şanlı bayrağı altında başlatılan yeni saadet ve barış devrinden dolayı halkın hissettikleri mutluluğu bildirmiş ve bu imtiyazların kral tarafından onaylanması umudunu belirtmiştir. Bu sözler üzerine diğer reisler de Muhtar Bey ile beraber ellerini alınlarına götürerek kemali hürmetle resmi selam ifa eylemişlerdir.

Bu anlaşma üzerine bütün İtalyan esirleri geri verilmiştir. Bu olay bütün İslam aleminde büyük bir yankı yarattı. Çünkü İtalya, İslam büyük devletleri arasında müslüman uyruklarına bu kadar geniş bir özerklik ile seçim hakkını bahşeden ilk devlet olmuştur.» (102)

Süleyman Nazif de «Afrika'da İtalya» başyazısında Türkiye'nin Libya'ya karşı «ne dereceye kadar vazifesini yaptığını, ne dereceye kadar muvaffak olduğunu» sorup «verilecek cevap ancak bir sukutu hicaptır» dedikten sonra İtalya'nın tanıdığı özerk yönetimi bol bol övmektedir. (103)

Bu kampanya'nın en ilgincine, İleri gazetesinde rastlanır. Celal Nuri, Damat Ferit hükümeti tarafından İtalya'ya sürülmüştü. 29 Mayıs'tan itibaren İtalya izlenimlerini yazmaya başladı. «İnkilab» başlıklı birinci yazı «Roma, ey maderi akvam!. Sen bir cihangir milletsin» diye övgüsüyle başlıyordu. «Foro Romano» (104) başlıklı ikinci yazıda da Roma'nın dünya uygarlığına katkıları anlatılıyordu.

1 Haziran'daki «Roma mektubu»nda Celal Nuri herkesin aklından geçen soruyu kendi kendine sorar sonra da cevabını verir :

«Roma'da ne yapıyorsun? sualine cevabım hazırdır :

— Terbiyei milliyemi takviye ediyorum.»

İtalyanlarda çok oluşmuş kabul ettiği bu terbiyei milliyi de şöyle özetler : yekvücut olmak, milletin isteklerini kişiliğinde birleştiren bir lider (Başbakan Orlando), milletin hiçbir tabaka ve fırkasının ayrı bir fikir ve şekilde görünmemesi.

Kuşkusuz bütün bunlar İtalyanlarda tam olarak yoktu, ama Mütareke Türkiye'sinde öylesine eksiktik ki, Celal Nuri İtalya'ya hayranlıkla bakabiliyordu.

Aynı sırada İtalyanların Roma'da toplanmış olan müslüman sürgünlere de, Yunan işgaline karşı çalışma ortamını ha-

zırladıkları görülmekteydi. Roma'daki müslümanlar adına Paris'te toplantı halindeki Vilson'a, Loyd Corc'a, Klemanso'ya, Orlonda'ya gönderilen telgrafda Osmanlı devletinin taksimi ve İzmir'e Yunanlıların çıkmasının «bütün alem medeniyet ve insaniyetin bilatefrik cins ve mezhep tatbik ve tahakkuna intizar edildiği Vilson prensiplerine sarih ve şedid bir taarruz» olduğu belirtiliyor «aksi halde Türkler müdafaai hak ve hayat için her vasıtaya müracaat edeceklerdir» deniliyordu. (105)

Müslümanlara haklar tanımak ve mücadelelerine destek görünmekle İtalya'nın «Türk dostu» olarak yarattığı hava artık sık sık İleri gazetesinin sütunlarında yer alıyordu. Fransızlara «İngiltere ve İtalyan dostlarımızın yanında sizin de samimi çehrenizi görmek isteriz» şeklinde çağırılırlar yapılıyordu. (106) Celal Nuri gazetesine gönderdiği telgrafta İtalyan basınının «yekzeban» olarak Türkleri desteklediğini belirtiyordu :

İtalyan basını tamamen lehimizdedir. Roma'da bulunan müslümanlar Yunan işgalini şiddetle protesto etmişler ve Hint temsilci heyeti ile Hindistan Nazırı Sir Montagü'ye teşekkür telgrafı yollamışlardır.» (107)

İtalya'ya övgünün ilginç bir örneğine Alemdar gazetesinde de rastlanır :

«İtalya devleti şimdiye kadar Avrupa devletlerinden hiçbirinin atamadığı ilerleme adımını attı. .../... Trablusgarp müstemlekesindeki ahaliye tam hukuk bahşediyor. Yani bir İtalyan ne gibi hukuka malik ise bir Trablusgarp'li de o hukuka malik bulunuyor. Bu hukuku ne derece kapsamlı bir şekle dönüştürürsek dönüştürelim, hiçbir noktası yok ki Trablusgarp'lilere de uygulanmayabilsin. İtalya'nın bu doğal durumu diğer devletlerden daha önce takdir eylemesi son derece dikkati çekicidir. Demek oluyor ki, İtalyanlar yeni dünyanın gereksinmelerini pek güzel takdir ediyorlar. İnsanların ve insanlığın ne demek olduğunu kabul ediyorlar.

Cihan Savaşı, dünyanın bütün kanlı ihtilallerini çocuk oyuncağı mesafesine indiren genel bir Büyük İhtilal (İhtilali Ekber) idi. Bu Büyük ihtilalin yarınında bulunuyoruz. Yavaş yavaş evrim (inkilab) devresi başlıyor. Kuşkusuz bu tedrici bir surette vuku bulacakdır. Genel Savaşın ilanındanberi ulviyetinden başka İtalya'dan birşey görülmedi.

Alçak Vilhelm ile beraber yürümedi. Adil ve hakperest İngilizlerle ittifak etti. Bulunduğu yerlerde galip değil misafir durumunda olduğunu hergün gördüğümüz nezaketi ile isbat etti.» (108)

Yazı Corriera Della Sera gazetesinde bir Trablusgarp'lının yolladığı mektubundan alınmış bölümlerle devam ediyor. Bu Trabluslu mektubunda, İtalya'nın müslümanlara özerklik tanımasını gerçek bir ihtilal ve hukukun gücünün ispatlanması olarak yorumlamaktadır.

1919 sonu ve 1920 başlarında Türklerin İstanbul'da kalıp kalmamaları barış konferansında ve Avrupa kamuoyunda yoğun şekilde tartışılırken İtalya'nın Türkiye lehindeki tutumu da bu sempati de rol oynamıştı. Tasviri Efkar 9.1.1920 tarihli başyazısında «İtalya gazeteleri, ne Hilafetin ne de saltanatın İstanbul'dan uzaklaştırılabileceğini söylüyor ve basiretkarane bir hattı hareket takip edilmesini tavsiye ediyor» diyerek bu politikayı övüyordu.

İtalyan politikasını eleştirenler pek fazla değildir. Biz ancak bir tanesine rastlayabildik. Bu da tam milliyetçi İfham gazetesinde Hüseyin Ragıb tarafından yazılmıştır. Venizelos ile Tittoni arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda anlaşmaya varılınca H. Ragıp bunu «Venizelos - Tittoni» başlıklı yazısı ile yermiş, İtalyan politikasının işyüzünü ortaya dökmüştür :

«Anadolu'da biribirini takibeden ve birbirine rakip olarak arazi işgal eden ve hayli müddettenberi aralarında mevcut çıkar ve görüş anlaşmazlığı nedeniyle /.../ pek düşmanca bir du-

rum almış gibi görünen İtalya ve Yunanistan'ın siyaseti başarılı pazarlık muamelesine dayanarak, taraflar için gayet uygun bir anlaşma alanına dahil olmuş bulunuyor. /.../ Tittoni, Venizelos ile Anadolu üzerindeki işgal bölgeleri hakkında pazarlığa girişmiş bulunmasına bakılırsa /.../ demek ki biz burada Vilson prensiplerine umut bağlayarak milli hudutlar içinde Türk birliğine dayanan bir Osmanlı hükümetinin geleceğine dair Amerika Ayanındaki görüşmelerin sonucunu beklerken, diğer taraftan Yunanistan'ın kurnaz başbakanı ve Türkiye'nin can düşmanı Venizelos ile İtalya'nın eski diplomatı Tittoni karşı karşıya geçerek iki pişkin bazirgan gibi, konusu Anadolu'ya ait bir ticaret muamelesine, tam eski siyaset sistemlerine uygun bir taksim pazarlığına girişmiş bulunuyorlar. Yunan emperyalistleri bizden ders almalıdırlar, bir zamanlar Viyana'ya kadar gitmiştik /.../ İtalya'ya gelince meselenin şekli büsbütün değişir. İtalya siyasileri şimdiye kadar bize, her vesile ve fırsatta, Anadolu'daki işgallerinin, oralarda yerleşme kasdiyle değil, sadece diğer vilayetlerdeki yabancı işgallerine karşı alınmış geçici önlemlerden doğduğunu beyan ediyorlar ve Adana, İzmir işgalleri sona erdiği zaman İtalya'nın da Anadolu'yu memnuniyetle bırakacağını ve boşaltacağı hakkında durmadan güvence veriyorlardı. /.../ İtalya'nın bahsettiği rekabet ve denge sorunu ayrıca dikkate alınmalıdır. Herkes bilir ki, bu denge ve rekabet, kısmen de İtalya yüzünden meydana gelmiş ve hatta denilebilir ki, Yunanistan'ın İzmir işgali Antalya'dan başlayarak içerilere doğru devam eden İtalya işgalinin Yunan çevrelerine verdiği büyük endişeden doğmuştur. /.../ İtalyan siyasileri her fırsattan yararlanarak bize, hakkımızdaki iyi niyetlerinden, Anadolu'da Türk birliğine taraftarlıklarından bahsedip dururken, ötede Türkiye'nin kanına susamış bir Yunan diplomatıyla memleketimizi taksim pazarlığına girişirlerse, iktisadi münasebetler itibariyle dost olmak istedikleri Türklerin hafızasında, hiç sebep yokken meşhur (Makyavel)in hatırasını canlandırmış olurlar.» (109)

ANADOLU'DA «YUNAN İŞGALİNDENSE İTALYANLAR GELSİN» DÜŞÜNCESİ

İtalya lehindeki ve aleyhindeki bu kampanyaların her birinde gerçek payı vardır. İtalyanlar gerçekten Türklere çok dostça davranıyorlar ve kamuoyunun desteğini sağlıyor fakat aynı zamanda paylaşma çabalarında hisselerini kaybetmemek için eylemden geri kalmıyordu.

Doğu Akdeniz'de dengenin kendi aleyhinde bozulmamasını isteyen İngiltere, Yunanistan'ı destekliyordu. İzmir'i ele geçiremeyeceklerini anlayan İtalyanlar, Yunanlılardan evvel Anadolu'ya çıkmaya karar verdiler ve müttefiklerinin onayını da aldılar. Önce Marmaris'e çıkartma yapmak için zemini araştıran İtalyanlar daha sonra Antalya'ya yöneldiler. Antalya'ya gönderdikleri savaş gemileri vasıtasıyla hem bilgi toplamağa, hem yiyecek dağıtma, ticaret yoluyla taraftar sağlamağa başladılar. İtalyan kontrol memuru hükümet konağında bir odaya yerleşti. Şehirde bir telsiz telgraf istasyonu kuruldu, bir İtalyan okulu kurmak için rahipler, rahibeler ve öğretmenler getirdiler.

Şehrin ileri gelenlerini de gemilere davet edip, burada «gemide gördükleri intizamdan dolayı memnuniyetlerini belirten» İtalyanca bir de kağıt imzalattılar. (110)

Bu hazırlıktan sonra, Mondros mütarekesinin 7. maddesine uygun olarak şehirde çıkan ilk zabıta vakasında ikiyüze yakın silahlı askeri karaya çıkartıp (27.3.1919) rahibelerin oturduğu binaya yerleştirdiler. Şehirde anarşi olmadığı hakkında mutasarrıf vekilinin girişimleri bir sonuç vermedi. Aynı gün

öğleden sonra çıkanlarla işgal kuvveti 600'ü buldu. Kumandan halka hitaben yayınladığı bir bildiri ile, tahlikede olan can ve mallarını korumak amacıyla ve «Antalya halkı tarafından vaki olan istida»ya dayanarak müttefikler adına «asayişi umumiyeyi temin etmek için» şehri işgal ettiğini ilan etti.

Halkın protestoları hiçbir şeye yaramadı.

Zaten iki gün sonra da Paris Barış Konferansında İzmir ve hinterlandının Yunanistan'a verilmesi kabul edilmişti. İtalyanlar bu kararı şiddetle protesto ettiler ve sonuç alamayınca 23 Nisan'da Barış Konferansını terkettiler. Tabii kayıplarını telafi için Anadolu'da yeni girişimlere başladılar. Marmaris'e yerleşme girişimleri hızlandı. 24/25 Nisan'da 500, ertesi gün gelenlerle 1500 İtalyan askeri Konya'ya yerleşti. Burdur ve Beyşehir'e yerleşme çabaları gösterdikleri gibi Tekirdağ bölgesinde de Fransız ve Yunanlıların yerini aldılar. Mayıs'ın ilk yarısında Marmaris, Fethiye ve Bodrum'u resmen işgal ettiler ve kızgınlıklarını unutup 12 Mayıs'tan itibaren Barış Konferansına tekrar katılmaya başladılar. 14 Mayıs'ta Kuşadası ve Selçuk'u, ayrıca Akşehir istasyonunu kontrolları altına aldılar. Edirne ve Eskişehir'de de kıtaları bulunuyordu.

Bunlara rağmen İtalyanlar hakkında Türk kamuoyunda fazlasıyla olumsuz bir hava yoktu. Bunda özellikle Malta, Girit, Trablusgarp gibi yerlerden gelip Antalya'ya yerleşmiş olan unsurlar arasında kendilerine kolaylıkla taraftarlar bulabilmeleri önemli rol oynuyordu. Sonra davranışlarında İngiliz, Fransız ve Yunanlıların aksine şiddete başvurmuyorlardı. Yardım perdesi altında sızma siyaseti uyguluyorlardı.

Burdur'da 12. Fıkra Askerlik Dairesi Başkanı'nın 5 Haziran tarihli raporunda şunlar kayıtlıydı :

Antalya'daki İtalya siyasi mümessili - eski Antalya Konsolosu Marki Kranti - Antalya/Burdur/Bolvadin'e demiryolu ya-

pılması ve bu bitirilinceye kadar otomobil işlettirilmesinden Belediye Başkanına bahsetmiştir. Elmalı ve Fenike'de orman ve maden işletmeciliğini ele almışlar, Elmalı'da halkın yiyecek ve giyecek ihtiyacını sormuşlar; Antalya'da bir tedavihane açmışlar, bedava muayeneye ve tedaviye başlamışlar; Elmalı ve Burdur'a da doktor ve ilaç göndermeye hazırlanıyorlar.» (111)

Şube Reisi ayrıca İtalyanların halktan gizlice rey pusulaları topladıklarının söylendiğini de eklemektedir.

2. Ordu Müfettiş Vekili Salahattin Bey'in Temmuz ayında Harbiye Nezaretine gönderdiği raporlarda da İtalyanların propagandayla Burdur, Isparta ve civar bölgede havayı leyhlerine çevirmeye çalıştıkları, bunu büyük ölçüde başardıkları, Konya'da Çelebi Efendi ile pek dostca düşüp kalktıkları, Çelebi'ye önem veren halkın duygularının da tabiatıyla İtalyanlara döndüğü kaydedilmektedir. (112)

Girdikleri yerde iyi davranmanın yanı sıra, Yunan işgali altındaki bölgelerde Yunan zulmüne karşı tek güvencenin İtalyan ordusu olduğu inancını da olaylarla pekiştirilmekteydi.

Yunan işgal bölgesinden kaçan yirmi bin kişinin İtalyan kuvvetlerinin işgalindeki Menderes nehrinin güneyine yerleştikleri ve huzur içinde oldukları haberi «İtalyan zabitlerinin muavenet insaniyetkaranesi» diye niteleniyordu. (113)

Alemdar gazetesinde «İtalyanların Ulüvvücenabı» başlığıyla yayınlanan bir mektupta da Yunan saldırganlığı karşısında İtalyan ruh yüksekliği övülmektedir. Karısı ve kızıyla birlikte Yunan kurşunlarıyla yaralanmış babasını görmek için sokağa çıkan bir Türk, yolda sarhoş Yunanlı askerlerin saldırısına uğrar. Kızı öpmeye başlar, karısına el atarlar. Buna karşı çıkan erkeği de dipçiklerle bayıltırlar. Olaylar çok kötü bir yola girecekken beliren İtalyan askerleri onları kurtarırlar. (114)

Bu hava öylesine yayılmıştır ki, Yunan işgali altına düşmek tehlikesini hisseden bir çok bölge halkı İtalyanları resmen davet etme yoluna bile başvurmuşlardır.

İlk Meclis üyelerinden Isparta Milletvekili Mehmet Nadir hakkında, İtalyanların Isparta'yı işgal etmelerini istemek ve bizzat davet etmek nedeniyle vatana hiyanet suçundan soruşturma açılmıştı. Meclis komisyonundan sorulan soruya Mehmet Nadir özetle şu cevabı verdi :

«Ortada Türk hükümeti diye güvenilir bir varlık yoktu. Yunan ordusu yaka yıka ilerliyordu. Zulüm, işkence yağma alabildiğine yayılmıştı. Namusumuz, şerefimiz, canımız, malımız ayaklar altındaydı. Çetelere güvenilemezdi, durumu daha da kötüleştiriyorlardı. Benim gibi düşünenler bir araya geldik, durumu her açıdan gözden geçirdik ve sonuçta selameti İtalyanları çağırmakta bulduk. İtalyanlar girdikleri yerlerde halka hiç kötülük, zulüm, yağma yapmıyorlardı. Aksine yardımcı oluyorlar, işleri kolaylaştırıyorlardı. Özellikle hükümet işlerine asla burunlarını sokmuyor, bir misafir gibi seyirci duruyorlar. Amacımız ülkeye iyilik etmek hemşehrilerimizi Yunan zulmünden korumaktı. Bu inaçla gidip İtalyanların Isparta'yı işgal etmeleri ricasında bulundum. Sonraları, Büyük Millet Meclisine milletvekili seçilip katıldım. Vicdanım rahattır.» (115)

KONT SFORZA'NIN HER EĞİLİMDEKİ TÜRK LİDERLERİYLE İLİŞKİ KURMASI

Kurtuluş Savaşı yıllarında İtalyanların Türkiye ile ilgisi ve her eğilimden ve düzeyden Türk'e yardımları gerçekten şaşırtıcı niteliktedir.

Bütün İtilaf devletlerinin bir numaralı savaş suçlusu olarak ele geçirmek istedikleri Enver Paşa'ya yardımdan İtalyanlar kaçınmamıştır. Eşi Naciye Sultan ve çocuklarının yurt dışına çıkmasını (1919 sonunda) İtalya'nın Türkiye'deki yöneticilerinden Kont Kaprini düzenlemiştir. İtalyan pasaportu vermiş, bir İtalyan gemisine binlemelerini bir İtalyan mimarı aracılığıyla sağlamıştır. Böylece Naciye Sultan Brendizi'de gizlice İtalyan topraklarına çıkartılmış ve oradan Berlin'e eşinin yanına gitmesine gözyummuştur. (116)

Vehip Paşa'nın Roma'daki İslam İhtilalci hareketini düzenlemesine gözyummuşlardır. (117)

Berlin'deki eski İttihatcılar ve İslam ihtilalcileri Anadolu Hareketi ve Mustafa Kemal ile bağlantıyı, İtalya kontrolu altındaki Antalya ve Adalar yoluyla yürütmüşlerdir. (118) İtalyanlar buna sadece gözyummamız, kolaylaştırmışlardır.

Ankara yurtdışı örgütü için merkez olarak Roma'yı seçmiştir. Bunda İtalyanların Kurtuluş Savaşına karşı olumlu tutumları kadar, İttihatcıların oldukça etkin bir merkezi olmasının da rolü olmuştur. (119)

«Isparta İstiklal Mahkemesi'nin, İtalyan işgali altında olan çalışma bölgesinde, son derece rahat çalışması ilginçtir. Bu du-

rum İtalyan işgalinin fazla etkili olmadığını göstermektedir. Yaptığım bazı soruşturmalardan, mahkemenin Muğla ve Köyceğiz'e kadar geldiğini saptadık. Hatta İtalyan donanmasının demirli bulunduğu Marmaris'te Büyük Millet Meclisi adına gönülü toplandığı ve İtalyanların karışmadıklarını öğrendik.» (120)

İtalyan kaynakları da, Yunan aleyhtarı propagandayı İtilaf devletlerini rahatsız edecek düzeyde sürdürüyorlardı. Sorun İngiliz gizli raporlarına kadar geçmiştir :

«İtalyanlar, müttefiklerin zararına propagandayı son derece gayretle sürdürüyorlar. Bay Alberti'nin yönetimindeki İtalyan haber ajansı geçenlerde, 28. Yunan tümeninin tamamen yokedildiğini, Yunan ordusunun geri kalanlarının kaçtıkları, İzmir cephesinin delindiği vb.. haberleri içeren bir bildiri yayınlandı...» (121)

Bu tutumun Türk basınına yansıması, hatta bazı yerleri işgal de etse İtalya'yı genelde tutmak şeklindedir. Milli Hareket ve tam bağımlılık yanlısı Yenigün'den alacağımız örnekler, bunun belirgin örnekleridir. Yunan taşkınlıkları arttıkça, Yunan işgalini desteklemediği için İtalyanlara sempati gösterilir, hatta manda tartışmalarında «İyi niyetli İtalya'dan» bile bahsedilir.

12.2.1919 başyazısında İngiltere, Fransa ve Amerika insafa çağırılır, ama İtalya'dan bahis yoktur.

8.1.1920'de İtalyan ve Fransız basınlarının Türkiye lehindeki yayınlarından övgü ile bahsedilir.

28.1.1920'de «Meselei Mukadderatımızda İtalyan Efkarı» nın olumlu tutumu ele alınır.

19.2.1920'deki Türkiye'nin temamiyeti ve İtalyan siyaseti» başlıklı yazı, İtalyan siyasetinin nüfuz bölgeelri düşüncesine karşı olduğunu yazacak kadar İtalyan yanlısıdır :

«/Her zaman yazdığımız gibi/Türkiye meselesi karşısında takib edeceği siyasete açık olduğu kadar samimi bir istikameti vazıha vermek hususunda İtalyan devleti birinciliği hak etmiştir denilse mübalağa olmaz.»

28.2.1920'de Türkiye'nin toprak bütünlüğü konusunda Messaggero'nun önemli bir makalesi aynen nakledilmiştir.

3.3.1920'de gazete, İtalyan gazetecileriyle Türk gazetecileri arasında dostça ilişkiler kurmak için Giornale d'Italia gazetesi muhabirinin bir girişimini haber verir. Carlo della Negaro adındaki bu muhabir iki arkadaşıyla birlikte Matbuat Cemiyeti'ni ziyaret etmiş sonra Servetifünun'da Türk gazetecileriyle görüşmüştür. İki taraf gazetecilerinin karşılıklı ziyaretler ve işbirliğini önermiştir.

Kamuoyunu bu etkileme girişimlerinin yanısıra İtalyan siyasileri ve özellikle Kont Sforza hemen her eğilimde ve önemdeki Türk lideriyle temas kurmuştur.

Enver Paşa, Cemal Paşa'ya gönderdiği 7.11.1919 tarihli mektupta «Talat Paşa'nın temasları sonunda İtalyanlar bütün manasıyla bize yardımcı; milli hareketi kolaylaştırmışlar ve kolaylaştırıyorlar», onlar da manda aleyhtarı» sonucuna varmaktadır. (122)

Talat Paşa, Mustafa Kemal'e 22.12.1919 mektubunda «İtalyanlar Fransızlardan daha müsaadekâr davranıyorlar, buradaki /Berlin/ İtalyan delegesi vasıtasıyla İtalya Hariciye Nezareti Müsteşarı Kont Sforza ve dolayısıyla İtalyan hükümetiyle her vakit temas edebiliyorum» (123) der. Mustafa Kemal cevabmda, «İstanbul'da İtalyan mümessili siyasiliğinde bulunmuş olan Sforza ile benim de hususi dostluğum var» diyerek (124) ondan aşağı kalmadığını isbatlamak çabasını gösterir.

Damat Ferit bile İtalyanları, lütfen İzmir'i işgal edin diye kandırmaya çalışmaktadır. Kont Sforza bu konuda Damat Ferit ile arasında geçen konuşmayı şöyle açıklamaktadır :

«— Ah eğer Türkler tarafından sevilen bir devlet, İzmir'in ve vilayetinin işgaline memur edilmiş olsaydı, herşey tamamen başka olurdu, dedi.

Bir cevap bekliyordu, gelmedi; görüşmemizin ilk on dakikasından itibaren böyle bir tavizin geleceğini hissetmiştim. Ben açılmayınca zavallı Ferit Paşa izaha mecbur oldu :

— İtalya niçin İzmir'de referanduma başvurmak istemiyordu? Ahalinin hep birden Yunan askeri işgali yerine, İtalyanları tercih edeceği şüphesizdi.» (125)

Daha sonra İstanbul'daki görevinden Roma'ya atanınca da ister oraya yerleşmiş, ister geçmekte olan her Türkle temas kurduğunu kanıtlayan bilgiler vardır.

1919'un ikinci yarısında Milli Harekete katılmak amacıyla Anadolu'ya giderken Roma'dan geçen eski İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey, Kont Sforza'nın kendisine «Anadolu bizimle niçin temas etmiyor» dediğini açıklamıştır. (126)

İsviçre'de bir göreve atanan Başmabeyinci Lütfi Simavi Bey de 1919 Ekim ayı sonunda Roma'dan geçerken Kont Sforza'yı ziyareti unutmamıştır :

«Beni büyük bir dostluk havası içinde kabul etti. Kırkbeş dakika kadar devam eden konuşmamız sırasında - öteki batılılılar ne derlerse desinler - Türklerin ve Türklüğün ölmediği ve ölmeyeceği kanaatinde bulunduğunu; Anadolu'da doğup gelişmekte olan Türk ulusal hareketinin bunu pek iyi isbatladığını ifade etti. Yanından içim aydınlık dolu olarak ayrıldım.» (127)

Roma'da Osmanlı devletinin temsilcisi olarak bulunan Galip Kemali Söylemezoğlu da anılarında Sforza'nın çabalarını över :

«İtalyan siyasi mümessili Kont Sforza tam bir Türk dostu idi. Bu yüksek komisere bağlı idari işlerin tedvirine de gene büyük bir Türk dostu olan Kont Kaprini memur edilmişti. /... Kaprini Girid'de Osmanlı Jandarmasına memurken Türklere çok yardım etmiş hatta Abdülhamit'ten nişan almıştı. /.../ Bu iki Türk dostunun olağanüstü çabaları sayesinde gizli teşkilatımıza ve MM grubuna mensup birçok subay ve sivil arkadaşlarımız, İtalyan hükümetinin pasaportu ile namı müstear kullanılarak İngilizlerden kurtarılıp Anadolu'ya kaçırılmıştı.» (128)

Gerçi Kurtuluş Savaşı İtalyanlardan bir silah ve para yardımı almamıştır ama, İtalyanların dostça tutumunu İtilaf devletleri arasındaki çekişmelerde anlaşmazlıkları artırmak amacıyla bir süre kullanmaktan da geri kalmamıştır. İtalyanlar da bunu bile bile tutumlarını sürdürmüşlerdir.

1919 Haziran sonlarında, Milli Mücadele'nin ilk ciddi temellerini atmak üzere Mustafa Kemal, Rauf, Ali Fuat ve arkadaşları Amasya'da toplandılar. Ana tema şuydu : «Madem ki, padişah ve onun hükümeti milletin haklarını, vatanın istiklalini savunmada acz gösteriyor, hatta milli mukavemete karşı düşmanlarımızla beraber cephe alıyor, bağımsızlığımızı ve vatanın bütünlüğünü tehlikeye sokmaktan çekinmiyordu, artık onunla beraber yürümekte mana yoktu. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktı.»

Komutanlar neler yapılabileceği konusunda toplantıya gelmemiş olan komutanlarla da telgrafla ilişki kurdular. Konya'daki İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa kararlara tümüyle katıldığını bildirmiş «hatta İtalyanlardan yeterince silah cephane sağlayarak halka dağıtabileceği vaadinde de bulunmuştu.» (129)

Cemal Paşa'nın böyle bir şeyi kendi bölgesindeki İtalyan yetkilileriyle anlaşmadan söylemiş olabileceği kuşkusuz düşü-

nülemez. Hiç olmazsa İtalyanların Cemal Paşa'ya «müsait davrandıklarını, göründüklerini» kabul gerekir.

Amasya kararlarından sonra Mustafa Kemal kendi imzasıyla İstanbul'daki on önemli kişiye özel mektuplar göndermişti. Milli Mücadele konusunda düşüncelerini soruyordu. Gelen cevaplar arasında Ahmet Rıza Bey «İtalyanlarla ilişkilerin geliştirilmesiyle onlardan silah ve cephane alınmasını» öneriyordu. (130) Burada da Ahmet Rıza'nın İtalyanlardan «cesaret görmeden» silah alımı gibi hassas bir konuda böyle bir öneride bulunmuş olması düşünülemez. İşin ilginç yanı Ali Fuat Cebesoy anılarında Ahmet Rıza'nın düşüncesine şu notu eklemiştir :

«Ahmet Rıza Beyin dokunduğu konular üzerinde biz de önemle durmuştuk.»

İTALYANLAR, TÜRKİYE'DEKİ LİBYALI MÜCAHİTLERİN PEŞİNDE

Görüldüğü gibi İtalyan siyasileri ve başta Kont Sforza, İzmir için dirençte Damat Ferit ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile beraber, Berlin'deki İslam İhtilalcileri ve eski İttihatcılarla işbirliğinde, Roma'daki hem İttihatcı hem de Mustafa Kemal'ci örgütlere yardımcı, Anadolu'da Harekatı Milliye yanlısıdır. Hangi tarafı tutarsa tutsun bütün Türk gizli haber alma teşkilatlarının baş yardımcısıdırlar. MM. grubundan, Enver'in İslam İhtilali örgütüne dönüşen Teşkilatı Mahsusa'sına ve İstanbul hükümetine çalışan gizli teşkilatlara kadar hepsine sızmışlardır.

Bu denli sızmanın sadece Türk dostluğu ile açıklanması olanaksızdır. Kuşkusuz, Osmanlı'nm ergeç gelecek paylaşılmasında kendi paylarını büyütecek bir kamuoyu hazırlama çalışması içindeydiler. Fakat aynı zamanda, İstanbul ve Anadolu'ya sığınmış olan Libya'lı mücahitlerin faaliyetlerini izlemek de önde gelen ilgilerindendi. Mütareke döneminde İstanbul'da muhabirlik yapmış olan Kemalettin Şükrü bu ilgiyi ayrıntılı şekilde belirtmiştir :

«İtalyan haberalma dairesinin, yani İtalyanların İstanbul'daki hafiye teşkilatının Fransız ve İngiliz teşkilatı gibi rezilce maceraları hemen hemen yoktur denilse caizdir.

İtalyanların İstanbul'da en büyük dertleri (Şeyh Senusi) heyulası idi. Bunların hayal ettiklerine göre, İstanbul'da Trablusgarp'lılardan oluşan bir Cemiyet varmış. Bu cemiyet Şeyh

Senusi'nin İtalyanlara karşı açtığı savaşı yaymak ve düzenlemek için İstanbul'dan Trablus'a Türk subayları sağlıyor ve yolluyormuş. Cemiyetin merkezi ve faal heyeti de İstanbul'da imiş!..

İşte İtalyan haberalma idare ve örgütünün hemen hemen ilgilendiği tek sorun buydu.

İtalyan ajanları (Yusuf Şetvan) Bey, (Mansur) Bey, Adliye memurlarından (Ahmet) Bey ve daha böyle şüphe ettikleri beş on kişinin peşinden hiç ayrılmazlardı. İtalyanların kuşkulandıkları (Cemiyet) Beşiktaş'ta merhum Şeyh Zafir'in konağında toplanıyormuş. Bu nedenle Beşiktaş Türk muhiti hemen her gün birçok resmi ve sivil İtalyan polislerine uğrak olurdu.

İngilizlerin Yüzbaşı Bennett'i, Fransızların Yüzbaşı Halit'i gibi İtalyanların da Osman Fahrettin'leri vardı. Daha doğrusu, İngiliz ve Fransız istihbaratı gibi İtalyan istihbaratını da bir kafese koyan mevcuttu. Osman Fahrettin soyca Trablusgarp'lıydı. Haberalma idaresine başvurmuş, bu idarenin en göze giren ajanlarından olmuştu. Kurnazdı. Hizmet ettiği idarenin ondan kuşkulandığını bilir, kendisine :

— Boş duruyor. Bir yaptığı, bir işe yaradığı yok, dedirtmemek için bin bir yalan uydurarak hayali zeminler üzerinde saçma raporlar düzenlerdi.

Para İtalyan haberalmasında da boldu. Ve bu bol para esasen hem sefih, hem de serseri yaradılışlı olan Osman Fahrettin'i büsbütün şıhmarttı ve Beyoğlu'nda kendi başına binbir maceranın kirli kahramanı olarak yaşadı.» (131)

İttihatcı liderler Avrupa'ya kaçarken Teşkilatı Mahsusa'yı kapatmış ve Arap masasına bağlı olarak çalışan ve elebaşı olan tanınan Mısır'lı ve Tunus'lu 16 kişi de Avrupa'ya göç etmişlerdi. İngiliz ve Fransızların kendilerini serbest bırakmayacakla-

rını biliyorlardı. Başlarında, Masa'nın başı Tunus'lu Şerif Şeyh Salih, Mısırlı Abdülaziz Çaviş, Tunuslu Şeyh Cafer Hasan, Mısırlı Abdülhamit Bey Sait, Mısırlı Dr, Ahmet Fuat, İbrahim Ratip, Yusuf Bey Mustafa vardı. (132) Kemalistler Anadolu'ya hakim olur olmaz, bu kimselerin de Anadolu ile ilişkili oldukları ortalığa yayılmıştır :

«Tripoli'deki bütün İtalyan gazete muhabirleri, İtalyan işgaline karşı yerli ayaklanmasının Kemalist ve Alman ajanlarının işi olduğunda birleşiyorlar... Hele Almanlarca eskidenberi aylığa bağlanmış olan Abdülhamit Sait Bey, Mütareke'den sonra hemen Roma'ya «Doğu'nun Mazlum Milletleri Birliği» nin başkanı olarak yerleşti.

A. Sait Bey propaganda görevlerinin dışında özellikle İtalyan fabrikalarından silah ve cephane satın alıp bunların Ankara'ya gönderilmesiyle meşgul oluyordu. Ancak bu ticari aracılık rolüne Trablusgarp'te İtalyan dostluğu vaizliğini de ekliyordu. Bu iş için İtalyan yönetiminin kontrolu altında güvenilirliklerini garanti ettiği ajanlar gönderiyordu.» (133)

O demende Kemalist, Alman ve Borşevik girişimlerini birbirine karıştırmak; hele Kemalistlerle İttihatcıları birbirine karıştırmak çok düşülen bir hataydı. Dolayısıyla İtalyanlar kuşkularında haksız değillerdi. Gerçi Libya'da iç barış yapılmış gibiydi ama, savaşın yeniden patlak vermeyeceği söylenemezdi. Türkiye'de kalan Trabluslular da savaştan yana olanlardı.

«Umum Alemi İslam İhtilal Komiteleri İstanbul Şubesi Heyeti Merkeziyesi» üyelerinden Yusuf Şetvan Bey gibi birçok Libya'lı Türkiye'de kalmıştı. Ahmet Şerif Bursa'daydı. Osmanlı Ayan Meclisi üyesi sıfatını gerektiğinde kullanan Süleyman Baruni de İstanbul'a gelmişti. Mısır ve Tunus'lular Almanya'ya, İslam İhtilali'nin hazırlandığı bölgeye geçirilirken Libya'lılarm Türkiye'de bırakılmasında bir neden bulunması gerek-

lidir. Bu nedeni açıklayacak bir belge henüz ortaya konmamıştır. Ancak şöyle bir düşünce silsilesi kurulabilir :

Ahmet Şerif'e bir Arap ya da İslam Konfederasyonunda önemli bir görev tasarlanmaktadır. Bu görevin, Azerbaycan'da kurulacak devletin başına Halil ya da Nuri Paşaîların, Kuzey Afrika'da Şehzade Osman Fuat'ın hükümdarlığını düşünen Enver Paşa'yagöre çok daha üst düzeyde olduğu anlaşılıyor. Cemal Paşa 3.12.1919'da Münih'ten Talat Paşa'ya mektubunda İslam İhtilali'nden bahsederken «Şark meselesinin tek hal çaresi Federal bir İslam hükümeti kurulması olduğu»nu Amerika Cumhurbaşkanı Vilson'a yazdığını belirtir. (134) Ahmet Şerif niteliğinde - yabancı yönetimi altında yaşamayı reddeden - bir kişinin Avrupa'ya götürülmesi olanaksızdı. Ayrıca ihtiyaç halinde hemen eyleme geçebilmesi için tutuklanamayacak bir yerde bulunması yararlıydı. Anadolu'da bulunan Ahmet Şerif ile, İhtilal Komitesi üyesi Yusuf Şetvan ve arkadaşları aracılığıyla ilişki sürüdülebilirdi. Dolayısıyla Arap davasını İstanbul'da sürdürmek için Trablusgarp'lıların bırakıldığı anlaşılır. Bunların özellikle Türklerle işbirliğinde daha içten ve dost olmalarının da güvenlik açısından tercih sebebi olduğu düşünülebilir. Hem de İngiltere ve Fransızlarda allerji yaratmayacaklardı.

Bu görüşün doğruluğunu İngiliz gizli raporları da kanıtlamaktadır. 25.12.1919 tarihli «Commander Luke» imzalı raporda İslam dünyasında gelişen İngiliz düşmanı akıma karşı Kral Hüseyin, Emir Faysal ve Ağa Han'ın yanısıra Ahmet Şerif'ten de yararlanılması önerilmektedir :

«Bu amaçla şimdi İstanbul yakınlarında yaşayan Ahmet Senusi'ye karşı İngiliz makamları daha dostca bir davranış uygulayabilir. Seyyit Ahmet son derece İngiliz yanlısı görünür ama yaklaşımları, İtalyanlara karşı bir sadakat hissiyle davranan bizim makamlar tarafından daima geri çevrilmiştir. Panislam çevreelerinde büyük etkisi vardır...»

Bu raporu değerlendiren Ryan imzalı ikinci raporda ise bu konuda şu yorum yapılmaktadır :

«Ahmet Senusi'ye iyi davranma hususunda güvenle konuşamam... Burada İstanbul'da Seyid Ahmet'i fazla önemseyen yok. İngiliz yanlısı duygularının ise ülkesine dönmeyi sağlamak ve bizimle İtalyanları biribirimize düşürmekten başka bir bir amacı olmadığına inanıyorum...» (135)

Buna karşılık, Kemalettin Şükrü'nün İtalyanların kuşkulandıkları Trablusgarp'hların İhtilalci Cemiyeti hakkmdaki notlarının abartma olmadığı açıktır. Biraz aşağıda göstereceğimiz gibi Baruni ve arkadaşları İstanbul'da Arapça El Adl gazetesine yazılar yazıyorlardı. Yine Baruni El Ziva gazetesinde Türkiye lehinde yayım yapıyordu.

Kızı, Baruni'nin, İstanbul'da «El Baruni» adında küçük bir gazete çıkarttığından bahseder :

«Evde çok toplanıyor, bol çay içiyorlar. Bazıları gidip gazeteyi basıyordu. Ecnebiler devamlı izliyorlardı. Bu üç ay sürdükten sonra hepimiz Trablus'a döndük.» (136)

Bu toplantıların İtalyanları hayli tedirgin ettiği açıktır. Nitekim Beşiktaş bölgesine İtalyan'ların bol ajan yollamaları, hatta evlere baskınlar düzenlemeleri, gizli cemiyet merkezini burada aradıklarının delilidir. Eski bir Trablusgarp mücahidi olan Mustafa Kemal'in Akaretler'deki evinin birkaç defa basılıp aranmasında da böyle bir bağlantı ihtimalinin hesaplandığı düşünülebilir.

Kont Sforza'da anılarında, (137) Ahmet Şerif ile çok yoğun bir temas içinde olduğunu açıklar :

«Ahmet Şerif Senusi Bursa'ya yerleşmişti... İki Akdeniz kolonimizin refahı ve barışını ancak yerel kapsamlı bir özerklik politikasının sağlayabileceğine inandığımdan ve inanmaya

devam ettiğimden, Ahmet Şerif El Senusi'nin dostlarının bana eriştirdikleri tekliflerini kabul de tereddüt etmiyordum. Böylelikle kendisiyle tam şark işi, sonu gelmez bir düzeyde müzakerelerim oldu. İtalya'nm egemenliğini kesin ve sadık olarak kabul etmsei ve Sirenayka ve Trablus'un geri kalan kısmında siyasal ve ekonomik çıkarlarımızı desteklemeye girişmesi koşuluyla, ona, geniş bir özerklik tanıyan bir projeyi son derece arzu edilir nitelikte olarak takdir ettirmiştim. Daha sonra İtalya Koloinler Bakanı Luigi Rossi bu esas üzerinden bir anlaşma sağlamış ve bu, faşist hükümet reddedinceye kadar bizim lehimize işlemiştir.»

Alımet Şerif ile böyle bir anlaşma düzeyine vardığına inandığı bir sırada bazı kimselerin engellemeleri nedeniyle sonucun elde edilemediği inancı Kont Sforza'yı her çevrede soruşturma yapmaya yöneltmiş olmalıdır. Nitekim notlarına şöyle devam eder :

«Görüşmelerimizde Senusilerin şefi nezdinde oluşturduğum anlaşma arzusu, onunla ilişkilerimin kuşkusuz sır kalmadığı İstanbul'da, Kemal Paşa'nın dostlarından yayılan ödün vermeme tavsiyeleriyle engellenebilirdi.»

Bunun üzerinedir ki, İstanbul'daki Kemalistlerle temasa geçmiş ve Arap politikası konusundaki yanıtı almıştır.

Damat Ferit'in İzmir'i Yunanlılardan sa İtalyanlar'a verme konusunda kendisine yaptığı öneri hususunda da şunları yazar :

«Ferit'in fikri çarçabuk Mustafa Kemal ve dostlarının kulağına vardı. Birkaç gün sonra bunlardan biri gelip beni buldu ve saygıyla fakat dolambaçlı yollara başvurmadan dedi ki, dostları - özellikle Kemal demek istiyordu - Babıali'nin projelerini desteklemeyeceğini ummaktaydılar, çünkü yeni Türkiye, Yunanlılarla ne denli savaşacaksa, İtalyanlarla da aynı hırsla savaşmayı görev sayacaktı.»

Bir Sadrazamla bir Yüksek Komiserin başbaşa yaptıkları ve gizli olduğu kaydedilen görüşmenin «çarçabuk Mustafa Kemal ve dostlarının kulağına varması ve hemen birkaç gün içinde uyarının gelmesi» dikkati çekicidir. Damat Ferit'e cevap vermeyen Kont Sforza'nın Anadolu'da asıl gücü temsil eden Kemalistlere haberi ulaştırarak dosuluk yaratmak yolunu aradığı açıktır.

Yukarda bahsettiğimiz İtalyan siyasilerinin ve Kont Sforza'nın Damat Ferit'ten, Mustafa Kemal'e ve Enver Paşa'ya kadar her kişi ve kurumla ilişki kurmaalrı ve her gizli örgüt içinde adam bulundurmaalrının nedeni böylelikle daha da açıklık kazanır.

Teşkilâtı Mahsusa'nın elemanlarından pek çoğu Trablusgarp'de bulunmuş olduğundan ve bazıları da Trablusgarp'lı olduğundan, İtalyan'ların korkusu ne kadar büyükse ilişki kurmaları da o kadar kolay olabiliyordu. İlerde göreceğimiz gibi, Ahmet Şerif'in ailesi üzerinde baskı yapmak için mali sorunlar bile yaratmışlardır.

Teşkilatı Mahsusa yöneticilerinden H. Öztürk, Trablusgarp asıllı subaylardan Yüzbaşı Tarık, Piyade Mülâzımevveli Naci, Mitralyöz Subayı Nuri'nin Cihan Savaşında Kuzey Afrika'da başarılı çalışmışken, Mütareke'de İtilaf devletleri lehine ve Harekatı Milliye aleyhine çalışmış olduklarını kaydeder. Trablusgarp'te başarılı görev yapmış Türk asıllılardan Amasyalı Hilmi ve Piyade Yüzbaşısı Darendeli İsmet Beylerin de sonra Harekatı Milliye aleyhinde çalışmış olduklarını belirtir. Teşkilatı Mahsusa'da çalışmış olan El Adl gazetesi yazarlarından Beyrutlu Mahmut Beyin de Mütareke'de İngilizler lehine çalıştığı saptanmıştır. (138) Kuşkusuz başkaları da vardı. Ve bunlardan bir kısmının İtalyanlara çalıştığı muhakkaktır. Baruni'nin kızı babasına mücahitlerden mektuplar geldiğini yazdığına göre, İtalyanların bunları elde edebilmek için her yola başvurmaları normaldir.

TÜRK - ARAP DÜNYASINDAKİ FİKİR KARMAŞASI

İtalyan politikasının bu derece ince aradığı, kuşkusuz, savaş sonrası İhtilal akımlarının Libya'ya da yansıyıp yapsımayacağıydı. Karşılarında dikkate alınması gereken dört grup vardı.

1) ALMANYA VE RUSYA'DAKİ ESKİ İTTİHATÇILAR: Talat Paşa kabinesi istifa ederken herkes artık bu işin bittiğini düşünüyordu. Yalnız Enver Paşa Azerbaycan'a çekilmeyi tasarlıyordu. Savaşa oradan devam etmek yanlısıydı. (139) Karısına yazdığı son mektuplarda halâ, «kendisini kurtarıcı gibi seven 400 milyon müslüman»dan bahsedebiliyordu. 140) Bunun hiç bir gerçeğe dayanmadığı kısa sürede ortaya çıktı, ancak Enver Paşa gerçeği pek görmek istemiyordu. İslam İhtilali'nin gerçekleşeceği hayali içindeydi. Baku'daki Doğu Halkları Konferansına, kendi kendisini Fas, Tunus, Cezayir, Trablusgarp' dan oluşan Kuzey Afrika'nın temsilcisi ilan ederek katılmıştı. Pek de iyi karşılanmamış, savaş yılları politikası nedeniyle büyük tepki gösterilmişti. (141) İflas ettiğini kabul etmek istemiyordu. Oysa diğer ezilen milletlerin artık kendisine güveni yoktu. O da giderek Aberzaycan ve Türkistan'a yönelmişti. Savaşın son ayında Türkistan Merkezi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Türk ordusunu komünistlere karşı yardıma çağıran raporu Enver Paşa'ya sunulmuştu. Bundan esinlendiğini kanıtlayacak nedenler bulunduğunu Şevket Süreyya kitabında belirtir. Bu değişme, eski yandaşları Mısırlı Abdülaziz Çaviş ile Mısırlı Dr. Fuat'ın Enver'de milliyetcilik eğilimi görerek ondan ayrılmalarıyla sonuçlanmıştı. 142)

İtalyanların Enver'in düşüncesindeki bu ayrıntıları bilmeleri güçtü, ancak genel bir İslam İhtilali fikrini kuşkusuz biliyorlardı. Başkanlığını Enver'in yaptığı, üyelerinin çoğunluğu İttihatcı olan, giderleri Komintern tarafından karşılanan «İttihadı - Selameti İslâm» Cemiyetinin varlığından İtilaf devletleri haberalma servisleri 1919 Ağustos'undanberi haberliydiler. (143)

Diğer iki İttihatcı Paşa da, bir İslam federasyonu ve birlikte eylemle kurtuluş fikrinde Enver'le çok noktaları paylaşıyorlardı.

Cemal Paşa «tek hal çaresi federal bir İslam hükümeti teşkilidir» der. Bunu «Araplık muhitini de boş bırakmamak, onları da maksatlarımıza hizmet ettirmek pek muvafık olur» diye savunur. (144)

İttihatcı paşalar arasında en gerçekcisi Talat Paşa'dır. Anadolu'yu sonrada ele geçirmek amacı olsa da, hiç olmazsa başlangıçta Milli Hareketi yönetmek değil ona yardımcı olmak yolunu tutar. Bu çerçevede Mustafa Kemal'e şu bilgileri verir :

«... Araplar İngiliz ve Fransızlardan hayal kırıklığına uğramışlardır /.../ Mısırlı Aziz Bey iki gün evvel Berlin'de beni buldu. Bu esas dairesinde /Arap gençlerinin maziyi unutarak Türkler ile eski Alman veya Avusturya, Macaristan gibi birleşmek ve beraber çalışarak itilafcıların istilasına mani olmak/ kendisiyle uzun uzadıya görüştük. İnkisarı hayale uğramış. Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı mektubu gönderiyorum. Bu zat dahilden ziyade hariçte ve bu maksat uğrunda istihdam edilebilir...» (145)

Görüldüğü gibi İttihatcı Paşa'lar, değişik derecede olmakla birlikte hep birlikte yürütülecek bir İslam İhtilali'nden medet ummaktadırlar. Bu işbirliğinde bir yandan en sadık Arap yandaşlarını kaybederken diğer yandan da eskiden hain diye

idama mahkum ettirdikleri kişilerle işbirliğini aramaları ilginçtir. Talat Paşa Aziz Ali'yi Mustafa Kemal'e önerirken, Suriye'de Arap Milliyetcileri temizliğini yapmış olan - dolayısıyla bu konunun en ince ayrıntılarını bilmesi gereken - Cemal Paşa da, Talat Paşa'ya bir mektubunda «herhalde Kahire'li Aziz Ali'yi boş bırakmamak lâzımdır. O çocuk, Arapların en namusludur..» diyecek şekilde onu över. (146)

2) HAREKATI MİLLİYE VE MUSTAFA KEMAL : Mustafa Kemal'in Aziz Ali konusundaki öneri üzerine Talat Paşa'ya verdiği cevap, tüm politikasını açıklar niteliktedir : «Aziz Bey'in Arap mesailinde burada istifadeli olacağını tasavvur ediyorum.»

Talat Paşa'nın özellikle Anadolu dışında ve Araplar arasında yararlanılabilir dediği Aziz Ali'yi Mustafa Kemal olsa olsa kendi yanında yararlı görmektedir. Yahut ta onun oraya gelmeyeceğini bildiğinden, işi yokuşa sürmektedir. Esasen Aziz Ali konusuna mektubunun en sonunda kısaca dokunmuştur. Daha başlangıçta bağımsızlığını arayan milletlerin işbirliği sorununa kesin çizgili bir çözüm önermiştir :

«Araplara karşı bidayettenberi ifade ettiğimiz siyasi formül şudur : Her millet kendi dahilinde istiklalini kurtardıktan sonra (konfederasyon) halinde birleşmek.

Bu esas Araplarca maalmemnuniye kabul edilmiştir.» (147)

Bu son cümle, İttihatcı paşaların hayalci yaklaşımlarına gerçek bir darbedir. Temeli, dayanağı olmayan güçlerle ihtilalcilik önerenlere karşı, Anadolu'da bir temel kurduktan sonra, savaşarak bir yere gelmiş Arap yöneticileriyle anlaşmaya varan Mustafa Kemal'in gerçekçiliği bu cümlede yansıtılmıştır. Dışardan şırınga edilen ihtilal fikirleriyle değil, her toplumun kendi bilinçlenmesiyle kendisini kurtarmasından sonra bir birliği düşünmeyi önerebiliyordu. (148)

Ankara'ya yerleşip İstanbul Meclisinin akibetini beklediği günlerde Hakimiyeti Milliye gazetesinde yayınlattırdığı bir makalede İslami dayanışmanın bir Panislamizm ve bir emperyalizm olmadığını özellikle belirtir :

«Asıl mesele Asya'da milliyet ve hırsı istiklaldir. Hilafete bağlılık hiçbir zaman bir vahdeti siyasiye ve bir emperyalizm şekline münkalib olmamıştır.» (149)

Yüzyılın prensiplerinin «Emperyalizm ile milliyet ve bağımsızlık esaslarının savaşımı» olduğunu ileri sürdüren M. Kemal'in sözcüsü Hakimiyeti Miliyet gazetesi, Anadolu Hareketinin «emperyalizme dayanak olmayan bir milliyetçilik» olduğunu (150) ısrarla belirtir ve Mondros ateşkesiyle saptanan hudutlar dışındaki ülkelerde ulusların kendi kaderlerine - Vilson prensipleri uyarınca - kendilerinin karar vereceklerini vurgular.

3) VAHDETTİN, DAMAT FERİT VE YANDAŞLARI : Mustafa Kemal'in ilkeleri, Vahdettin, Damat Ferit ve Hürriyet ve İtilaf fıkrasının düşünceleleriyle de çatışır. Bunların üçü de İslam dünyası için İngilizlere dayanan bir politika önermişlerdir. Hürriyet ve İtilaf hem liderlerinin ağzından hem de yayın organlarıyla İngiltere'ye bağlılıktan başka bir çözümü kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. Dolayısıyla İslam dünyası hakkındaki düşünceleri de İngiliz çözümü olmaktadır. Padişah ve Sadrazam'ı ise diğer İtilaf devletlerini gücendirmemek için görünüşte dengeli davranır gibi tutuma girerlerse de - İngiliz Dışişleri Bakanlığının gizli belgeleri kanıtladığı gibi (151) - tam birer İngiliz peykidirler. Bu bağlılık doruğuna, 12.9.1919 tarihli, Damat Ferit'le İngilizler arasında imzlanan ve Vahdettin tarafından da onaylanan gizli anlaşmayla varır.

Bu anlaşmaya göre Türkiye'nin bütünlük ve bağımsızlığını, İstanbul'un saltanat ve Hilafet merkezi olarak kalmasını İngiliz'ler sağlayacak, buna karşılık Halife de Arap ülkeleri üzerin-

de İngiliz egemenliğinin kurulması için - gerekirse fiilen - destekci olacak; ayrıyeten Hilafet'in gücünü müslümanların yaşadığı İngiliz sömürgelerinde İngiltere'den yana kullanacaktı (152) Yani Hindistan'da.

Vahdettin de İttihatcılar gibi İslam dayanışmasından yararlanmayı tasarlıyordu, ancak bambaşka bir ortam içinde tam tersi yönde. Kişisel yapısının İhtilalci bir İslam dayanışmasını destekleyecek nitelikte olmaması bir yana, Vahdettin Türkiye'deki ortam içinde de bunu ileri süremezdi. Bir kere İtilaf devletlerinin esiriydi ve Mütareke ile bu tür girişimleri kesmeyi kabul etmişti Ayrıca, İttihatcılığın tüm ülkenin elbirliği ile temizlendiği bir dönemde onların Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına en büyük etkiyi yapmış olan «Cihad» larını bir kez daha kamuoyunun önüne getiremezdi.

İstanbul basınının hergünkü sütunlarında «en aşağı iki milyon müslümanm kanını boş yere akıtan, heder eden cahilane, gafilene ilan edilen Cihad» (153), «Büyük mukaddesatı ve muazzam itikadatı diniyeyi pay mülevvesleri altına alarak Cihadı Mukaddes ilan eden Şeyhülislam» (154), «Teşkilâtı Mahsusa gibi serseri ve sakim teşebbüsleriyle zarar veren gizli ve muzir komitelerin eseri» (155) türü yazılara rastlanıyordu.

Bunu da bahane ederek, Vahdettin, İttihatcıların eylemci islamcılıklarının yerine, statik hatta statikten de öte esir bir islamcılık yönetimini kabul etmişti.

Mustafa Kemal buna da, yine Emparyalizmin oyuncağı olma endişesiyle ve kuşkusuz temelde tam bağımsızlığa karşı olduğu için karşı çıkıyordu.

Bazı yöneticilerin «eski hudutlar üzerinde pazarlık etmek bir manevi hakimiyet kabul ettirmek karşılığında bütün devleti himayeye (manda) veya başkasının vekaletle idaresi altına sokmayı düşünenler» e karşı tekrar tekrar uyarıda bulunur :

«Büyük bir imparatorluk hududunun vehleten göz kamaştıracak cazibesi mukabilinde istiklalimizden fedakarlıklar ederek himaye kabul etmek ve Arabistanı da bu suretle aynı çembere ithal etmek kendi hesabımıza olduğu kadar onların hesabına da kabul edilemez ve Mütareke'de olduğu gibi müsalahada dahi istinad ettiğimiz prensiplere muhaliftir. Hudut meselesinde noktai nazarımız tamamen istiklalimize ve yegane istinadgâhımız olan Vilson prensiplerine merbuttur.

Arazii metruke /Arap ülkeleri/ üzerinde bir nevi hakimiyeti tahtı tasdika aldırarak buna mukabil fedakarlıklar yapmak ise büsbütün sakat tedbirlerdir. Bunda amil olan başlıca iki düşünce olabilir. Bu memleketlerin herhangi bir fırsattan bilistifade atiyyen istirdadını mümkün kılacak açık kapı bırakmak, yahud efkarı umumiyeyi, kabil olduğu kadar az fedakarlık yapıldığına ikna ederek aldatmak. Bu düşüncelerin ikisi de çürüktür ve bu asrın düşüncesi değildir /.../ hususile başka bir devletin eline terk edilen arazide o devletle yapılacak bir mukavelenin iktizasından olarak bir hakimiyeti maneviye bırakmak icabında o ecnebi devlete karşı memaliki metrukede vücude gelen hoşnudsuzlukları, isyanları izale için bir nevi muaveneti de deruhte etmek demektir /.../ Hilafetin hakimiyeti maneviyesi essaen bütün cihanın İslam milletleri ve memleketleri üzerinde vicdanlara ve imanlara müstenid bir hakimiyettir ki, siyasi mukavelat ile teyid ihtiyacının çok fevkindedir ve bu hakimiyeti nez edecek hiç bir kuvvet yoktur. Yalnız şeraiti hilafete sirayet edebilecek nekais onu duçarı zaaf edebilir /.../ Alemi İslamın Türkiye mukadderatına taalluk eden işlerde bilhassa istiklali müdafaya şiddetle azmetmiş bulunması da bundan dolayıdır. Hint Müslümanlarının teşebbüsatı, Emir Faysal'ın beyanatı, Mısır ve bütün Afrika Müslümanlarının hareket ve intibahı bunun delilidir. Ne kadar yazık ki, makamı hilafetin en yakın ve binaenaleyh en samimi ve en fedakar hadimleri olmak lazım gelen zevat, bu hakikate göz yumarak ona hiyanette tereddüt etmemişlerdir.» (156)

4) ARAP İHTİLALCİLERİ : İtalyanların eylemlerini ve düşüncelerini izlemek gereksinimini duydukları son grup ise Arapların kendileridir. Bunlar arasında büyük bir kargaşa vardı. Şerif Hüseyin ve oğulları vadedilen krallıkları elde etmek savaşındaydılar. Çok yerde yerli halk onları tam kabul etmiyordu. Tam kapsamlı bir Arap dayanışması da ortada yoktu. Faysal ve Aziz Ali gibi bir yandan İngiliz ve Fransızlarla pazarlık halinde olanlar, bir yandan da pek kısa süre önce aleyhinde savaştıkları Türklerden medet umuyorlardı. Bu tutum onların tıpkı Cemal veya Talat Paşalar gibi düşündüklerini kanıtlıyordu :

«Onları da maksadımıza hizmet ettirmek»

kısaca kendi yararına kullanmak. Bu tür devrimcilerin birbirlerine güvenmeleri, ortak eyleme girişmeleri kuşkusuz beklenemezdi. Mustafa Kemal'in ilkelere, bir dünya görüşüne dayanan tutumuna karşılık bunlar her tutumlarıyla olayların akıntısı içinde sürüklendiklerini ortaya koyuyorlardı. Nitekim Aziz Ali 1957'de bunu itiraftan da çekinmemiştir :

«Ruhlarımız bomboştu. Büyük sonuçlar hayalindeydik. Asıl fikriyatcılar sahayı boş bırakırsa yabancılar ve maksatlılar onu işgal ederler. Bizde de böyle oldu.» (157)

Emperyalist Avrupa'ya yardımlarının karşılığını bulamayan, diğer yandan da bütün geleneksel bağlarını atmış oldukları için büyük bir yalnızlığa düşenler, hatalarının bedelini bağımsızlıklarını kazanamamakla ödediler.

Ancak İslam'ı ayakta tutan son gücün topyekûn yenilgisi de, ona bağlı olarak kendi içinde tutarlı bir politika sürdürmüş olanları da birlikte batırmıştı. Bu gücün kusurlarının bedelinden kendi paylarına düşeni onlar da ödeyeceklerdi.

Bu son grubun tüm Araplar içinde sonuncuları denilebilecek Trablusgarp'li iki temsilcisi Süleyman el Baruni ve Ah-

met el Şerif de bu bunalımı yaşamak zorunda kaldılar. İnançları yönünde o güne kadar kendi kendileriyle çelişkiye düşmemiş, tutarlı kalabilmişlerdi. Ancak herşeyin kaybedildiği ve insanların, toplumların, ancak kendi çıkarları yönünde adımlar atabildikleri bir dönemde onların da hareket alanları çok sınırlı kalıyordu.

Buna rağmen her ikisi de kendilerine, uluslarına ve imanlrına onur kazandıracak bir tutumdan şaşmadılar. Süleyman Baruni Libya'nın İtalya ile anlaşmaya zorlandığı bir dönemde hâlâ Osmanlı devletinin bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda yayın yapıyordu. Bu kampanya sonunda Halife ve Padişah Vahdettin'e, 16 Mart 1920 işgalinden az süre önce «eğer İstanbul işgal edilir ve sen de yabancı yönetimini kabul eder, en yakın kuvvei islamiyeye - Ankara'daki Kuvayı Milliye - sığınmazsan, Hilafetten istifa etmiş sayılırsın» tehdidine kadar varmıştır.

Ahmet Şerif de, kendisini korumak değil belki de İtalyanlara teslim edeceğini hissettiği Padişah'a bir mektup yollayarak gerçek mücahidin Mustafa Kemal olduğunu ilân ederek Ankara'ya katılmıştır.

Bu katılmanın, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Saray ve Babıali tarafından Halifeye karşı ayaklanmış bir hain ve bagi ilân ve idama mahkum edilişinden sonraya rastlaması, ne dederece bilinçli bir hareket olduğunu kanıtlar. Ahmet Şerif Kurkuluş Savaşının ne denli güçlükler içinde yürütüldüğünü içinde yaşamış ve manevi gücüyle, Padişahın ve İngilizlerin Anadolu'da müslüman arasında yaratmağa çalıştıkları çatışmaları, anlaşmazlıkları hallederek, Milli Mücadeleye yardımcı olmuştur.

Görüldüğü gibi ikisi de fikri alanda - yani ellerinden geldiğince - Kurtuluş Savaşı'na yardımcı olmuşlardır.

Süleyman Baruni ne İttihatcıların maceralarına yüz verir ne de Vahdettin'in teslimiyetciliğine. Libya'ya kendi halkına belki daha fazla ayrıcalıklar sağlanmasına katkı için anavatanına döner ve artık onun için tüm İslam dünyası savaşı sona ermiştir. Kuşkusuz içinde bir rahatsızlık vardır. Daha fazla dayanamaz ve hayatı kendi seçtiği bir sürgünde sona erer.

Ahmet Şerif de hem İttihatcı, hem de Vahdettin'in oyunlarmdansa Mustafa Kemal'in savaşı sırasında özgürlüğünü korumayı tercih eder ve elinden geldiğince müslümanlara yardımcı olmaya çalışır. Libya'ya dönme çağırılarını kesin reddeder ve Hicaz'da, kendi seçtiği sürgünde hayatı sona erer.

BÖLÜM III.

TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNE KATILAN SÜLEYMAN BARUNİ'NİN BASINDAKİ KAMPANYASI

Süleyman Baruni savaşçı bir lider, duygulu olduğu kadar kavgacı, bir şair ve yazardı. Birinci Cihan Savaşı başlangıcında yazdığı ve çevirisini aşağıda verdiğimiz kasidesi inançlarına ne denli bağlı olduğunu kanıtlar : Cihan Savaşı başlangıcında Süveyş kanalına seferden hemen önce Arapça ve Türkçe olarak, Baruni'nin resmiyle birlikte basılıp dağıtılan kaside şöyledir :

«Bu gördüğün saçlar müthiş savaşlar gördü. Üzerine şimşeklere benzer, yağmur gibi gülleler yağdı. Ve heybetli atlar üzerinde korkusuz savaş meydanlarına atıldı. Ve bunlar vatanı namerd İtalyanlardan temizlemek amacını taşıyordu. Dolayısıyla yemin ederim ki, Osmanlı askeri Kanal'ı geçmedikçe, düşmanlar Nil sahillerinde yok edilmedikçe, aziz Trablusumuz düşmanın bozgunu sonucu parlak övünç elbiseleriyle aydınlanmış geceler yaşamadıkça ve nihayet müslümanların Halife'sinin hilali, parlak yıldızla Afrika'nın batı ucundaki Kanarya adalarının üstündeki tahtında birleşerek kaybedilmiş ülkelerin Halife'nin hükümdarlık bayrağı altına döndüğünü görmedikçe traş olmayacağım. Ancak düşündüğüm o mutlu günleri yaşadığımda, büyük adamların ve özgür kişilerin tekbir ve tehlil sesleri arasında traş olacağım. Ve bu saçlar bu muazzam fethin zafer hatırası olarak saklanacak ve hatırlanacaktır. Aksi takdirde bu saçları ölünceye kadar saklayacağım. Ey Müslümanlara yardım vadeden Allahım, yaşatmak için bizlere yardım bahşet. Amin.»

İzmir'in işgali üzerine Baruni'nin Türkiye lehindeki kampanyasını artırdığı görülür. El Adl'da »Barış Konferansında Türkiye» konulu yazısında Türkiye'nin bölünmesine karşı olduğunu açıklıyordu. (158)

Bir yazısında «Bağımsız Türkiye İslam dünyasının güvenlik supapı idi. Bu supapı kapatmakla İngiliz politikası, Türk miliyetçiliği ile temsil edilen İslam enerjisinin tüm İslam dünyasına yayılmasına neden oldu» (159) demekle, Türkiye'nin İslam dünyası için önemini, fakat aynı zamanda Türkiye'deki eylemin miliyetci niteliğni de ortaya koyuyordu.

Esasen daha çok Trablusgarp'lıları çevresinde toplayan El Adl Mütareke dönemiyle birlikte yeni bir anlayışa girmişti. İttihatcıların tutuklanmasını destekliyor, diğer yandan İtalya'nın Libya'ya özerklik vermesini övüyordu :

«Yüce İtalyan devleti bugünlerde adalet bayrağını dalgalandıran biricik devlet olduğunu kanıtldı ve sömürgelerindeki halkları korumada, gönüllerini kazanmada ve onlara mutluluk, özgürlük bahşetmede, eşitlik kurallarına bağlı kalarak, tüm Avrupa devlerinden ileri durumda olduğunu ispatladı.

Telgraflarda okuduğunuz müjdeyi tüm çevreler sevinçle alkışladılar. Güvenilir kaynaklardan çıkmasaydı buna inanmayacaktık. Böylece haşmetli İtalya devleti, Trablusgarp halkına özerkliğini verdi ve onlara ülkelerini ilerletip, yurtlarının sanını yüceltmek için çalışma özgürlüğünü tanıdı. Ayrıca onlara, şeriatlarının öngördüğü biçimde danışma (Şura) meclisleri kurmak, işlerini öz geleneklerine göre yürütmek, çıkarlarına uygun olarak yöneticilerini tayin etmek hakkı da tanındı. /.../ Haşmetli İtalya kralının fermanı Trablusgarp'ta Ayan ve eşrafın huzurunda okundu. Törende Süleyman Baruni Efendi de vardı ve bu mutlu olaya karşı derin şükranlarını belirtti.» (160)

Evvelce Abdülhamit zulmüne karşı savaşıp sürgüne razı olmuş olan Baruni, daha sonra İtihatcılara umudunu bağlamış

onlarla birlikte tüm İslamın kurtuluşunu düşünmüştü. Ancak tam yenilgi onu da işi daha gerçekçi düşünmek zorunda bırakmıştı. Artık Türkleri savunuyor fakat savaş suçlularını, İttihatcıları savunmuyordu, Libya'da İtalyanların yayınladığı «Yeni İtalya» gazetesinin Türklere küfür ve sövgü dolu olan ve Osmanlıların yeryüzünden kaldırılmasını isteyen bir yazısına verdiği - El Adl'da da yayınlanmıştır - cevapta bu yeni görüşünü açıkça belirtiyordu :

«Türkleri suçlamaya kalkıştığınız cinayet ve benzeri davranışları müslümanların tümü değil, Türk ve başkalarından oluşan hükümete mensup fertleri işlemişlerdir. Onlar Ermeni ve diğerlerine yaptıklarını Müslümanlara da yapmışlardır. Bugünkü hükümetin kusursuz bir biçimde cezalara çarptırıldığı birkaç kişinin cinayetlerinden dolayı bütün Türklere küfür savurmak doğru değildir. /.../ Üstelik Osmanlı devleti İslamiyetin şanını yüceltip, her dürüst tarihin tanık olacağı biçimde insanlığa hizmet etmiştir. Böylece onun yok olmasını dilemek kuşkusuz İslamiyet Hilafetinin yokoluşunu dilemektir. Paris Kongresinin Türkiye'yi bölüp İslamiyet Hilafetinin merkezi olan İstanbul'u Amerika veya başkasına teslim ederek şu veya bu yerde bir Arap Halifesinin atamaya kararlı olduğunu söylemek, kanımca aklı başında bir kimsenin aklından geçecek bir konu değildir. Çünkü Halifenin atanması ve alınması müslüman topluluğunun sözbirliğiyle (icma) gerçekleştireceği bir konudur ki, müslüman olmayanın her ne şekilde olursa bu konuya karışması doğru değildir.» (161)

Buradaki görüşlerin Mustafa Kemal'in görüşleriyle uygunluğu dikkati çekicidir. Türk milleti ayrı tutulmakta ve Hilafet'e olan saygının nedeni, siyasal dayanışma ve bir Panislamizm ile değil, dinsel ve doğal dayanışma ile açıklanmaktadır. Bu yazının devamında Baruni'nin Libya'da kurulan İtalyan yönetiminin ilkelerini saygı ile karşılayan cümleleri de her müslüman topluluğun kendi yapısı içinde savaşını verip bağımsızlığına

ulaşması ve sonra bir birliğin düşünülmesi yolundaki Mustafa Kemal'in görüşüne de uymaktadır :

«Haşmetli İtalyan Kralı, Trablus sorunundaki tutumuyla tek kendilerinin, insanlık ve küçük ve sahipsiz ulusların kurtuluşu için savaşım verdikleri yolundaki sözlerinde sadık olduklarını dünyaya kanıtlamıştır. Hiç kuşkusuz gelecek günlerde kendileri ve devletlerinin İslam dünyası nezdinde kimsenin boy ölçüşemeyeceği yüce bir yeri ve değeri olacaktır. Aralarında kardeşliği pekiştiren İtalyan ve Trabluslu vatandaşlarından sağlam bir dayanışma görecektir. Buna inanmayan, bugün Trablus'a bir baksın; dört bir yanıyla sükunet ve huzur arzeden Trablus'u yeni Kanunu Esasi'nin semerelerini koparmaya hazır durumda görecektir. Oysa bundan üç ay önce, batı sınırından doğu sınırına kadar İtalyanlarla Trablus'lular birbirlerine ateş kusarken, Trablus kesintisiz savaş alevlerinde yanıyordu. Şimdi ise kardeş olup, karşılıklı sevinç içindedirler. Tanrı, gönüllerin akışını değiştirmeye muktedirdir.»

Ayrı dönemde İngilizlerin de Mısır ve Hindistan'da bir idari özerklik tanımak bazı haklar vermek girişimleri vardı. Bunların en ilerisini bir anayasa ile sağlamış olmak kuşkusuz Libya'lılar için bir başarı gibi görünüyordu. Avrupa'nın verdiği sözlerden dönmesini kanıtlayan pek çok örnek bulunmakla birlikte yine de yeni bir umut ile durum değerlendiriliyordu.

Kendi ulusal yapısında en ileri aşamaya varmış olduğu inancına eriştikten sonra Libya'lı liderlerde ikinci aşama, dini kurumların bağımsızlığını koruma çabası görülüyordu. Süleyman Barunu'nin yine el Adl'da yayınlanan «Türkiye Barış Konferansında» başlıklı yazısı İstanbul'un saltanat ve Hilafet'in merkezi olarak bırakılacağı haber karşısında sevincini yansıtır :

«Düşünceler karmaşık, zihinler darmadağın ve akıllar hayrette iken... Üzüntü doruğuna varmış, ağızlar «lahavle» çek-

ten başka bir laf bulamazken... Gözlerden yaş selleri akarak, halk yerinip üzüntü onu kemirirken /.../ birden evreni çınlatan «Adl» ın sesi, Batılıların Türkiye'yi bölüp, Osmanlıları yüce Hilafetin payitahtından çıkmaya zorlayan kararından vazgeçtiklerini müjdeledi... Gönüllerin sevincini artıran, İtilaf Devletlerinin genel barış konferansına delege göndermeleri yolundaki Sultan hükümetinin isteğini kabul etmeleridir /.../ Bu istek, görüşme masasına dileklerini koymak, haklarını savunmak, yanlış izlenimi ortadan kaldırmak, düşmanların öne sürdüklerini boşa çıkarmak, devlet işlerini ellerine geçirerek halka tasallut eden zalim ve gaddar İttihatcıların katıldığı Cihan Savaşı sırasında işledikleri cinayet ve cürümlerden Türkiye'nin masum olduğunu açık delil ve kesin kanıtlarla ispatlamak amacıyla verilmiştir.

Bölme meselesi ve kralların taçlarını veya bedenlerin ruhlarını korur gibi yediyüz yıl korudukları payitahtlarından Osmanlıları çıkarma konusuna karşı Hindistan ve İran halkının ayaklanması, Konferans Genel Kurulunu, devletin isteğini yerine getirmeğe itmiştir /.../ ileri gelen bir yazarın sözlerini aktarmak etkili olacaktır:

«Türkiye'yi bölmek dillerin söylemeye varamayacağı ve insanların tasavvur edemeyeceği bir deyiştir. Bu deyişle, gökyüzü neredeyse şaşacak ve vahametinden yeryüzü çalkalanacaktır. Umutlar bunu Avrupa'nın gerçekleştirilebileceğine bağlanıyorsa, birbirlerinin sırtını yere vuramayan Avrupa bunu yapamadı ve yapamayacaktır... (Ve deki, her şeyin maliki olan Allahım; istediğini mülklü kılar ve istediğini mülkünden edersin. İstediğini izzetli, istediğini de zelil edersin. İyilik senin elinde, sen her şeye kadirsin) Türkiye'yi bölmek sözü, sadece Avrupa'dan değil, güneş yörüngesindeki bu kainattan da büyük bir laftır ve bu ancak ve ancak ilahi kudretin kalemine mahsustur.»

Amerika Cumhurbaşkanının ortaya attığı ilkelerin 12. maddesine uygun olarak, İtilaf devletlerinin yüce devlete karşı

imanlı ve saygılı tutumunu inceleyen birisi, İtilaf devletlerinin politikalarında sertlikten yumuşaklığa, zorluktan kolaylığa yön değiştirdiklerini hemen anlayacaktır. Fakat bu yine bizi, gücümüzü haklarımızı savunmaya adamaktan, Türklüğün azametini ve Osmanlıların ölümsüz şanını dünyaya yenilemek için seslerimizi konferans salonunda yükseltip evrene duyurmaktan alıkoymayacaktır. Çünkü Osmanlıların sinesine feleğin indirdiği darbeler onların hamiyyetini ve onurunu kıramamış, onlar yine de yaptıkları hamlelerle gözleri kamaştıran, ülkelerin uykusunu kaçıran, nice tahtları ellerine geçiren ve birçok Avrupa Kralını kanatları altında koruyan o nice kahramanların torunları olarak kalacaklardır. Devletin azametli ve güçlü olduğu dönemlerde Osmnlı hakanlarının Fransa devleti ile olan dostluğu, devletin İslam dinine mensup olmayan kimselere iyi davranma tutumuna eklenmeli, kendilerini bilmeyenlerin davranışı sonucu meydana gelen son olaylar ibret verici ve bir hükme yardımcı nitelik teşkil etmemelidir. Üstelik musibet herkesi kapsamıştır. Türklerin ve İslam topluluğunun çektiği eziyetler, düşman Rum ve Ermenilerin çektiğinden daha fazla olmuştur. Ayrıca Balkanlarda ve en son İzmir'de cereyan eden feci olaylar, İtilaf devletlerinin Osmanlıların sorunlarına insaflıca eğileceklerine kesin gözle bakmamıza yol oçtı. Öyle ki, uykusundan uyanan ve geleceğini düşünmeye başlayan Osmanlı milleti, bağımsızlığı korunursa ve haklarına saygı duyulursa, marifeti yaymaya, ticaret ve tarımı geliştirmeye, sanayi kolları açmaya koyulacaktır...» (162)

Baruni Türk'ü savunuyor ancak yyöneticileri karşısında ta Abdülhamit dönemindenberi olduğu gibi eleştirilerini esirgemiyordu. Bu eleştirilerden Arapları da kayırmıyordu :

«Ben diyorum ki, bugüne düne ne kadar benziyor! Eğer Araplar şümullü bir millete bağlılıklarını anımsasalardı, eğer onlar da istenilen vşekilde birlik duygusu gelişseydi ve eğer özveri ve fedakârlık gerçek bir biçimde etkili olsaydı bütün bun-

lar olur muydu? Düşmanlar bu tohumları atmayı başarabilir miydi? Hayır, bin kez hayır. Tanrım, sen rahmetini esirgeme..» (163)

Baruni özeleştiriyi böylesine yaygınlaştırınca her çevrede, hele Saray ve Babıali çevresinde istenmeyen adam haline gelmesi kaçınılmazdı. Kızı, yukardaki makaleye eklediği notta «Bu makale rahmetliyi, Osmanlı hükümetinde her türlü haktan yoksun kılan yazılardandı» demektedir.

Buna rağmen Baruni yolundan vazgeçmedi. 27.1.1920 tarihli Tasviri Efkar'daki «Meselei Hilafet ve Alemi İslam» başlıklı yazısı, sansür tarafından hayli kesilmiş olmasına rağmen önemli uyarmalar içermektedir.

«Aylardanberi bütün müslümanlar merkezi mukaddes hilafetleri ve makarrı istinadgahları olan İstanbul hakkında Paris'teki konferansın vereceği kararı beklemektedirler. Bir karar sonucunda İslam aleminin özel durumu belirecek, ya da umumi ve payansız bir ıstırap veya nisbi bir rahat hasıl olacaktır (3 kelime çıkarılmıştır) Gelen telgrafnamelerde Osmanlı hükümetinin Anadolu'ya nakil ve Halife'nin ancak Tunus gibi ve Fas Sultanı gibi (5 kelime çıkarılmıştır) İstanbul'da bırakılması hakkında bir karar verilmek üzere olduğu yayılmıştır. Eğer bu haber kesinleşseydi, bütün insanlık için rahatsız edici bir hal, dünya için üzücü bir değişiklik ile müthiş bir inkilab ve karışıklık hasıl olurdu.

Şimdiye kadar üçyüz milyon müslüman nisbeten tatmin edilmiş ve içleri rahat bir halde idiler. Bazı müslüman ülkelerinin yabancı istilası altında olmasından pek de endişe etmiyorlardı; zira yeryüzünde, babaları yerinde bir Halifeye malik olduklarını ve bunun da merkezi İstanbul olduğunu biliyorlardı. O halife ki, din mübini korur ve yabancılar tarafından ele geçirilen ülkelerden çıkarılan bedbaht muhacirleri korur, fakir ve kimsesiz mültecilere destek olurdu. Bu biçareler Halifelerinden

şefkat, hükümetten benimsenme ve atıfet görürler ve ömürlerinin geri kalanını Hilafet merkezinde saygı görerek ve refah içinde geçirirlerdi.

(6 satır çıkarılmıştır)

Avrupa resmi dairelerinin siyasi dosyalarında gizlenen üzücü kararlara karşı çare aramaktan başka birşey kalmaz. Bu nokta ciddi düşünülmeye layıktır. Nice büyük yangınların ufak şerarelerden, nice büyük sellerin ince yağmur tanelerinden vücude geldiği bilinir ve geçmişte yıkılmış olan büyük devletlerin çökme nedenlerinin başlangıçta önem verilmeyen olayların sonucu olduğu tarihte kayıtlıdır. Zannetmeyiniz ki, batının eski düşünürlerinden nakledilen şu meşhur sözlerin anlamı Avrupa'nın meçhulu olsun :

Evlât babasının koruması altında kaldıkça dünya sıkıntıları ile pek meşgul olmaz. Fakat bir kere babasını kaybederse hayatını sağlamak ve hukukunu korumak için birdenbire bir ilgi uyanır, kollarını sıvayarak nefsine güven ile hukukunu korumaya savaşır. Bu gencin dünkü hareketsiz ve sakin çocuk olduğuna artık inanılamayacak derecede güç gösterir.

(4 satır çıkarılmıştır)

Avrupa siyasileri şuna da emin olmalıdır ki, Halife'nin kayıtlı ve şartlı bir şekilde İstanbul'da alıkonulması suretiyle alınan zahiri ve ihtiyati tedbirler İslam dünyasını aldatamaz. Avrupa bilmelidir ki, İslam dünyası, isterse aracıyla olsun bir hıristiyan eliyle seçilen halifeyi kabul edemeyeceği gibi Halifenin herhangi bir devletin nüfuzu altında kalmasını, işgal altında bulunan bir ülkede oturmasını veya çağın savunma araçlarından yoksun bir hükümetin başında bulunmasına izin veremez. Zira bu şekildeki hükümdar İslam şerişi açısından Halife ad olunmayıp ancak bir emir veya küçük bir sultan olabilir.

Esasen Hilafet ve Hilafetin merkezi sorunu ne sadece Türk ulusunun ve ne de eskisi gibi çok dayanıklığı olsa dahi Osman-

lı hükümetinin, Osmanlı ayan ve milletvekillerinin kararile değiştirilecek veya düzeltilecek sorunlardan değildir. Bilakis, tüm ehli islam ile bağlantı ve ilgisi bulunan İslam camiasına ait büyük bir sorundur.

O suretle ki hilafet eğer emin ve mahkum olmayan bir noktada çöküşe uğrarsa, diğer korunmuş ve güvenilir bir yerde kurulmasına çalışmak ve çaba sarfetmek tüm İslamlara caviptir.

(6 satır çıkarılmış)

Cenabı Hüda Kuran Keriminde Müslümanlar, dinlerine karşı savaşanlar ve topraklarından çıkaranlar ile onlara yardımda bulunanları kabul etmekten şiddetle men eder. Dolayısıyla İtilaf devletleri için yapılabilecek en iyi hareket tarzı tüm hilafet, İstanbul ve Boğazlar sorunlarında düşman durumundan vazgeçerek Osmanlı devleti ile Boğazlar hakkında iktisadi ve savunmayla ilgili çıkarları güvenceye alacak surette antlaşmalar yapmak; bunun için de Osmanlı hükümeti ile bütün müslümanları memnun ve hilafet konusunda tatmin edecek surette Osmanlı devleti sınırlarını saptamak ve belirtmek ve bu hudut içerisindeki tam bağımsızlığını sağlamaktır. Osmanlı devletinin hilafete sahip olabilecek derecede çok dayanıklı olmasını güvenceye almak icap eder. İtilaf devletleri bu suretle

(9 satır çıkarılmıştır)»

İngiliz yanlısı «Tealii İslam Cemiyeti»nin 14 Şubat günkü, aynı konuyu işleyen bildirisini hiç kırpmadan sansürün Baruni'ninkini anlaşılmayacak hale getirmesinde, işgalci devletlere yönelik sözlerinin değil, Halife'nin kendisine yönelen cümlelerinin rol oynadığı kolaylıkla farkedilebilir. Baruni'nin biraz aşağıda metnini verdiğimiz Padişaha muhtırasındaki «eğer bağımsızlığı için savaşmazsa görevinden düşeceği» tehdidi, herhalde bu ilk makalede de vardı. Ancak bu ikinci muhtıra gazetelerde yer almamıştır.

S. BARUNİ'NİN VAHDETTİNE İHTARI : İŞGAL ALTINDAKİ İSTANBUL'DAN KAÇMAZSAN HALİFELİĞİN BİTER

Baruni'nin görüşlerini açıkça yansıtmaktan vazgeçmediği 20.2.1920 tarihinde İtilaf devletleri İstanbul komiserlerine sunduğu muhtırada açıkça görülür. Baruni bu muhtıra'nın bir suretini de Padişah'a sunmuştur. Gerçekte Boğazların statüsü konusunu ele almışsa da, içinde Halife'nin ve Hilafetin yetkileri ve görevleri ayrıntılı şekilde işlenmiş hatta Vahdettin'e hilafeti esir duruma getirir ve yine de Harekâtı Milliye'ye katılmazsa görevinden düşeceğini hatırlatmak cesaretini göstermiştir. Padişah'a sunuş mektubunda bunun ikinci muhtırası olduğunu ve «Hilafet meselesini hakikatte olduğu gibi büyütmek ve Avrupa efkarı umumiyesini tedhiş etmek maksadına yönelik bulunduğunu» da belirtmiştir :

Padişah'a 28.2.1336 tarihli mektupla sunulan «Boğazlar hakkında İtilaf Devletleri İstanbul komiserlerine verilen muhtıra» da Kuran ve hadislere bolbol başvurulur. İçeriği özetle şöyledir.

«İstanbul'un Hilafet'in merkezi olarak kaldığını İtilaf Devletleri Yüksek Meclisinde kararlaştırıldığı, bugünlerde yaygınlaşınca, kamuoyunda iyi bir etki yatarak, Yüksek Meclisin Hilafet'in geri kalan sorunlarının çözümlenmesinde de insaflı davranacağına dair iyi umutlar belirdi. Fakat, Boğazların İstanbuldan ayrılıp Uluslararası ya da İtilaf Devletlerinin hakimiyeti altında bırakılması suretiyle çözümleneceğini bazı Avrupa gazetelerinin açıkça yazmaları halkta keder yarattı.

6.1.1336 tarihinde Yüksek şahsınıza sunmakla şeref kazandığım muhtıradan anlaşılır ki, Müslümanlar Boğazlar sorununun, bütün İslam'a bağlı bulunan İstanbul davasıyla tam anlamıyla ilgili olduğuna inanırlar. Bunun nedeni, İslam dininin, Halife'nin her türlü suikastten korunmuş olmayan bir yerde oturmasına izin vermemesidir. Halife ile Hilafeti, Halife'nin emri altında olmayan bir kuvvetle korumaları, kendisini esir derecesine ve hiçbir emir ve iradeye sahip olmadan yabancı bir devletin kontrolu altına sokmak yine caiz değildir.

Halife'nin yükümlü olduğu görevler ordularını düzenlemek, hududlarını askeri karakollarla korumak, ülkesindeki deniz kapılarını kapamak, mümkünse fethe kalkmak, ülkeyi saldıranlara karşı savunmaya hazır ve güçlü olmaktır. Halife, halef olduğu Hazreti Peygamber gibi, İslam'ın nazarında İslam dini ve mülkünün başkanıdır. Kur'anda belirtildiği gibi halk arasında tam adalet ve eşitlik ile ibadet işlerini düzenleme, fesat çıkaranı cezalandırma, dünyada refah sağlamak ve ahirette mutluluklarına ait konularda insanları aydınlatmakla yükümlüdür. Gerçekten Halife, mülki yönetim açısından müslüman olmayan hükümdarların en büyüğüne eşit ve dinsel açıdan ise takriben Hıristiyanlığın Papa'sı makamındadır. İslamların Papalık makamının zapt ve işgal ettiklerini veya Papa onlara teslim ve katılırsa veya yanlarında esir kaldığını farzedersek acaba, İtalya, Fransa, İngiltere ve diğer Hıristiyan milletler ne yaparlar. Akıllı olan bu durumu Halife ve Hilafet davasıyla karşılaştırır ve adaletle hüküm verirse derhal gerçek bütün açıklığıyla ortayaya çıkar. Dolayısıyla, «vacibin tamamlanmasına varlığı mutlak olan şey vacip olur.» kuralı uygulanarak İstanbul'un Hilafet merkezi olarak kalmasına ve korunmasına kanaat belirirse, korunması için gerekli bulunan Boğazların eskiden olduğu gibi ona bağlı olması gereği kesin vacip olur.

İstanbul siperlerle korunmuş olmadıkça ve bu istihkamlarla askeri sahilleri doğrudan doğruya Halife'nin emrinde bu-

lunan askeri kuvvet ile koruma altında bulunmadıkça dinen ve siyaseten ne Hilafetin merkezi ve de Devletin şehri olamayacağı açıktır. Boğazlar sorununda Hilafet ve devleti ilgilendiren cihet bundan ibarettir. Fakat İtilaf Devletleri noktai nazarından Boğazların korunmasını sağlamak, Rusya ve Doğu'dan gelecek her türlü akımlara karşı durabilecek bir surette eskiden olduğu gibi onların Osmanlı devletinin hakimiyeti altında bulundurulması ile daha çok uygun olacağı kanısındayız.

Bunu isbatlayacak en büyük kanıt, Cihan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin, Cihan büyük devletlerinin en büyükleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Boğazları daha iyi bir şekilde savunmasıdır ki, ateşkesin imzasına kadar bu devletler bütün kuvvetleriyle savaş yaparak hiçbir sonuç elde edemediler. Hilafet ordusu diğerlerinden daha başarılı bir şekilde Boğazları savunabileceğini kanıtladı. Yine Osmanlı Devleti, Kuzey ve Doğu'dan kopup gelen akımları kesecek ve durdurabilecek bir şekilde İtilaf Devletleriyle ticaret serbestliğini kurmağa temel ve kefil olacak antlaşmaları yapmağa yetenekli olduğunu da isbat etti.

Kutsal buyruklar uyarınca Halife bir şeyi taahhüt ederse vadinden sapamaz, Buna en büyük kanıt, kendisiyle antlaşma imzalamış olduğu Almanya ile savaşın sonuna kadar müttefik kalmasıdır. Fakat, İtilaf Devletleri Boğazların herkese açılmasına ya da ordularının işgali altında bulundurulmasına ısrar ederse İstanbul devleti diğer topraklarından ayrı düşer. Bu da kuşkusuz, başı vücuddan ayırmak gibidir. Mutlak idamdır. Bu takdirde Halife en yakın İslam kuvvetine katılmak üzere İstanbul'dan çıkmak zorunluğunda bulunur ve o zaman bütün ehli İslam'a malla ve vücutla kendisine yardım etmek vacip olur. Çünkü Kur'an Halife'ye bu yolda hareket etmesini emreder.

Bu durumda sorun son derece zor bir renk alır, Kuzey ve Doğu milletleri ve özellikle İslamların biribirleriyle ittifak yap-

maları zorunluluğu doğar. Bu kavimler Avrupalıların esaretinden kurtulmak için canlarını fedaya mecbur olurlar. Kuran ayetlerinin emrettiği şekilde davranmayan ve yabancı devletlerin saldırılarına başeğen Halife İslam'ın nazarında Hilafetten müstafi addedilir. Bu durumda bütün ehli İslam'a, mülklerinin yıkılmasından bugüne kadar İslam ülkelerinden başka dünyanın her kıtasında koyunlar gibi boğazlanan ve tahkir edilen İsrail oğulları gibi olmamak için maddi ve manevi kaderlerini saptamak ve düzenlemeye kalkmak vacip olur.

Sanırız ki, İtilaf Devletleri yeniden bir savaşa girecek olurlarsa, sömürgelerindeki müslümanlardan askerlikce yarar göremeyecekleri kendilerince anlaşılmış bir hususdur. Çünkü İtilaf Devletlerinin Müslüman askerlerini İstanbul, Şam ve diğer İslam ülkelerine varışlarında, bu devletlerin ehli İslam'a karşı amaç ve davranışlarını anladılar. Bu nedenle kendilerinde bir uyanma duygusu hasıl oldu ki, kendilerinin buraya gönderilmeleri için neden, gerçeğe uymayan Alman savaşı değildir. Tam aksine din kardeşlerine karşı gönderildiklerini öğrendiler, çünkü Almanya baki kalmış olup azametle yaşıyor. Fakat müslümanlarla Hilafetlerinin hayvan gibi kesilip parçalandığını görüyorlar. Bu maceralarında öğrenmiş oldukları ibret dersini kuşkusuz ülkelerine dönüşlerinde vatandaşlarına anlatacaklardır.

Yine sanırız ki, İtilaf Devletleri Doğu'da İslamlara karşı yeniden kurmaya çalıştıkları küçük hükümetlerden bekleyecekleri yarar hasıl olmayacaktır. Çünkü kurulacak bu küçük devletlerin vatandaşları da, İtilaf devletleri tarafından hiçden yaratılan, büyütülen ve gerektiğinde Hilafet'e karşı savaşmak üzere silahlandırılan ve reşit çağına gelince, milli çıkarları gereğince doğurucusu ve terbiye edicisi olan bu devletlere karşı savaş açan Bulgar unsurundan daha çok Avrupa'ya sadık değildir.»

Muhtıra «selameti umumiyei cihan» namına verilmiş olduğu notuyla sona erer.

Baruni'nin başlattığı, işgalcilerle savaşmazsa Vahdettin'in Halifeliği kaybedeceği kampanyası, 16 Mart'ta İstanbul'un işgalinden sonra yoğun şekilde ileri sürülmüştür. Vahdettin'in Mustaaf Kemal ve arkadaşlarını idama mahkum etme, Milli Mücadeleyi suçlama girişimleri karşısında en zayıf tarafı, bu nokta olmuştur. Bu yüzdendir ki, görevinden kaçıncaya kadar sık sık yeni bir Halife seçileceği konusu Vahdettin'e hatırlatılmıştır.

İstanbul'un işgali söylentilerinin yoğunlaştığı bir dönemde bu uyarıları yapan Baruni, işgalden sonra Roma'ya geçmiş ve buradan, «İtalya, Fransa, İngiltere ve Amerika Millet Meclislerinin sayın özgür temsilcilerine» hitaben «Osmanlı Ayan Meclisi'nin üyesi» sıfatıyla şu muhtırayı yollamıştır :

«Uluslarınız sizleri seçmeleriyle, özgürlüğü korumak, zor balığa karşı koymak, insanlık dünyasının huzurunu garantiye alan yasaları çıkarmak görevlerini üzerine aldınız. Devletler, sessizce ülkelerini imar etmekle, mutluluğun doruğuna varmak için bilgi yaymakla meşgul iken siz koyduğunuz yasalarla böbürleniyordunuz. Bu yüzden kendinizi dünya iyiliğinin kaynağı ve sahibi olarak görmektesiniz. Bunda haklısınız. Çünkü (tarihin) sayfalarında yazılı olan bunları ancak kör birisi görmeyebilir.

Ama şimdi size ne oldu da gözünüzün önünde cereyan eden zorbalığa, milletlerin özgürlüğünün çiğnenmesine ve dünyanın huzuru için koyduğumuz yasaların perdesi altında adil yasaların tersine hareket edilmesine ses çıkarmıyorsunuz.

Haberimiz yoktur derseniz çok üzücü olacaktır, çünkü İtilaf devletlerinin bazı komutanlarının, Doğu'nun ve Hilafet'in merkezi olan İstanbul'da yaptıkları yüzkarası işler, çevreyi sararak, canlılar bir yana, cansızları feryada getirdi. Nasıl da duymadınız. Eğer duymuşta razı olmuşsanız (sükut, rızanın delilidir) insanlık adına savunduklarımıza yazıklar olsun. Bazı komutanlarınızın tedip veya Türklerden öç alma gerekçesiyle yap-

tıkları, genel olarak Doğuluları ve özel olarak Müslümanları uyandırdı. Çünkü Avrupa'nın gerçek gayesi İslamiyeti veya Doğu'yu yok etmektir.

Bunu küçük çocuklar bile algılamıştır. Böylece zulme karşı koymak için herkes birlik peşindedir. Bunun sonucu olarak; Suriyeli müslümanlar, hıristiyanlar (ki bunlar daha önce Fransa yanlısıydılar) Birliği ve Mısırlı müslümanlar, Koptiler (bunlar da önceleri İngiliz yanlısıydılar) Birliği doğmuştur.

Düşmanlıkları herkesce bilinen bu iki unsurun birleşmesine, dışardan kendilerini saran olağanüstü zorbalığa ve aşırı zulme karşı koyma duygusu neden olduğuna kimse şüphe edemez.

Sayın Baylar, gerçek zulmün nasıl başgösterdiğini görmek için niye buyurup İstanbul'a gitmiyorsunuz? Irzlara nasıl dokunulduğunu, kişilere nasıl hakaret edildiğini, intikam amacıyla suçsuzlara iftiralar yağdırıldığını, fitneler yaratıldığını, iki din adına (İslamiyet ve Hıristiyanlık) dünyayı saracak bir düşmanlık ateşini yaratmaya nasıl uğraşılar verildiğini, göreceksiniz.

İnsanlık adına sizden İstanbul'u ziyaret etmenizi rica ediyorum. Orada sizin gibi millet temsilcileri, özgürlük hizmetcileri, dünya huzuru için kanun koyucuları sürüler halinde nasıl zindanlara gönderiliyorlar, görünüz. Suçları ise, bazı komutanlarınızın işledikleri zulüm ve zorbalığı kınamaktır.

Meslektaşlarınız Osmanlı milletinin temsilcilerine yapılanları reva görürseniz, bir süre sonra o komutan ve benzerlerinden aynı şeylerin sizlerin de başınıza geleceğini söylemeye dilim varmıyor. Eskiler ne demiş : Zalime yar olma sonra başına musallat olur... Yine ne demişler : Kardeşinin düştüğüne gülme, yoksa Tanrı seni de aynı belâya çattıracaktır. İslam ümmeti o kerteye vardı ki, Hilafet merkezinin işgali ile Halifesinin düş-

manlarına esir düşmüş olduğunu görmesi gerekiyor. Bu yüzden, yeni ve emin bir Hilafet merkezinin bulunması için çözüm yolları aramaya koyulmalıdır ve yeni Halife'nin veya vekilinin seçimi yapılmalıdır. Bu çaba, sağlam temellere dayanırsa uzun zaman alsa bile dince sakıncası yoktur. Ayrıca, Müslümanların, İstanbul'da yarım milyon müslüman ile Halifelerini esir olarak bırakıp başka bir hilafet merkezi kurarak, diğer yerlerde de köleleştirilmiş yüzlerce milyon müslümanı kurtarmaları dince sakıncalı değildir. Gerçi şimdilik sadece benden çıkan bu fikir, yeryüzündeki tüm müslümanların düşüncesine tercümandır. Çünkü İslam dininin kuralları her zaman ve her yerde bir bütündür. Bu kuralların kaynağı ise Allah'ın Kitabı ile Peygamber'in sözleridir.

Dünya huzurunu bozma suçu, sizlerle zulüm yapan hükümetleriniz arasında ortak olacaktır, dediğim için beni mazur görmenizi rica ederim. Bilgiçler : «Eğer felek yararına dönmekte ise, bugün sana yarın sana olmayabilir» demişler. Beni bu sözlerimden dolayı kınamayacağınızı sanırım. Çünkü ben İstanbul'dan dönüyorum; yüz kızartıcı olayları gözümle gördüm, kulağımla işittim... (Közün korluğunu, tutan avuç duyabilir)»

İSTANBUL'UN İŞGALİNE LİBYA'LILARIN TEPKİSİ ANKARA BMM'DE

İstanbul'un İngilizler tarafından işgali, İslamın en yüce makamının da saldırıya uğraması nedeniyle, özellikle Trablusgarp'ta büyük tepkiye yol açtı. Gösteriler yapıldı, konuşmalarda bu davranış kınandı. Bunun «yüreklere indirilen bir darbe olduğu, duyguları parçalayacak, ızdırap çekilmesine yol açacağı» telgrafla İtalyan Hükümetine bildirildi. (164) Libya'lıların bu tutumu Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nin hemen ilk oturumlarından birinde ele alındı.

28 Nisan 1929 günkü oturumda önce TBMM adına Padişaha gönderilecek bir telgrafı Meclisin bilgisine sunuldu. Bunda Anadolu Milli Hareketi'ni saltanat ve Hilafete karşı bir isyan olarak gösterip halkı kandırmağa çalışan hainlerin milleti birbirine kırdırma girişimlerini önlemek amacının güdüldüğü belirtiliyordu. «Kafkaslar'da, Fas'da savaşmış, Trablusgarp'ta savaşmakta olan mücahidlerin örneği varken Türk milletinin kurtuluşunun canına susamış düşmanlarının merhametinden beklemesindeki çelişkiye değiniliyor ve «Milli müdafaanın, düşmanların bayrakları babaların ocakları üstünden çekilinceye kadar sürdürüleceği» kaydediliyordu.

Telgrafın okunmasından hemen sonra Bursa milletvekili Şeyh Servet Efendi, bu konuyla ilgili olarak söz aldı :

«Trablusgarp'taki din kardeşlerimizin, düşman işgali üzerine büyük bir toplantı düzenleyerek yaptıkları gösteriler ve özellikle birçok bilginler ve din adamlarının konuşmalarının

özetlerinin çevirisini okumayı uygun gördüm /.../ Darülhilafe'nin İngilizler tarafından işgali haberinin Trablusgarp İslam halkının bilgisine ulaşması üzerine önemli bir toplantı yapılarak birçok ehli vatan tarafından gayet ateşli nutuklar verilmiş ve bunlar Trablusgrap gazetelerinden Livaüttrablus gazetesinde yayınlanmış olup bunların özetlerinin çevirisidir :

Darülhilafenin işgali İslam üzerine şimşek yağmurları yağdırmaktadır. Müslümanlar! İngilizlerin bu fırsatçı hareketi, sadece bir adi siyasi facia olmayıp, İslamm kutsal varlığını yoketme sorunudur.

Müslümanlar! İngilizler İslam dinini yoketme siyasetinin temelini çok önceleri attılar. Bu temel üzerine siyaset binalarını kurup zulüm tâkınm üzerine de İslam şeriatını savaş bayrağını astılar. Fakat asıl üzülecek yanı şudur ki, şeytanca yöntemleriyle hak ve adaletten yanlı görünmek ve müslümanların hayalinde adil bir hükümet oldukları kanısını yaratmak suretiyle müslümanları da, bütün insanlığı da aldattılar. Müslümanları birbirine düşürmeyi başardılar, birbirine kırdırdılar. Maalesef bu facialar sona ermemiş gibi görünmektedir.» (165)

Milletvekillerinin «Kahrolsun» diye bağırmaları arasında, İngilizlerin İslam politikasına saldırılarına ayrıntılı şekilde çatan yazının okunması devam etti ve şöyle sona erdi :

«Müslümanlar! Müslümanların birlik merkezi, İslam Hilafeti ve Saltanatıdır. /.../ Bunun başkenti ancak Âsitane ve gücü Osmanlı Devleti olabilir. Bunun için gerekli bağımsız güç, dini varlığımıztn vazgeçilmez koşulu olduğu cihetle hiçbir şekilde sınırlandırılamayacağı gibi, İslam dini Hilafet merkezimize hiçbir yabancı elinin karıştırılmasını da kabul edemez.

Müslümanlar! Üzüntüye kapılmak küfürdür. Dinlerin en sonuncusu olan dinimizin savunucusu ve sahibi Hazreti Allahtır. Aziz ve celil olan Allah ise emrinde galib ve mazlumlara yardımcıdır.»

Böylece İngilizlere yöneltilmek koşuluyla, İtalyanlar Trablusgarp'tan Türkiye lehinde dayanışma gösterilerine izin vermiş oluyorlardı. Ancak, İstanbul'un işgalinin kabul edilemeyeceğinin belirtilmesine rağmen olayın çözümü konusunda «Allahın mazlumlara yardım edeceği» umudundan başka birşey yapılamıyordu.

Gerçekten kimsenin İstanbul'un işgalinden sonra fazla birşey yapabilecek durumda da yoktu. Baruni gibi, Padişah ve Halifeyi, işgal altındaki bölgede kalmayı kabul eder ve savaşanlara katılmazsa görevinin sona ermiş olacağı hususunda uyaranlar olmuştu. Ancak Vahdettin, ne de Damat Ferit böyle sözlerle tutumlarını değiştirecek kişiler değillerdi. İngiltere'ye tam dayanmakla birşeyler kurtarmak peşindeydiler. Bu nedenle önce Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın fetvası her yana yayıldı. Bunda Halife'nin emriyle asileri öldürmenin dini bir görev olduğu belirtiliyordu. 24 Mayıs'ta da önce Mustafa Kemal'in sonra sırasıyla arkadaşlarının idam kararları Padişah tarafından onylanıp yayınlandı. Böylece, dünyadaki esir müslümanlar için bağımsızlığın ve özgürlüğün son simgesi olan sultanlık ve hilafet makamı, kendisini kurtarmak amacıyla savaşa girişen ve bu amaçla Kafkaslar, Kuzey Afrika ve Hint'teki mücadeleleri örnek gösterenleri hain ve asi ilân ediyor ve ölüme mahkûm ediyordu.

Libya'daki tepkiye paralel olarak Ahmet Şerif'in de İstanbul'un işgaline karşı çıktığını, hatta Padişahın fetvalarına karşı bir tutum gösterdiğini İngiliz belgeleri gösteriyor :

«Mütarekeden sonra miliyetci duyguların sonunda başarıya ulaşacağına inanarak ağırlığını onlardan yana koydu ve Mustaaf Kemal kuvvetlerine katılanla Türkleri ve müslümanları uyaran Şeyhülislam'ın fetvasına karşı çıkarılan karşı fetvaları destekledi. (166)

Az sonra Padişah - Halife, barış koşullarının zorla kabul

ettirilmesi için Yunanlıların Balıkesir ve Bursa'yı işgal etmelerine de gözyummak zorunda kaldı. Temmuz ayı içinde Ankara Büyük Millet Meclisi Misaki Milli üzerine yemin ederek, bunu sağlamadıkça savaştan vazgeçemeyeceğini - ve tabii bundan daha fazlasını düşünmeyi aklından dahi geçirmeden - ilân ederken, Vahdettin'de önerilen barış koşullarını kabul ediyordu. Bu aslında bir barış anlaşması değil, Osmanlı devletinin tam anlamıyla paylaşılması idi. Ankara'nın kuzey ve doğusundaki bir bölge dışında tüm Anadolu başkalarına ve Padişah - Halife bunu «zayıf bir varlık yok olmaya tercih edileceğinden» onaylıyordu. 10 Ağustos 1920 tarihinde de bu koşulları içeren Sevr Barışı Osmanlı temsilcileri tarafından imzalandı.

Bu tutum, İttihatcıların fiyasko ile sonuçlanan Cihad girişimlerinden de fazla Saltanat ve Hilafet kurumlarını yaraladı. Artık İslam dünyasının desteği, Halife tarafından idama mahkum edildiği bilindiği halde Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelmişti. Ancak Yunanlıların Anadolu içlerine kadar girdikleri, Trakya'nın tamamen işgal edildiği, Adana - Antep bölgesinde Fransızlarla kanlı çarpışmalar yapıldığı, Ermenilerin Doğu Anadolu üzerindeki isteklerinin engellenemeyeceğine kesinlikle inanıldığı bu dönemde, artık kimsenin Türkiye'den gelecek bir çözüm beklemek umudu da kalmamıştı. Tüm dünya Yunanlıların bu asileri pek kısa bir zamanda yok edecekleri propagandası ile çalkalanıyordu. Anadolu içinde Halife orduları tarafından çıkartılan ayaklanmalar, henüz çete savaşından muntazam ordu yapısına geçilememiş olması, ortada kendine bile hayrı dokunmayacak bir Anadolu harekatı imajından başka birşey bırakmamıştı.

AHMET ŞERİF'İN MUSTAFA KEMAL'E KATILMASI

Böyle bir dönemde 15 Kasım 1920 günü öğleden önce Ahmet Şerif Ankara'ya vardı ve istasyonda resmi kişiler tarafından karşılandı. (167) Aynı gün öğleden sonra Büyük Millet Meclisi'ni ziyaret etti ve oturumu izledi. Bu oturumun ayrıntılarını Meclis zabıtlarından izleyebiliriz : (168)

İktisat Vekaleti Vekili Mahmut Celal Bey (Bayar) Necef'da kurulan «Irak Geçici Hükümeti» nin gönderdiği telgrafı okudu. BMM Reisi Mustafa Kemal'e gönderilen telgrafta Irak ve Suriye'de bağımsızlık için harekatın başladığı bildiriliyordu. İngilizlerin uyguladığı şiddet ve zulüm yeriliyor; büyük devletler tarafından milletlerin bağımsızlığı konusunda başlangıçta verilen kararın aksine olarak Arapların siyasal ve meşru hukukunu yoketmeğe çalıştıkları belirtildikten sonra deniyordu ki «azim ve metaneti diniye ve milliyemizle hukuku meşruamızı geri almak ümidini besliyoruz. Bu hususta TBMM hükümetine dayanıyoruz!»

Söz alan Besim Atalay (Kütahya) Iraklıların bildirisini övdükten ve aynı yönde gidildiğini anlattıktan sonra «bazı basit düşünen insanların, Fransız ve İngiliz hayranlığı ile o zavallıları kurban ettiğini belirtti.

«Büşra eyyühel mü'minûne ennebraka kad kame ve kad necâ min sultatil a'dai = Müjde inananlara, Irak ayaklandı ve düşman sultasından kurtuldu» cümlesiyle başlayarak konuşmasını Arapça sürdürdü. Bunu Ahmet Şerif için yaptığı belliydi, nitekim tekrar Türkçeye dönüp şu sözlerle Meclisi coşturdu :

«Tarihi İslam'dan bir ufak sahife arzedeyim : Hazreti Peygamber efendimiz zamanında Hayberin hini fethinde Cafer çıkageldi. Hazreti Peygamber Efendimiz buyurdular ki (fethi Hayber'le mi sevineyim, kudumu Cafer ile mi?) Şimdi Meclisimiz Irak'ın kurtulmasıyla mı sevinsin, yoksa Hazreti Şeyh Senusi'nin teşrifleriyle mi? Birisi, Şark aleminin asırlardanberi merkezi, İslamm, ilmin mehdi, sonra mezarı olmuş. Birisi, Garbe karşı İslamın hilalini, İslamın nurunu taşımağa namzet olan bir kalbi Senusi imiş. Garbe karşı fütuhatını ihda edecek olan her ikisi ile sevineceğiz, her ikisi ile iftihar edeceğiz. Biz sebat ettikçe, biz gayret ettikçe, biz kardeş gibi birbirimizi sardıkça Cenabı Allah bize daha böyle sevinçli çok günler, çok geceler gösterecektir.»

Atalay konuşmasını «insan dünyada dini, vatanı, şerefi için yaşar, ecdadın huzuruna, erenler huzuruna, evliyalar huzuruna yüzü kara varmaktansa şehit gömleğiyyle varmak daha iyidir zannederim» sözleriyle bitirdi. Başkan bu kez Ahmet Şerif'i kürsüye davet etti. O da kendisinden önceki konuşmacıların İslam dayanışması gereği üzerindeki sözlerini tamamlayarak «İslam birliğinin tealisi için bir duayı beliğ okumuş ve hazırun tarafından huşu içinde dinlenmiştir.» (169)

Ahmet Şerif ve yanındakiler kendileri için hükümetce hazırlanan (Cebeci'de bir yerde misafir edilmişlerdir.

Libya'lı liderin, Yunanlıların 8.7.1920'de Bursa'yı alışından önce Konya'ya geçmiş olduğu biliniyordu. Ankara'ya varış tarihi ise 15 Kasım'dır. 2/3 Ekim - 15 Kasım tarihleri arasında Konya'da Delibaş ayaklanması olmuştu. O sırada nerede olduğu ve ne yaptığı hakkında bilgimiz yok. Ancak daha sonra Anadolu içinde müslümanların dayanışması temasını durmadan tekrarlamasında ve bu görevi üstlenmesinde, hem Yunan ilerleyişi sırasında tanık olduğu bazı olayların, hem de Konya Delibaş ayaklanmasının rolü düşünülebilir.

Ahmet Şerif'in böyle karışık bir dönemde, Halife - Sultan'a güvenmezken Mustafa Kemal'e niçin güvendiği sorusu akla gelebilir. Buna yanıtı, Enver Paşa'nın 15 Şubat 1917'de, Suriye'deki Cemal Paşa'ya gönderdiği bir özel mesajda bulabiliriz. (170) Medine'de pek başarılı olmayan Fahrettin Paşa'nın yerine gönderilmesini düşündüğü Mustafa Kemal hakkında şöyle demektedir :

«İtalya harbi esnasında Bingazi'de bulunarak Arapları pek iyi idare etmiş olan . . . elyevm İkinci Ordu Kumandanlığı vekaletini ifa etmekte bulunan Mirliva Mustafa Kemal...»

İSLAMİ DAYANIŞMA'NIN KAPSAMI

İslami dayanışma konusuna gelince, hele Irak'ın başvurusu gibi somut bir durum karşısında, taraflar bundan ne anlıyorlardı? 17.11.1920 tarihli Hakimiyeti Milliye «Mücadelede Birlik» başlıklı başyazısında bunu «her milletin kendi kaderini saptaması ve bağımsızlığını eline alması» ilkesi çerçevesinde açıklar :

«Suriye, Irak ve Anadolu için düşünülecek ve yapılacak bir şey var ki o da, her üç memleketin de tam ve kati bir bağımsızlığa sahip olmaları ilkesi üzerinde duran sıkı bir mücadele birliği kurmaktır . . . Bu üç ülkede yaşayan birbirlerini pek iyi tanıyan ve aynı tehlikeler karşısında aynı müdafaai nefs duygusuyla duygulanan halk kitleleri için arkalarını birbirine dayamak suretiyle bugünkü mücadeleyi daha çok şiddetlendirmek kadar bugün için güzel bir siyaset düşünülemez»

Mustafa Kemal tarafından Ahmet Şerif şerefine verilen ziyafetteki konuşmalar da bu konuya açıklık getirir : (171)

«Muhterem Efendiler!

1327'de İtalyanlar vatanımızın kısımlarından pek kıymetli olan bir parçaya, Osmanlı Afrikası'na, hepinizin bildiği gibi bir haydut gibi saldırmışlardı. Ben o sırada tesadüfen İstanbul'da bulunuyordum. Oradaki birkaç günlük araştırmamdan anlamıştım ki, orayı, Afrika'yı savunmakla görevli kuvvetlerimiz pek zayıf idi. Ve yine pek iki anlamıştım ki, vilayetlerin birçok yerlerindeki felaketler Osmanlı Afrika'sını kurtarmak için pek çok kuvvet gönderilmesine engeldir. Bu acı gerçeği bilmekle birlik-

te vatanı savunmada benim de kalbim diğer bir çok arkadaşlarımın gibi elemle, üzüntüyle çarpıyordu. Bu üzüntünün etkisi altında, başka bir araç ve yol bulunmadığından, ismimi kılığımı değiştirerek İstanbul'dan çıktım.

Yolum üzerinde, Mısır'da evvela, her zaman bizi yoketmeye çalışan ve İslam alemini esir etmek isteyen İngiliz'lerin tahakkümlerine, zulümlerine rastlamıştım. Tabii bu engel karşısında umutlarımız biraz zayıflamağa başladı. Yol bulduk. Eziyet ve sıkıntı ile seyahate devam ettik ve bu güç yolculuğumuz sırasında birgün bir takım soylu (necip) insanların çevremizi sarmış olduklarını gördük. Bu insanlar bizi bütün içtenlikle karşılayan Sünusilerdi. Evet biz geniş alanlarda, sonsuz vahalarda içten, ciddi, vatanperver bir kütle; İslamın içine girmiştik.

/Bu tarikatın tarihcesi hakkında bilgiler verdikten sonra.../ Bugün huzurlarıyla şeref duyduğumuz zat İslam aleminde büyük bir esasa dayanan kutsal bir teşkilatın koruyucusu ve başkanlığında bulunan yüce bir kişidir.

Başta Ahmet El Şerif olmak üzere bütün alemi İslam'da olağanüstü bir şeref ve saygı sağladıktan başka, özellikle Afrika'da tüm Afrika İslamları için gerçekten kutlanacak bir İslam kurumu yarattılar. Benim ve arkadaşlarımın kendi gözlemizle gördüğümüz gibi, Afrika'da insaniyet ve uygarlık ve hayatta önder olmuşlardır. Bu nedenle bütün Afrika müslümanlarının kalplerinde ve vicdanlarında kendilerinin büyük bir saygı leri vardır. Dolayısıyla huzurlarıyla şeref duyduğumuz yüce kişi, gerçekte Afrika'nın en tabii reisi ve en yetkili hükümdarıdır. (alkışlar)

Başlarında Seyid Ahmet Şerif hazretleri bulundukları halde bizzat bize bir yıl süresince gösterilen çabaları son derece yücedir. Biz ancak bu sayede topumuz, tüfeğimiz az, her şeyimiz sıfır denecek derecede olduğu halde, dünyanın en ileri

savaş araçlarına malik olan İtalyanları daima yenik durumda bulundurduk. Bundan dolayı kendilerine, bu görüşme fırsatından yararlanarak tekrar teşekkür etmeyi görev sayarım. Fakat ülke ve ulusumuzu yoketmeye girişen düşmanların sayısı ve düşmanlarının derinlikleri o kadar fazla idi ki, ve o kadar fazladır ki, bir yıl sonra Afrika'nın savunmasını kendilerine bırakarak vatanın diğer bir noktasında çalışmak üzere ayrıldık Gerçekten kendileri bizzat başta olmak üzere savaşlarını bugüne kadar devam ettirmiş bulunuyorlar. Bunun sonucu olarak İtalyanlar ilk ayak bastıkları kıyılarda gemilerinin toplarına dayanarak barınabiliyor ve asıl vatanın kalbine ayak basamamışlardır. ki, o da kendilerinin çabaları sayesindedir. Daha sonra gerektiği için (hasbel icab) ve bazı önlemler alınması amacıyla İstanbul'a şeref vermişlerdi. İşte bu sırada Cihan Savaşı son bulmuş ve vatanın bazı kısımlarıyla bağlantılar kesilmiş olduğundan mecburen İstanbul'da kalmışlardı.

Düşmanlarımız varlığımıza son büyük darbeyi 16 Mart'ta vurmağa giriştikleri zaman kendileri Bursa'da idiler. O gün ülkemiz için olağanüstü tarihi bir gündü. Ulusumuzun çoğunluğu vurulan darbeye karşı varlığı korumaya karar vermiş idi. Ahmet Şerif hazretleri o gün İstanbul'daki felaketi telin ve tuttuğumuz yolda devam ve direnmemizi takdis ederek bizi cesaretlendirdiler. Ve o günden bugüne kadar içimizde bulundular. Ve ülkenin şerefini kurtarması için bizim ile birlikte çalışmaktadırlar. Kendileri Afrika'da bulunsalardı herhalde düşmana vurulacak darbe çok etkili olurdu. Fakat kendilerinin içimizde bulunmak suretiyle yaptıkları hizmet, orada bulunmalarıyla yapmış olacakları etkiden daha az yüce değildir. Şeyh hazretlerinin ve ailelerinin bugüne kadar yaptıkları hizmeti değerlendirmek güçtür!

Hepinizce bilinir ki, arkadaşlar! İslam dünyasını oluşturan değişik topluluklar zaman zaman gafil bir halde kalmışlardır.

Bu nedenle yapılan birçok hizmetler, fedakarlıklar gaflet içinde bulunanlara, yeterince etkisini yapamamıştır. Fakat bugün İslam dünyasında, kuşkusuz düşmanların tutumları sonucu beliren sonuç ve kötü kaderimizdir ki, bakışlarımızı dünyanın üzerinde dolaştıracak olursak görürüz ki, uyanık durumda ve belki de intikam durumunda bir çok İslam toplulukları vardır.

Fakat bütün bu dikkat ve uyanma halinde bulunan insanlar başlarında bulunacak ulviyet ve faziletleriyle tanınmış kimselerin uyarmalarına muhtaçtırlar. İşte Ahmet Şerif o yüksek simaların birincilerindendir. Dolayısıyla bundan sonra kendilerinin İslam dünyasına yapacakları hizmet şimdiye kadarki hizmetlerini taclandıracaktır. Ve bu sayede Türkiye devletinin, bütün İslam dünyasının merkez dayanağı olan Türkiye devletinin de güçlenmesine yardım etmiş olacaklardır. Seyid Ahmet El Şerif hazretlerinin gelecek hizmetlerine şimdiden gerek şahsım namına ve gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi namına teşekkürlerimi sunarım.»

Bu konuşmaya cevaben Ahmet Şerif'in yaptığı konuşmanın özetinin çevirisi de şöyledir :

«İslamiyetin yok olmasının muhakkak görüleceği bir halin belirmesi üzerine müslümanların umutlarının kesildiği bir sırada Mustafa Kemal Paşa hazretleri arkadaşlarıyla birlikte savaşa kalktılar. Birlikte çalıştığımız cihad ettiğimiz bu hizmet, bütün İslam aleminin varlığına, İslam aleminin kurtuluşuna ait bir kutsal hizmettir. Ben bunu bütün içtenliğimde takdir eder ve bu kutsal hizmetin gerçek mutluluk ile sonuçlanmasını umut ve dua ederim. Cihada ait bir şeyi yeniden canlandıranlara yüz şehit sevabı olur. Oysa siz bütün bir İslam hayatını yaşattınız ve devam ettirdiniz. Varlığı İslama hizmet edenler pek büyüktür. Belki Cihad gerekli değildir diyenler de var. Oysa Peygamberin Hadis'i öyle diyenlerin en şiddetli azablarla cezalandırılacağını beyan ediyor. Dolayısıyla Cihad'a kalkma-

nızı takdir eder ve tekrar İslamiyetin yücelmesi için dua ederim.

Reis Paşa hazretleri hakkımızda saygı gösterdiler. Teşekkür ederim. Kötülükle iyiliği değerlendirebildiğim gündenberi düşüncelerimi ve dualarımı daima İslamiyetin yücelmesine ayırdım. Sizin bu topluluğunuz bu meşru topluluğunuz içinde bulunmakla da aynı amaca yürüdüğüme eminim. Sizinle beraber mücahid ve duacıyım; ve İslamın birleşmesi olan amacımız için her yolda hizmete hazırım.»

Mustafa Kemal'in konuşmasında daha çok ulusal savaşın özellikleri üzerinde dururken, Ahmet Şerif'in bir Cihad'dan bahsetmesi arasındaki farklılığa rağmen, bu buluşma ve amaçların açıklanmasındaki önem, Halife tarafından ölüme mahkum edilmiş kişilerin din bakımından birer mücahid, birer kahraman sayılmalarının onaylanmasıydı. Bunun, Halife - Padişah'ın dinci ayaklanmaları kışkırtma girişimlerine karşı etken bir rol oynadığı açıktır.

Hem Mustafa Kemal hem de Ahmet Şerif konuşmalarında Anadolu'daki Harekatı Milliye'ye nasıl katkıda bulunabileceğini de açıklamışlardı.

Mustafa Kemal «gafletle düşmana hizmet eder duruma girenleri uyarmada» kendisinden yararlanılabileceğini ve Ahmet Şerif'in bu konuda tüm İslam içinde en önde gelen kişilerden olduğunu belirtmiştir.

Ahmet Şerif de İslamlar arasında birleştirici bir rol oynadak için hizmete hazır olduğunu kaydetmiştir. Ahmet Şerif'in sözleri özet olmakla birlikte burada dahi Anadol'nun dışına taşan bir çaba belirtisi görülmemektedir.

Esasen Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da o sırada gerçekten gereksindikleri Anadolu'da Halife'nin «Kuvayı İnzibatiye»si ve Anzavur kuvvetlerinin, Orta Anadolu'da ayaklandırı-

lan bölgelerin ve özellikle Doğu Anadolu'daki İngilizlerce de kışkırtılan Kürt ve Arap ayaklanmalarının parçalayıcı etkilerini bastırmaktı. O günlerde Mustafa Kemal'in kendisine Ahmet Şerif tarafından hediye edilen Libya Milli kıyafeti ile resimler çektirmesi ve Meclisteki Hocalarla bu giysileri giymiş olarak bir araya gelmesi de, Ahmet Şerif'ten önemli adımlar beklemekte olduğunu kanıtlar.

Ancak bu önem İstanbul'daki İtilaf temsilcileri tarafından çok daha başka, bir Panislamizm hareketi olarak anlaşılmıştır. İngiliz gizli raporlarına göre, Mustafa Kemal ve Ahmet Şerif'in nutukları, Libya'lı liderin Halifeliğe adaylığı ile ilgili sayılabilirdi. (172)

O günlerde Harekatı Milliye ile ilgili olarak durmadan uydurulan haberlere karşı devamlı olarak yalanlamalar yayınlamakla uğraşan Anadolu Ajansı'nın 25.12.1920'de yayınlanan yalanlaması özellikle şu maddeyi içerir :

Hilafetin Osmanlı tahtından ayrılması ve bütün İslam Alemi tarafından Hilafet makamına seçilecek en yetenekli bir Peygamber evlâdının Halife olması şeklinde Ankara'nın girişimleri olduğu yolundaki haberlerin asıl ve esası yoktur.

Yalanlama gereksinmesinin, bu tür haberlerin «bağımsızlık ve vatanı kurtarma çabasını sekteye uğratması ve Rusya ile geliştirilen dostca ilişkileri koparması» nedeniyle hissedildiği de eklenmektedir. Hilafet sorununun durmadan deşilmesi o dönemde çok yaygın olan Bolşeviklik akımının oluşumunu da etkileyebilecekti. Ahmet Şerif'in çabaları ve kişiliği bu açıdan önemliydi.

Emperyalizmin Türkiye'yi herşeyinden soyma çabaları karşısında Bolşevikliğin sadece «anti - emperyalist» nitelikli bir akım olarak değerlendirildiği Anadolu'da pek çok aydın kendini Bolşevik sayıyordu. Bu görüşe katılmamakla ve her türlü dış karışmalara karşı olmasına rağmen Mustafa Kemal de

Rusya'daki yeni rejimi, düşmanın düşmanı olduğu ve emperyalizmle savaştığı için tutuyordu. Hatta kendi kontrolünde bir Komünist Fırkası bile kurdurmuştu. (173) Bu oluşum, Ankara'yı yıkmak için yoğun bir karşı propagandayı konu alıyordu. Ahmet Şerif niteliğinde bir kimsenin bu durumda Ankara hükümetini desteklediğini ve gerçek «mücahitlerin» Kemalistler olduğunu söylemesinin Ankara için ne denli önemli olduğu açıktır.

Nitekim yine bu dönemde, - Misakı Milli ile emperyalist ve yayılmacı İslami dayanışmaya karşı olduğu halde - Ankara'nın bağımsızlık savaşı veren islamların merkezi haline dönüştürülmesinde de, Emperyalizmle Bolşeviklik arasında denge arayan Mustafa Kemal'in ilginç bir gözlemi temeli oluşturur. İngiltere'nin bir yandan Ankara - Moskova yakınlaşmasını engelememeye çalışırken diğer yandan Bolşeviklerle ticari (gerçekte siyasi) pazarlık içinde bulunması dikkatlerden kaçmamıştır. Pazarlığın konusunu «Bolşeviklerin doğu ve müslüman ülkelerinde İngiliz aleyhtarı propagandayı kesmeleri» oluşturuyordu. Nitekim bu şartı Moskova kabul etmiştir.

Ankara, Moskova'nın maddi yardımına açık, fakat ideolojik yöntemine kapalı olduğunu, Sovyetlerden altın külçelerinin geldiğini ilan ettiği gün Halk İştirakiyun Fırkası'nın da kendisini kapattığını açıklayarak (174) ortaya koyuyordu.

16.3.1921'de İngiliz - Sovyet ve Türk - Sovyet anlaşmalarının aynı gün imzalanmasının yaklaştığı günlerde, Ankara'nın resmi sözcüsü Hakimiyeti Milliye'nin yoğun bir şekilde «Ankara'da bir İslam Kongresi» temasını işlediği görülür. «Bir Müslüman Enternasyonali» ve «Ankara = İslam kıyamının merkezi» kavramları ortaya atılır. (175) İngilizlerle anlaşarak Moskova, ezilen İslam ulusları için bir öncülük iddiasından görünürde vazgeçerken, Ankara bunu üstlenmiş gibi davranır. Ahmet Şerif'in önemi bu noktadadır.

AHMET ŞERİF'İN ANADOLU'DA BÖLÜCÜLÜĞÜ ÖNLEME ÇABALARI

Ahmet Şerif'in kendi isteğiyle değil de, Halife'nin ve hükümetinin ricası üzerine «bu kez de Padişah'a karşı huruc etmiş sayılan milli mücahidleri Anadolu hükümetini, bağlılık ve itaate çağırmak gibi bir görevle» Ankara'ya gittiğini de ileri sürenler vardır. (176) Ahmet Şerif'in niteliği nedeniyle bu görüş akla yakın gibi görünürse de, biraz ilerde göreceğimiz Ahmet Şerif'in mektubu bu görüşü yalanlar. Ahmet Şerif'in korkusu esir edilip İtalyanlara teslim edilmektir. Bu nedenle Mustafa Kemal hareketine katılmış ve onlara hizmete - Padişaha karşı çıkarak - daha başlanğıçta razı olmuştur. Yunanhların 8.7.1920'de Bursa'yı alışmdan önce Konya'ya geçmiş, sonra Ankara'ya ulaşmıştır..

Bundan sonra Ahmet Şerif'i Anadolu'nun çok değişik yerlerinde görüyoruz. Buradaki çabalarının hep bu İslam dayanışmasını sağlamak ve bölünmeyi önlemeye yönelik olduğu açıktır.

29.11.1920 tarihli Hakimiyeti Milliye, Ahmet Şerif'in Mustafa Kemal'e Eskişehir'den yolladığı telgrafı yayınlar :

«Eskişehir 24.11.1336

Salimen Eskişehir'e varıldı. Özel teşekkürlerimi teyiden, ulu emellerinizin hayrı ve şerri ayıran çabalarınızın ve övülecek girişimlerinizin kurtuluş ve selamet ile sonuçlanması ve din ve vatanın korunmasını amaç edinen zatıalileri ve Büyük Millet Meclisinin son mutluluğa erişmesini Cenabı Haktan yalvarırım. Şerif Ahmet Es Sünusi.»

Ahmet Şerif'in Eskişehir'e neden gittiği hakkında elimizde bir belge yok. Ancak bu dönemin, Batı cephesinde muntazam ordu kuruluş çabalarının hızlandırıldığı ve bunun sonucu Çerkes Ethem ile İsmet Paşa arasındaki çekişmelerin arttığı bir döneme rastlaması kuşkusuz bir anlam taşımalıdır. Ayrıca Eskişehir, Bolşevik akımları için de bir merkez durumunda idi. Bütün bunların dışında Anadolu'da Halife'nin Kuvayı İnzibatiye'si en çok Bolu, Balıkesir - Bursa bölgelerinde çalışmaktaydı. Hele Arnavutluk, Çerkeslik ve benzeri İslam gruplarını kışkırtma çabalarının bu bölgede yoğun olduğu bilinmekteydi.

Bu bölme çabalarının ertesinde Çerkes Ethem Ankara'ya karşı ayaklanmış, hatta sıkıştırılınca Yunan bölgesine sığınmıştı. Bir ara Büyük Millet Meclisi'ni dahi tehdit edecek ve Milli Hareketi yolundan saptıracak çabalar içinde görünen Çerkes Ethem'in bu eylemleri sırasında Ahmet Şerif'in bu bölgeye gönderilmiş olması kuşkusuz rastlantı değildir. Nitekim Ankara'nın bu bölgede iç çekişmeler nedeniyle zayıflığını farkeden Yunanlılar 1921 başında saldırdılar.

10 Ocak 1921'de İnönü Savaşının kazanılması Milli Mücadele'nin kaderini değiştiren olay olmuştu. Sadece iç birlik pekiştirilmemiş, Eskişehir kurtarılmış ve İtilaf devletlerine Ankara ile anlaşmadan barışı kabul ettirmenin olanaksızlığı onaylattırılmıştı.

19.1.1921 tarihli Hakimiyeti Milliye'de başköşede yayınlanan «Şeyh Senusi hazretleri tarafından ordumuzun muzafferiyetini tebrik ve Eskişehir memurin ve ahalisine teşekkür için telgrafname», içeriğinin Eskişehir'deki ilişkilerine ışık tutması açısından önemlidir. Mustafa Kemal'e gönderilen telgraf aynen şöyledir :

«Bize karşı izhar buyurulan hulus ve muhabbete azim teşekkürler ederim. Bilumum memurin ve eşrafı memlekete de

teşekküratımın iblağı mercudur. Sizi ve umum müslümanları İslamiyetin yegâne ordusunun ihraz eylediği muzafferiyetten dolayı tebrik eder, kurtuluş ve necatın devamına dua ederim. Sizlere ve o tarafta bulunan umum müslümanlara selâmımı tebliğ buyurunuz.»

Ahmet Şerif'in mesajlarının önemli bir etki yarattığını, her seferinde önemle yayılmasından anlıyoruz. Özellikle bu mesajların, Mustafa Kemal'e, Anadolu hareketine güvencini imanını tekrarlaması, kuşkusuz Ankara'yı Bolşeviklikle suçlama propagandasına karşı en etken bir aracı oluşturuyordu. Hele İkinci İnönü zaferi üzerine Ahmet Şerif'in Mustafa Kemal'e gönderdiği telgraf, içtenliği açısından da eşsiz bir belgedir :

«Mahsus gözlerinizden öper ve arzı hürmet eylerim. Zatı devletlerine karşı hususi bağlılık ve saygım son derecededir. Biz tek bir şahıs gibiyiz ve aramızda ayrılık görmüyorum. Cenabı Hakkın lütuf ve inayetine dayanarak İslamiyetin gelişmesi uğrunda esirgenmeden harcanan gayretlerinizle sağlanan muzafferiyet ve büyük başarılarından dolayı en samimi ve kalpten tebriklerimi sunarım. Düşmanın yenik ve bozguna uğrayarak perişan olduğunu evvelce rüya aleminde görmüş ve bunun müjdesini zatı devletlerine arzetmiştim. Cenabı Hakka hamd ve şükran olsun ki, bu rüya aynen gerçekleşti. Bundan böyle de birbirini izleyecek muzafferiyet ve başarılara ait müjdelerimi (tebşirat) zatı devletlerine arz etmekle övünebilmeyi arzu ederim. Başarınızı taçlandıran son muzafferiyetten dolayı ne kadar mutlu olduğumu tarif ve izah edemem. Sevincimden secdei şükrana kapandım. Hususile sizden gördüğüm sevgi ve iyi muameleden son derece memnunum. Cenabı Hak övgüye değen hizmetlerinizi kutsasın. Gece gündüz gerek zatınıza ve gerek bilumum rical hükümete dua ediyor ve ordumuzun başarıları için yalvarıyorum. İki gün sonra eshabı kiram ve evliyai feham hazretlerinin türbeelrini ziyaret ve onların ruhlarına de-

halet etmeğe gideceğim. Cenabı Hak kabul buyursun. Teveccühatınızın devamını hassaten rica ederim efendim.» (177)

Görüldüğü gibi Ahmet Şerif Mustafa Kemal'e moral vermekle kalmıyor, bunu çevresine de yayıyordu. Ayrıca, İstanbul hükümeti altındaki yarı hapis durumuna karşılık Anadolu'da kendisine gösterilen saygı ve sevgiden de mutluluğunu hiç saklamamaktadır ve bu konudaki şükranlarını açık olarak belirtmektedir.

Bu dönemde İngiliz ve İtalyanların Ahmet Şerif'in hareketlerini pek yakından izlemeğe çalıştıkları dikkatlerden kaçmaz. Hatta iki taraf bu konuda işbirliği dahi yapmaktadırlar. 15.12.1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı Beyrut'taki temsilciliğini ve Hindistan hükümetini, Mustafa Kemal'in Ahmet Şerif'i Mardin'e «karışıklıklar yaratmak için» gönderildiğinden ve bunların izlenmesi gereğinden haberdar eder. Aslında bu bilgi İngilizlere İtalyanlar tarafından ulaştırılmıştır. (178) Bu yakın izlemenin sonuçlarını, İngiliz propaganda örgütlerinin yayın organlarından Islamic News'de görmek olasıdır :

«Afrikalı Büyük Şeyh Eskişehir'de Mustafa Kemal Paşa'yı selâmlamağa geldi. Ahmet Şerif'in Eskişehir'e yaptığı ziyaret hakkında bir rapor elimize ulaşmış bulunuyor. 1911-1912 Trablus Savaşının zor günlerinde savaşcı arap kuvvetlerinin çekirdeğini yaratmak için Seyhin Gazi Enver Paşa ile işbirliği halinde sarfettiği çabaları hatırlamakla, Küçük Asya'ya gelişinin, Anadolu ve Hicaz Araplarına yeni bir heyecan itmesi getireceğini ve Milli Türk davasına daha bütün olarak katılmalarını sağlayacağına inanıyoruz.

Büyük Şerif gelişini, Yunanlıların Türklere yenilişine tanık olarak ve Mustafa Kemal'e Ankara Meclisinin siyasal ve askeri çalışmaları konusundaki onamasını içeren uzun bir mesaj göndererek ortaya koydu. Varlığını korumak için bir sava-

şa girişmiş olan Türk ulusuna, çıkarcı amaçlarla değil, varlıklarını savunmak için savaşanları Allah'ın hiçbir zaman terketmediği konusunda da güvence verdi. Dünyanın her bir tarafındaki kardeşleri, milliyetcilerin kahramanca davranışında, ülke, ırk ve güç ayırımı yapmaksızın İlahi adaletin herkes için eşit olan bir hak davasını buluyorlar. Her tarafta Sünusi, Allahın Türk ordusunun çabalarını ödüllendirmesi için dua ediyor.

Yine haber aldığımıza göre, bu ayın başında Sıvas'ta bir Panislam konferansı Ahmet Şerif'in başkanlığında toplanmıştır. Kendisi aynı zamanda Türk temsilcisi olarak hareket ediyordu. Konferansa katılanlar arasında Faysal'ın kardeşi Emir Abdullah, Kerbela'dan bir Emir, İmam Yahya'nın temsilcisi olarak Sanaa'dan bir Emir de bulunuyordu.

Konferansın amacı, İslam Birliği'ni kurabilmek için müslüman devletlerin ve toplulukların çabalarını koordine etmekti.» (179)

Ahmet Şerif'in 1 Şubat'ta Sivas'daki bir İslam konferansına katıldığı bilinmektedir. (180) Ancak bunda, o anda kendi krallığı peşinde Emir Abdullah'ın bulunduğunu sanmak, İngiliz kaynaklarının Ahmet Şerif'in çabalarının Doğu Anadolu'daki İngiliz kışkırtmalarını ne denli engellediğini kanıtlar.

Oysa bu dönem, Batı cephesindeki parçalanmaların ortadan kaldırılmasından sonra Orta Anadolu'da beliren ayaklanmalara karşı birliği sağlamak için hem askeri hem de irşad alanında büyük girişimler yapıldığı dönemdir. Ahmet Şerif'in Sıvas'ta camide İslam dayanışması konusunda uzun bir vaazda bulunduğu bilinmektedir ve artık Ankara'ya sığınmış olan Mehmet Akif'in Sebillürreşat dergisi bunu uzun uzun naklet-miştir. Ancak henüz kendini kurtarmaktan aciz Anadolu'nun İttihatcı hayalciliğine kapılacağını sanmak, olsa olsa her taraftan kaybetmenin korkusu içindeki İngiliz çevrelerinin kaygısı

olabilirdi. Esasen böyle bir politika da, Misakı Milli üzerine yemin etmiş olan Ankara hükümetinin politikasına tamamen aykırıydı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ahmet Şerif'ten uluslararası alanda değil, sadece canını kurtarmak peşindeki Anadolu'da yardım beklediğini kanıtlayan bir belge 1921 Nisan'ında propaganda amacıyla Ankara'da Fransızca ve Türkçe olarak bastırılmış 28 sayfalık bir broşürdür. (181)

Broşürde, Anadolu hareketini mahkum etmiş Vahdettin'in resmi yoktur. İlk resim Milli Mücadele'ye taraftar görünen Veliaht Abdülmecit'e aittir. Sonra, Londra Konferansında sözü Türkiye adına Ankara temsilcilerine bırakan Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal'den başlayarak Anadolu'da savaşan bütün kumandanlar Afyon, Bursa, Gemlik, Eskişehir, İzmir, Edirne, Konya, Sıvas şehirlerine ait resimler vardır.

25. sayfada Ahmet Şerif'in resmi ve çabaları hakkında bilgiler bulunmaktadır :

«Ahmet Şerif hazretleri Genel Savaşın her türlü zorlukları arasında Akdeniz'i geçmiş Hilafet merkezine gelmiştir. Ulvi amacı, İslam dünyasının iç bozukluklardan ve bölünmelerden korumak ve tüm düşmanlara karşı birleşmekti. İstanbul'a varışları (2 Eylül 1334/1918) tarihinde Padişahımızın Kılıç kuşanma merasimi arefesine rastlamıştı. Kılıç kuşatma töreninde Hazreti Ömer El Faruk'un kılıcını Halife ve Padişah'a bu saygıdeğer Şeyh kuşatmıştır.

O zamandanberi Hilafet kentinde bulunan bu saygıdeğer Şeyh Mütarake'den sonra Bursa'ya ve sonra Konya'ya ve oradan «Müdafaai Hak Kuvayı Milliye» temsilcilerine katılarak, dindarane çaba ve hizmetlerde bulundular. Ve 18 Şubat 1337 Cuma günü Sıvas'ta Camii Kebir'de Hutbe okuyup bizzat imamlık görevini ifa etmişlerdir.»

AHMET ŞERİF'İN BİRLEŞTİRİCİ ÇABALARINDAN ÖRNEKLER

Ahmet Şerif'in çabaları ne derece iç amaçlara yönelik olursa olsun, dış dünyada, hele tüm İslamın ayaklanmasından korku içinde olan İngiliz çevrelerinde büyük bir kuşku yarattı. Bu yabancı çevrelerin de yayınlarından anlaşılacağı gibi kendisi Anadolu içindeki değişik müslüman grupları bağdaştırmak ve Halife'ye karşı ayaklanmamak gerekçesiyle Harekatı Milliye'ye uzak duranları ikna etmek görevini üstlenmiş ise de, dünyadaki tepkileri tam tersine olmuştur.

Sıvas'taki hutbesini Sebilürreşat'tan naklen ele alan İstanbul'un İtilaf Devletleri yanlısı Bosphore gazetesi 11.5.1921 sayısında bunun Cihad çağırısı olduğunu ileri sürüyordu. İtalyan Oriyantalistlerinin, fakat aynı zamanda haberalma örgütünün yayın organı Oriente Moderno'da bunu sütunlarına aktarıyordu.

New York Times gazetesi 20.4.1921 sayısında, İstanbul'dan 18.4.1921 çıkışlı bir haber veriyordu. Bunda Büyük Millet Meclisi'nin Mezopotamya tahtını Ahmet Şerif'e teklif ettiği bildiriliyordu.

21.4.1921 tarihli İngiliz Times gazetesi ise daha da ileri gitmişti; «Ankara Meclisi Şeyh Sünusi'yi Mezopotamya tahtına aday gösterdi ve o da yola çıktı» diyordu.

Ramazan ayı boyunca vaazlarla, konuşmalarla müslümanlar arasında birliği savunan Ahmet Şerif, Ramazan Bayramı

sırasında Diyarbakır'daydı. Musul bölgesindeki karışıklıkların arttığı ve Türk, Arap, Kürt unsurlarının değişik kışkırtmalar sonucu çatışmalara girebileceği sırada buraya gönderilmesi kuşkusuz akıllıca bir davranıştı. Ahmet Şerif'in gönderdiği bayram tebrikine cevabında Mustafa Kemal «vatan ve milletin mutluluğu ve kurtuluşu dileklerini Bayram'dan sonraki Meclis Toplantısına sunacağını belirtiyor ve «İslamın amacına yönelik olan savaşın başarısı için dualarını niyaz» ediyordu. (182)

Mısır'ın Vadiinnil gazetesinin İstanbul muhabiri gerçekte Ahmet Şerif'in Musul bölgesinde gezmekte olduğunu ve nutuklar verdiğini bildiriyor «Büyük Şeyh Mezopotamya'ya gitmeyi düşünüyor» diyordu. Muhabire göre Şeyh otomobilini Kayseri belediyesine hediye etmişti. Bu haber her tarafta yayılıyor, Beyrut'taki Reveile gazetesinde bile yer alıyordu. (183)

Hatta Ahmet Şerif'in Diyarbakır'daki bu günleri arasında da bir kongre toplanmasının planlandığını ileri sürenler vardır :

«Şurayı Ahmediye tarafından düzenlenen bir Panislam konferansının Haziran ayı sonunda Diyarbekir'de Sünusi Şeyhinin başkanlığı altında toplanacaktı. Konferans değişik müslüman aşiretlerinin Ankara'nın savaşına pratik işbirliği temellerini atmak ve aynı zamanda, örneğin Kürtlerde olduğu gibi,Ankara hükümetine karşı aşiretlerle barışı kurmak amacını güdüyordu.» (184)

Aynı kitap Şurayı Ahmediye Cemiyeti ve Ahmet Şerif'in yayınladığını iddia ettiği bir bildiri hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir :

«Ankara'dakilerin propagandası ve ihtilalci kışkırtmaları İtilaf devletlerini bütün müslüman topraklarında yeşermektedir. Panislamatik temel üzerinde Asya'nın müslüman aşiretle-

ri arasında yayılmaktadır. Eksen olarak, savaş sırasında Wilhelmstrasse'de kurulmuş olan ve şimdi de Harput'ta, eskiden İtalyanlar hesabına çalışırken şimdi Ankara'nın hizmetine giren Senusi Şeyh'inin başkanlığında kurulan ünlü İslam Birliği Şurayı Ahmediye vardır. Şurayı Muhammediye'nin temel amacı, Müslüman dünyasının Ankara'nın girişimlerine moral ve maddi desteğini sağlamaktır ve aynı zamanda tüm Asya müslümanlarının birliğine çalışmaktır. Bu müslüman birliği İslam dini kılıfı altında miliyetci Türk fikirlerini yaymağa çalışıyor. Karakteri ve eğilimleri aşağıdaki belgede açıkça belirtilmiştir. Bu belge yeniden örgütlenmesinin ertesinde müslüman halklara yaydığı ilk bildiridir :

Kutsal ve dinsel bir geziyle görevlendirilen ve İslam dünyasının birliğini sağlamak isteğiyle hareket eden Şeyh Ahmet Sünusi hazretleri, Allaha şükür, önemli görevini başarıyla yerine getirmiştir; Müminler ümmetini yaklaştırmak yolundadır. Örneğin, şimdiye kadar bazı kışkırtmalara uyarak silahlarını ellerine alıp kutsal ve dinsel savaşa karşı ayaklanmış olan Anza ve Şecir aşiretleri reislerini özellikle ziyaret etti ve kendilerini davet etti.

Şeyh kendilerine, izledikleri yolun İslam'ın ilkelerine aykırı olduğunu ve sonucun sadece Türk için değil fakat bütün müslüman topluluklar için de tehlikeli olduğunu anlattı. Onlara (Enna el muminune uhuvet = müslümanlar kardeştirler) ayetinin kutsal emirlerinden uzaklaşmanın Allaha karşı isyan olduğunu ve davranışlarıyla İslam'ın ebedi düşmanları olan asilere ve müşriklere vasıtalı olarak yardım etmekte olduklarını atlattı. Şeyh onlara bu durumun farkında olmadıklarını hatırlattı ve onları uyardı. Onlara, düşmanlarımızın ekmeği ve iyilikleri ile beslenen ve müslüman dünyasını karıştırmayı ve aldatmayı görev sayanların entrikaları ve hilelerine kapılmamalarını tavsiye etti. Şeyh belgelerle ve kanıtlarla ispatladı ki, bu adamların her biri bir düşmandan başka bir şey de-

ğildir. Ve tavsiyeleriyle onları iyi yola getirdi. Şeyh ilkelerini ve kurallarını açıklarken, müslümanların dünyadaki uluslar içinde en güçlü ulus olduğunu, yerine getirmesi gereken ilahi bir görevi bulunduğunu, ırk ve milliyet ayırmadan müslümanların, en doğru, dürüst ve insancıl olduklarını, ölüm yağmuru yağdıran hain ve alçak baskılar karşısında göğsünden her türlü saldırıya karşı koyabilen bir kale yapabilen bir milletin ebediyen yaşamağa hakkı olduğunu ve elleri arasında müslümanların yüce Hilafetini bulunduran saf Türk ırkının, İslam'ın temel unsuru olarak, Batı ülkelerinin kendisine uygulamaya zorladıkları yıkıcı Sevr Anlaşmasını bir paçavra gibi yüzlerine fırlattığını da ekledi. Bu barışı yapanların boyunduruğu ve baskılarının kendisini ilgilendirmediğini, İslam'ın iki dost büyük devleti olan Rusya ve Almanya'nın yardımı ile geniş ve ani bir ihtilalle varlığını kabul ettirdiğini ve dolayısıyla sayısız değişiklikler karşısında bulunan uygar dünyanın çok yakında kimin haklı ya da haksız olacağına karar vereceğini ekledi. Bunun için mutlaka cihada katılmaları gerektiğini ve bunun dini ve vatanseverlik borcu olduğunu söyledi.

İnanç dolu bir dille açıklamalarını yaptıktan sonra, gelecek için ortak çalışma konusunda araçları sağladığını ve hazırladığını belirtti. Şeyh ayrıca değişik ülkelerde yapılan değişik müslüman konferansları, amaçları, kararları hakkında bilgiler verdi ve bu aşiretlerin bunlara katılmayı kabul ettikleri güvencesini aldıktan sonra bu mutlu haberi bir telgrafla Ankara'ya bildirdi.

Bunun üzerine, Urfa'da bu aşiretlerin reislerinin yardımlarıyla ve eşrafın ve civardaki aşiret reislerinin yardımlarıyla bir toplantı düzenlendi ve aşağıdaki kararlar alındı :

1 — İslam parçalanamaz. Müminlerin birbirine yardım etmesi Allah'ın bir mesajı olmak ve Peygamber tarafından da

bir Hadisin de tekrar edilmiş olmakla her muvahhid için bir farzdır.

2 — Şimdiye kadar birleşmiş olan heyetler tarafından alınan bütün kararlar kabul edilmiş ve bu meclise katılan herkes tarafından uygulamaya konulmuştur.

3 — Temel ilke, müslüman dünyasının bir ideal ve bir amaç çevresinde birleşmesidir. İslam'ın yıkılmasını amacını güden Hıristiyan dünyasına karşı elele birleşmek, içten birlik, ve bu birlik için çalışma yollarını bulmak; Birlik için çalışanların isteklerine itaat etmek ve uymak ve böylece amaca en kısa zamanda ulaşabilmek.

4 — Anadolu'da dinin korunması ve vatanın savunulması için savaşan ve kanlarını akıtan kardeşlerimize zamanın ve yerin izni oranında maddi ve manevi yardımda bulunmak. Bu her mümin ve her muvahhid için bir görevdir.

5 — İslam'ın Birliği konusunda nerede olursa olsun toplanacak kongrelere delegeler göndermek bu toplantıya katılanların hepsi için büyük bir şereftir.

6 — Bugüne kadar Avrupa'nın ezmeğe ve sömürmeğe devam ettiği Asyalı halklara karşı Avrupa'nın davranışı ve eylemlerine bir son vermek için kabul edilen Asya Asyalılarındır ilkesine uygun olarak çalışanlara yardım etmek, sosyal bir görevdir.»

Bu bildiride akla uygun bölümler olmakla birlikte, yazar tarafından eklenmiş ya da çeviride maksatlı olarak değiştirilmiş kısımlar bulunduğu kanısını yaratacak cümleler de vardır. Ancak esası şu iki görüşte özetlenebilir.

Aşiretlerin yabancı kışkırtmalarına kapılmamaları ve - Halife'nin iddiasının aksine - İslami bir temeli olan Anadolu hareketine yardımcı olmaları.

A. ŞERİF'İN VAHDETTİN'E, GERÇEK MÜCAHİDİN ÖLÜME MAHKUM ETTİĞİ MUSTAFA KEMAL OLDUĞUNU BİLDİRMESİ

Ahmet Şerif'in Mustafa Kemal için bu çabaları sürdürürken Anadolu'daki duruma genel açıdan bir bakmak, başardığı yardımın kapsamını anlamak bakımından önemlidir. Suriye'de Araplarla Fransızlar birbirlerine girmişler, Faysal İngilizlerin çıkardığı tahtından indirilmiş ve sonunda Irak'ta İngilizlerin desteği ile Kral ilan edilmişti. Dolayısıyla Arapların kendi aralarındaki anlaşma da bozulmuştu. Temmuz ayı ortasında Yunanlılar Anadolu içlerinde saldırıya geçmiş Afyon'u, Kütahya'yı, Eskişehir'i ele geçirmişlerdi. 14 Ağustos'ta Sivrihisar'a kadar ulaşmışlar, Ankara'da Meclisin Kayseri'ye taşınması hazırlıkları başlamıştı. Ankara'daki Mustafa Kemal'cilerin yıkılacağı inancıyla Enver Paşa Batum'a gelmiş, hareketi ele geçirmek çabası içindeydi. Kuşkusuz Milli Hareket en kötü günlerini yaşıyordu. İngiliz ve İstanbul'un oyunları da Ankara'yı durmadan daha zor durumlara düşürüyordu.

Bu ortamda, Ahmet Şerif'ten tüm dünya İslamları İhtilalinin istendiği şeklindeki iddiaların yakıştırmadan ileri gitmesi olanaksızdır. İslam İhtilalcisi Enver'in hiçbir şey yapamadan ortada kaldığı bilinirken Misakı Milli'ye yemin etmişlerin, kendi başkentlerini kaybetmek üzereyken hayallere kapılmaları - Hele Mustafa Kemal'in - düşünülemezdi. Ahmet Şerif'in islam dayanışması ve birliği konuşmalarında hiçbir zaman Mısır, Libya ya da Türkistan konusu yoktur. Bu genel anlamda, İslam'ın yapısında olan dayanışmanın hatırlatılmasından iba-

rettir. Hiç olmazsa Anadolu'nun kurtarılması amacını gütmektedir. Nitekim Padişaha gönderdiği mektupları buna kanıttır.

Ahmet Şerif tarafından, Sakarya savaşından hemen sonra Eylül 1921'de Sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderilen iki arapça mektupla, Kasım 1921 tarihli ve Sultan Vahdettin'e gönderilen iki arapça mektubun çevirileri Afrika'lı liderin düşüncelerini ortaya çıkarmaktadır.

Birinci mektupta Ahmet Şerif bir adamını özel bir görevle nezdine yolladığını Sadrazam'a bildirir. Bunda bir yandan Osmanlı Devletinin yaşaması ve Sultanın hayatı için dua ederken, diğer yandan da **«Kurtarıcı atılgan kahraman Mustafa Kemal Paşa'ya saygısını»** belirtir.

İkincisinde görevlendirdiği kişinin geri çevrilmiş olması karşısında, Sultan tarafından kendisine verilmiş olan fakat hazinede sonradan almak üzere bırakmış olduğu paraya neden gereksindiğini açıklar. Savaşı sürdürebilmek için Libya'lı bazı ailelerden senet karşılığı aldığı paraları geri istemektedirler ve tahsil ettirmek için İtalyanlara ciro etmişlerdir. Mısır'daki mallarına İngilizlerce el konulan Ahmet Şerif, eğer Libya'daki malları da elden çıkarsa ailesinin sefalete düşmesinden korkmaktadır.

Anlaşıldığına göre durum Sadrazam tarafından Padişah'a ulaştırılmış, oradan, yahutta Sarayın emri üzerine bir yetkili tarafından Şeyh Sünusi'ye bir kere de Padişah'a doğrudan doğruya başvurması ve sadece parayı neden gereksindiğini değil, aynı zamanda Sultan tarafından idam kararı tasdik edilmiş olan Mustafa Kemal'in tarafını neden tuttuğunu da açıklamasının gereği anlaşılmıştır.

Arşivimizde bulunan, Babıali Tercüme Bürosu tarafından yapılmış iki mektubun çevirileri de 7/8 Teşrinisani 1337 (20/21 Kasım 1921) tarihlerini taşıyor. Her ikisi de **«Hazreti Padişa-**

hi'ye arizeyi mahrem, 1340 tarihiyle El Şerif El Seyyid Ahmet El Senusi tarafından takdim kılman Arabül ibare arizenin tercümesidir» kaydıyla başlıyor.

Birinci mektup neden Milli Harekete katıldığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bursa'da iken İstanbul'a dönmesi için Padişah tarafından gönderilen emir, Mücahidi kuşkulandırmıştır. Bir yandan tüm ülke işgal edilirken diğer yandan da ileri gelen kişiler tutuklanıp sürülmektedir. «Bu tutum Padişaha bile uygulandıktan sonra, benim gibi kendini koruyamayacak bir acize neler yapmazlar» diye düşünen Ahmet Şerif, bir ara Antalya'ya gitmeyi tasarlamış, ancak orası da İtalyanların elinde olduğundan gidememiştir. Bu arada hem dini sağlamlıkları hem de vatanseverlikleri nedeniyle güvendiği ve kendisini de koruyacaklarına inandığı Kuvayı Milliye'nin ricasına uyarak, Ankara'ya gittiğini mektubunda bildiriyor.

Padişah - Halife tarafından ŞER'AN katlı vacip ilan edilmiş olduğunu bile bile Ahmet Şerif Mustafa Kemal için :

«Devletin istiklalini ve eski kudretini sağlamak ve kutsal emrin sonucunu sağlayıncaya kadar çabasında karar ve fikir sahibi olduğuna inandığımdan kendisine uymaya ve katılmaya ŞER'AN mecbur hissettim bunun kutsal Cihad olduğuna inamyorum» demektedir.

«Konstantin habisinin melun askerleri Osmanlı milletini mahvetmek amacıyla saldırırken, onları perişan eden Mustafa Kemal'i ödüllendirmemiz gerekir» sözleri ve bunu hadislerle kuvvetlendirme çabaları da, bir bakıma Dürrizade'nin ölüm fetvalarına karşılık bir fetva niteliği taşımaktadır.

Nitekim bu ölüm dirim savaşında kendi görevini de halkı bir amaç ve Mustafa Kemal çevresinde birleştirmek olarak belirliyor. Devlete bağlılığına hiçbir zaman şüphe düşürmek istememesine rağmen büyük mücahit kesin taraf tutmuştur.

Özellikle İstanbul'dan kışkırtılanlara ve ayaklandırılanlara karşı gerek kişiliği, gerekse konuşmalarıyla Padişahtan değil, Ankara'dan - mundar düşmanla savaşanlardan - yana olmalarını telkin ettiğini mektubunda belirtiyor.

SADRAZAM'A BİRİNCİ MEKTUP : Ahmet Şerif Es Sünusi; Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'ya 1340 Muharrem tarihiyle (Eylül 1921) yazdığı arapça mektupta şöyle diyor :

«Bizleri sorarsanız biz ve tüm maiyetimiz mutluluk içindeyiz. Tanrı'nın eksilmeyen lütfunun sonucu, saltanatı seniye ve yüce hükümdarlığın çatısı altında, Osmanlı topraklarında nimetler içindeyiz. Tanrı'dan dileğimiz yüce ve kutsal makam sahibi Peygamber Efendimiz hürmeti için halkımızı bu çatıdan yoksun kılmasın.

Durumlar, Tanrıya şükür çok iyidir. Ayrıca, yüce Devlet ananın himmetiyle bu geniş toprakları koruyan ve amansız gâvur düşmanlarının pençesinden kurtaran, atılgan kahraman Mustafa Kemal Paşa'ya saygı ve şükranlarımızı ziyadesiyle bildiririz. Allah onu yüksek payelere ulaştırsın ve din düşmanlarına üstün kılsın.»

Mektup yakınlarından Osman El Sivi'yi, bazı isteklerinin İstanbul'dan karşılanması amacıyla gönderdiği ve kendisine yardım edilmesi istemi ile devam etmekte ve Emirilmüminin Hazretlerine bağlılık cümleleriyle sonuçlanmaktadır.

SADRAZAM'A İKİNCİ MEKTUP : Yine Muharrem 1340 tarihin taşıyan ikinci bir mektubundan, Osman El-Sivi'ye verdiği görevin içeriği anlaşılmaktadır.

Devletlu Sayın Tevfik Paşa hazretleri :

...zatıalinizce de bilindiği gibi, Hırkayi Şerif'de iken Halife Hazretleri, Vezir Müşir Ahmet İzzet Paşa yoluyla bizlere 25 bin mecidiye ikram etmişlerdir. Biz de istediğimiz zaman

almak şartıyla parayı emanet olarak Hırkayi Şerif hazinesine tevdi etmiştik. Geçenlerde parayı almak için adamlarımdan bibini Asitaneye (İstanbul) göndermiştim. Ne yazık ki, irade çıkmamış diye onu geri çevirmişlerdir. Aman Tanrım, meğer bir irade iki kez çıkarmış. Devletlu Müşir İzzet Paşa'ca da bilinir ki, önceden çıkarılan iradenin engellenmesine neden olanın kim olduğundan gafil değiliz. En adil hesabı gören Tanrı ondan hesap sorsun. O zamanlar ihtiyacımız olmadığı için bunlara pek önem vermedik. Ne var ki, sayın kardeşim Trablusgarb emiri amcamın oğlu Emir Seyid İdrisi'nin son gönderdiği mektupta, Cihan Savaşında müttefiklerle savaştığımız günlerde para ve yiyeceği karşılamak için borç aldığımız ailelerden birinin girişimleri hakında bildirdikleri, bu başvuruma neden olmuştur.

O aile, Emir Seyid İdris tarafından onaylanan senetlerimizi İtalyan hükümetine sunmuştur. İtalyan Hükümeti de, aileyi elleririndeki senetlerimi alıp malımdan karşılayarak haklarına ulaştırmak için senetleri Banco Di Roma'ya tahvil ettirmiştir. Zatıalinizce de bilindiği gibi benim Trablus ülkesinde birkaç baş koyun ve deveden başka bir şeyim yok ve çocuklarımın da geçimlerini sağlamak için bu koyun ve develerden başka bir kaynakları yoktur. Zatıalinizce de bellidir ki, İngilizler de, Cihan Harbinde kendilerine karşı çıktığım için Mısır'daki tüm mülkümü haczetmiştir.

Sizlerden, değerli himmetinizle kardeşimiz Ahmet İzzet Paşa'ya bildirdiğim gibi; elde etmeye özen göstermenizi rica ederiz. ...Size güvenimiz büyüktür...»

PADİŞAH'A BİRİNCİ MEKTUP: Bağlılık cümleleriyle başlayan mektup şöyle devam ediyor:

«Sarayınızda misafir bulunduğum dönemde 25 bin mecidiyelik hediyenize nail olmuştum. Bu hediyeyi Hırkai Saadet

Hazinesine emanet olarak bırakmıştım. Buna gereksindiğim zaman geri verilmesini istediysem de, bir takım boş gerekcelerle karşılık verildi ve hiç de geçerli olmayan bu gerekçelere göre emanetimin iadesinin yüce iradelerine bağlı bulunduğu belirtildi. Bahis konusu para, Emirülmüminin efendimizin misafirlerine hediye ve teslim edilmiştir. Ve Hazineye emanet olarak bırakılmıştır. Bu nedenle bana geri verilmesinin bir İradei Seniyeyi gerektirmeyeceğini cevaben belirttiğim halde, isteğimi iade etmemek hususunda ısrar edilmiştir. Bunun için emanetimin geri verilmesini bir süre sessiz geçiştirmiş isem de şimdi artık istemeğe cesaret zorunda kaldım. Çünkü bu paraya şiddetle ihtiyacım vardır. Sebebi ise bu parayı kendim için istemiyorum. Cihan Savaşı sırasında bütün varlığımla devlete hizmet ettim. Hükümetten yalnız 17 bin lira alabildim. Savaşın geri kalan gereksinmesini malımdan daha çok borç aldığım paralarla karşılıyor idim. Savaş masraflarını kapatmak için borç alabildiğim paraya karşılık senetler verdim.

Şimdi bu senetlerimin hamilleri büyük bir sıkıntıya düşmüşlerdir. Bunun için alacaklarını Trablusgarp Emiri amcazademiz El Seyyid Mehmet İdris'ten istemişler ve senetleri ona verip teslim etmişlerdir. O da alacaklılardan aldığı senetlerimi onayladıktan sonra kendi hesabına paralarını almak üzere alacaklıları Trablusgarp İtalyan Bankasına göndermiştir. Alacaklıların alacaklarını yavaş yavaş bankadan alıyorlar. Seyit Mehmet İdris'ten bu kerre aldığım mektupta bana diyor ki, hızla bu borçları ödemeyecek olursanız İtalyan bankası malınızın geri kalanını haciz edecektir. Malım ise şimdi sığır, koyun ye develerden ibaret kalmıştır. Bunları da çocuklarımın geçimin sağlamak için kendilerine bıraktım. Çünkü mallarımın tümünü İngiltere hükümeti haciz etmiştir. Bahsettiğim develerle sığır ve koyunlara İtalyan Bankası tarafından el konulursa, evlatlarım ve ailem sefil ve perişan kalır. Buna ise siz Sultanı-

mızca izin verilmeyeceği kuşkusuzdur. Çünkü ne gördümse Osmanlı Devletine hizmet eylemekliğimden ileri gelmiştir.

Evlatlarımın ve ailemin zaruret ve ihtiyaçtan kurtarılması için bahis konusu 25 bin Mecidiye'den ibaret emanetimin Hırkai Saadet Hazinesinden alınarak, İtalya Bankasına olan borçlarımın haczini önlemek için, bu emanetin Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa kullarına teslim buyurulmasına emirlerini niyaz ve .....»

PADİŞAH'A İKİNCİ MEKTUP: Neden Ankara'ya gittiğini anlatan mektubuna Ahmet Şerif Sultan ve Halife'ye saygı ve bağlılığını bildiren cümlelerden sonra şöyle devam etmektedir:

«Bu değersiz kulları bağlılık görevlerini ve zorunluluklarını her fırsatta arz ve isbata dinen mecbur olduğum gibi, Muhteşem saltanat makamlarına karşı görevlerim ve bütün ehli İslam üzerindeki yüce hakimiyetleri nedeniyle de bağlılığım hiç bir zaman bozulmayacak niteliktedir. Bunun için herhangi bir lekeden arınmış olarak şurasını açıklarım ki, kulları İstanbul'dan Bursa'ya varışım ertesinde, İstanbul'a dönmemi emreden Yüce İrade'lerini almış isem de, o zaman ortaya çıkan zorlukları göğüslemeğe kudretim yetmediği için yüce İradelerine uyarak hareket edemedim.

Yüce emirlerine uyarak İstanbul'a dönmemem bir ihmal ve önemsememezlikten doğmuş olmayıp kalbimi yaralayan bazı olaylardan ileri gelmiştir. Düşman askerlerinin yüce saltanata saldırmalarını saltanat merkezine girip kutsal namusuna saldırmalarını ve onları buna karşı çıkmaya zorlamalarını, devlet memurlarının bazılarım özellikle tutuklayarak sürmelerini ve göz göre göre işgallerini genişletmelerini ve davranışta şiddetlenmelerini görünce korktum.

Ve bu kötü davranışın Saltanata da devlet ricaline de uygulandığı bir durumda, kendisini hiçbir şekilde savunamaya-

cak ve koruyamayacak benim gibi bir acize de uygulanması akla geldiğinden İstanbul'dan ayrılmaya mecbur oldum.

Antalya'ya yerleşmeme İtalyanların orada bulunmaları engel oldu. Zaten Osmanlı topraklarından dışarı çıkmadım ve Osmanlı devleti ile bağlantı ve ilişkilerimi kesmedim. Rica üzerine, dini sağlamlıkları ve vatanseverlikleri sebebiyle kullarını korumak ve vatanlarını düşman pisliğinden temizlemeğe çabalamakta birbirleriyle yarıştıklarını gördüğüm, ezeldenberi bildiğim dine bağlılıkları ve iç zenginlikleri beni onlara katılmağa ve aralarında bulunmağa çekti.

Vatanın bu avukatı ve savunucularının başkanına gelince, Huzurunuzda sevildiğini ve Sultan yaverlerinden bulunduğu gibi yüce şahsınıza da aşırı temiz sevgi ve saflıkla bağlı ve kulluğu eskisi gibi devamda ve ölümsüz olduğunu siz de bilirsiniz. Kendisinin azim sahibi ve Osmanlı Devletinin şanına ve yüceliğine cidden çabaladığını ve öncülük ettiğini araştırdık ve yakından saptadık. Devletin bağımsızlığının sağlanması ve eski ününe kavuşması ve bu kutsal emri sonuca vardırmcaya kadar çabalarında kararlı ve bilinçli bulunduğunu anlayarak kendisine tabi olmaya şer'an mecbur oldum. Gerek kendisi ve gerek arkadaşları büyük azim ve gayretle kutsal savaş için bol bol çalışmakta ve sebat eylemektedirler.

Bol bol nasihat ve gerçekleri ortaya koymak suretiyle üzerimize şer'an vacip olan Cihad farizesini yerine getirmeye giriştik. Bu çabalarımızdan amaç rızanızı sağlamak ve şefaatınıza nail olmaktır. Cihad'a katılma konusunda birçok kutsal emir bulunmakla birlikte, fazla sözden kaçınmak amacıyla sadece bu Hadisi Şerif'i belirtmekle yetinmeye gerek fördüm :

Peygamberimiz Hazretleri «Li kulli nebiyin hirfe ve hirfetül Cihad» buyurmuş olduklarından biz de şimdi güzel nasi-

hadlar vererek Cihad farzını eda ediyoruz. Ehli İslam'a nasihat etmek kutsal emirlerin gereğinden ve Peygamberimizin hadislerindendir.

Yüce Kuran'ın ayetlerini ve Peygamberimizin hadislerini okuyarak ve anlatarak müminleri bir noktada toplamaya geniş gücümüz derecesinde yardımcı ve çabalayıcı olduk. Ve Allaha şükürler olsun ki, kendileri bu konudaki isteklendirmeler ve şevklendirmelere cesaret verdiler. Ve kurtuluşa ve günahlarının affedilmesine talip oldular. Ve İslam'ın birleşmesi ve yücelmesi için kahramanlıkla işe giriştiler ve gayretle çalıştılar. Savaş alanına girmek ve düşman saldırılarını uzaklaştırmak ve Allah isminin yüceltilmesi için hayatlarını feda etmekte yarışmakta, mensup oldukları yüce başkanlarını mutlu kılmak ve rahatı ve başarıları için Cenabı Hak'ka yalvarmakta ve yardım istemektedirler.

Babalarımız ve ecdadımızın eserine dayanarak kutsal görevimiz olan Cihad farizesini yerine getirmekten asla vazgeçmeyeceğiz. Bizden öncekilerin en eski zamandanberi Peygamberimizin soylu ümmetini birlik ve iyi yola getirmekten ibaret olan görevini bu kulları dahi, kutsal emirler gereğine, Cihad emrine vücudunu vakfederek ve varlığını adayarak İslam ümmetini Hilafet Saltanat makamına bağlamaya çalıştım ve yardımcı oldum.

Bunca zorluklar ve tehlikelere göğüs gererek ülkenizde bulunmaktan amacım ve çabalarım bundan ibaret olduğu gibi, yaverleri ve Büyük Meclisin Reisi Mustafa Kemal Paşa kulunuzun bu çok zor amansız zamainda çabalarının zatı şahanelerine hizmet etmek ve yücelmesine çalışmak gibi övünülecek hasletlerle dolu olduğunu saptadım. Kendisinin bu hayırlı hizmetleri ve teşekkür edilecek çabaları nedeniyle yüce Hilafet makamlarınca ödüllendirilmeğe ve takdire layık olduğunu arza cesaret ederim. Çünkü kendisi din düşmanı olan Yunan

Kralı Konstantin'e karşı Cihad kılıcı ile kurtuluşu sağlamağa çalışıyor.

Konstan alçağının melun askerleri Osmanlı milletini mahvetmek niyet ve amacıyla saldırdığı halde, Mustafa Kemal Paşa o sayısız düşman askerlerini perişan ederek ve bozarak kaçmağa zorlamış ve kedere boğmuştur. Peygamberimiz efendimiz hazretleri hürmetine Allah Mustafa Kemal Paşa'yı korusun ve esirgesin.»

Mektup Sultan'a duacı olduğu cümleleriyle sona ermektedir.

AMACINA ULAŞTIKTAN SONRA AHMET ŞERİF'İN AKTİF SİYASETTEN ÇEKİLMESİ

Ahmet Şerif'in bu isteğinin yerine getirilip getirilmediği ya da cevap verilip verilmediği hakkmda bir bilgimiz yok. Ancak Halife'nin Mustafa Kemal ve arkadaşlarını mahkum eden tutumuna karşı onu savunan Ahmet Şerif'e Vahdettin'in insaflı düşüneceğini düşünmek yanlıştır. «Başıma ne geldiyse devlete bağlılıktan geldi» diyen Ahmet Şerif aslında sadece Osmanlı yönetimi tarafından değil, kendi yakınları tarafından da da terkedilmişti. Mısır'daki mallarına el konan Libya'daki ailesini geçindirmek içinse birkaç baş hayvanından başka şeyi olmayan büyük Mücahid'e, İngilizlerle anlaşarak savaştan çekilmiş olan amcazadesi İdris Es Sünusi sadece haciz haberini veriyor en ufak yardımda bulunmuyordu.

Padişah ta, İngilizler de, onu Libya'ya getirtip istedikleri kalıba sokamayacaklarını artık kesin anlayan İtalyanlar da düşman ilan etmişlerdi. Zaten İtalyanların Türkiye'ye karşı tutumlarında da büyük bir değişme başlamıştı. 1919 ve 1920 yılları boyunca Yunanlılar ve İngilizler İtalyanların Kemalistleri maddi ve manevi desteklemeelrinden yakınmışlardır. (185) İtalyanlar bu tutumun sonucu olarak Anadolu'da ekonomik ayrıcalıklar elde etmeyi tasarlıyorlardı. Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra Sevr'i değiştirmek için Londra'da toplanan konferans sırasında Ankara'nın Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in bu yönde bir anlaşmayı imzalamış olması (12.3.1921) Kont Sforza'yı amacına eriştiği kanısına inandırmıştı. Türkiye'deki ekonomik çıkarlarının güvenceye bağlanması karşılığında İtal-

ya Anadolu'daki kuvvetlerini geri çekmeyi kabul ediyordu. (186) Ancak, Mustafa Kemal'in «Sevr'i başka nam altında kabul ettirme çabası» diye nitelediği (187) bu anlaşma Meclis tarafından reddedilince İtalyanlar o güne kadarki bütün politikalarının iflasını gördüler. Barışçı yollarla ekonomik yerleşme suya düşmüştü ve askeri yolla yerleşme denemesini ise - Libya örneği ortadaydı, Yunanlıların durumu görülüyordu - akıllarına bile getirmiyorlardı. Haziran 1921'de Anadolu'daki kuvvetlerini çekmeğe başladılar.

Artık Uluslararası forumlarda Türkiye yanlısı bir politika göstermiyorlardı. (188) Hele Mussolini'nin Akdeniz için «Mare Nostrum - =Bizim Deniz» i ortaya atılınca Türk - İtalyan ilişkileri daha da bozuldu. Ayrıca Faşist yönetimin sertliği Libya'ya karşı da yeni bir cankıyımı şeklinde ortaya çıkmıştı.

İttihatcıların macerası ihtilal girişimlerine ise daha başlangıcından karşıydı. Dolayısıyla artık Türkiye dışında kalabileceği yer kalmamıştı. 1921 yılı sonunda henüz ne sonuca varacağı kestirilemeyen Anadolu Milli Mücadelesinin sağladığı güvence içinde yaşamaktan başka bir seçenek kalmıyordu. Milli Mücadelenin başlangıçtaki bunalımlı döneminde müslümanlar arasında dostluğu sağlamak amacıyla çalışarak katkılarda bulunmuştu. Ancak Sakarya'dan sonraki durgunluk ve bekleme döneminde artık yeteneklerinin karşılayabileceği bir görev de ortada kalmamıştı. Tarsus'a yerleşti ve dost bir muhit içinde yaşamını sürdürmeğe başladı.

Siyasi faaliyetleri bırakmıştı ama dünyanın ilgisi üzerinden uzaklaşmıyordu.

Sakarya zaferi üzerine altın kakmalı bir kılıç hediye ettiği Mustafa Kemal'e bir de mektup yollamış ve bu Suriye'de dahi yankılar yaratmıştı :

«Allahın hizmetkârı ve Peygamberin kölesi Ahmet Şerif'ten,

Devletin zaferi, kudret ve otoritenin üstadı, Osmanlı ordularının büyük kumandanı, İslam dininin savunucusu, yenilmez kahramanı, «Her peygambere kendi görevi, bana da Cihadı» diyen Peygamber Efendimizin ilkelerine asaletle bağlı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı, büyük fatih Mustafa Kemal Paşa'ya, Allah korusun ve yardımcı olsun.

Kendisine sunduğumuz bu kılıçla bir zafer ve başarı temennisini gerçekleştirmesini Allah'tan niyaz ederiz. Bize güvence veren Allah'tan umudumuz budur. Allah yıldızını mutluluk semalarında yüceltsin ve parlatsın ve onu her yerde ve daima Peygamberin dualarıyla en üst derecelere yüceltsin.» (189)

Ahmet Şerif belki ortalıktan çekilmişti ama herkes onu öyle kolaymdan unutamıyordu. 26.1.1922 tarihli Muslim Standard'dan naklen Kahire'nin Al Ahbar gazetesi 6.3.1922'de Ahmet Şerif'in Urfa'ya yerleştiğini ve Arap şeflerini toplayıp «Asya Asyalılarındır» temasını işlediğini ileri sürüyordu. Konu tabii İtalyanları da hayli ilgilendirmişti. (190)

Suriye ve Lübnan'da Fransızlara karşı beliren Arap direncinin liderlerinin Mustafa Kemal ve Ankara yanlısı tutumlarında Ahmet Şerif'in rolü olduğu iddiası da ileri sürüldü. Al Ahram (191) Şam'da yaşayan Faşlı Şeyh Mohammed El Kattani'yi önemli sorunları konuşmak için Adana'ya davet ettiğini iddia ediyordu.

Al Mukattam ise davetin Ankara'dan geldiğini ve yol, üzerinde Tarsus'a uğrayıp birkaç gün Ahmet Şerif'in misafiri olduğunu ileri sürüyordu. Bu çabaların arkasında Halep'i Türkiye'ye bağlamak isteyenlerin parmakları bulunduğu iddia ediliyordu. (192)

Bu iddiaların doğruluk derecesini kanıtlayacak belgeler elimizde yok. Ancak Mustafa Kemal'in bu ünlü Mücahid'e karşı davranışından değişiklik olmadığını kanıtlayan belgeler var.

1922 yılında Meclis'teki konuşmasında Ulusların haklarını savunmak için yaptıkları mücadelelere başarılı bir örnek olarak Kuzey Libya'daki savaşı gösteriyordu :

«Cihan Savaşı /.../ bütün insanlığın zihniyetinde önemli etkiler yaratmıştır. Gerçi bu etkiyi hisseden milletlerin başında hala bulunan zorba kafalar, keyfi yönetimlerini kuvvetleriyle yaşatmak için çabalıyor. Fakat az zaman zarfında bütün dünya hakkın ne tarafta olduğunu teslim edecek ve toplumlar birer yüce insanlık grupları haline dönüşeceklerdir. İşte o zaman milletlerin bütün amacını insaniyet ve karşılıklı sevgi oluşturacaktır.

Bu fikri hareketin güçlü eserlerine, Asya'da rastladığımız gibi /.../ Afrika'da da aynı fikri hareketin var olduğunu görürüz. Bizzat, bir yıl süren bir savaş sırasında Afrika'da o savaşı yapan insanlar içinde bulundum. Onlara yakından ilişkim, düşüncelerine derin bilgim vardır. Afrika insanları belki kişisel özgürlüklerini daha evvel kavramışlardı. Fırsat bulamadılar. İstilacılar ve onların saldırgan orduları kendilerini hiçbir zaman zorlamaktan geri kalmadı. Fakat bu zorlama ne kadar güçlü olursa olsun, bu büyük fikir hareketine karşı duramayacaktır. İnsanlığa yönelik fikir hareketi ergeç başarıya ulaşacaktır. Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve yok edeceklerdir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir sosyal yapıya kavuşacaktır.»

Çukurova'daki sakin ve mutlu inzivasına rağmen Ahmet Şerif Ankara tarafından unutulmamıştı. Kendisini Ocak 1923'de, Lozan'da barış çekişmeleri sürdüğü sırada, Ankara'da buluyoruz. Bu sırada Başbakan Rauf Beyin Ahmet Şerif'i öven bir nutku hemen her tarafta büyük bir yankı yarattı. 17.1.1923 akşamı Afgan elçisinin «Mücahit muhterem» şerefine verdiği yemekte Rauf Bey ile, Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa da

bulunuyorlardı. Davetliler arasında Faslılar, Mısırlılar, Hintler, Afganlar da vardı.

Elçi, «Türkler bütün İslam aleminin ve doğunun kalbinin ve duygularının temsilcileridir» diye konuştu.

Ahmet Şerif, Allahın buyruğu çevresinde toplanan İslamların gelişmesi ve özellikle Türk hükümetinin maddi ve manevi yükselmesi konusundaki dileklerini dile getirdi.

Rauf Bey Şeyh'e hitaben şunları söyledi :

«İslama ve Türkiye'ye hizmet yolundaki dini arzusu ile anavatmını terk ile aramıza gelerek savaşımıza kavlen ve fiilen katılmak suretiyle gerçekten sahip oldukları ahlaki faziletler ve Türklere karşı besledikleri sevgi ve içtenliği her vesile ile açığa vurmuşlardır. Bundan dolayı Türkler Şeyh Efendi Hazretlerini saygı ile anmayı bir vazife bilirler.»

Rauf Bey konuşmasını, toplantıda bütün İslam uluslarının hazır bulunduğuna dikkati çekerek, Türkiye'nin bağımsızlığını kurtarmak için çalıştığı ve diğer İslam uluslarının da aynı şeyi yapmaları gerektiğini söyleyerek bitirmiştir. (193)

Mustafa Kemal de eşi Latife hanımla birlikte 16 - 19 Mart 1923 tarihleri arasında Adana'da yaptığı gezi sırasında Ahmet Şerif'le buluşmuş ve görüşmüştür.

Lozan Konferansında İtalyanların, belirgin bir neden olmadığı halde, Türkiye'nin Libya ve Libya'lılarla tüm ilişkilerini kesmesini bir kez daha antlaşma metnine sokturmak için büyük bir çaba sarfettikleri görülmüştür. 24.7.1923' tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasında Libya ile ilgili maddeler şöyledir : (194)

Madde 15 — Türkiye Rodos ve Oniki Ada üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer.

Madde 16 — Türkiye işbu antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara iliş-

kin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ... vazgeçmiş olduğunu bildirir; bu toprakların ve adaların geleceği (kaderi) ilgililerce düzenlenmiştir, ya da düzenlenecektir.

Madde 22 — Türkiye, 27 ci maddenin genel hükümlerine halel gelmemek şartıyla, 18 Ekim 1912 tarihli Lozan andlaşması ve bu Andlaşmaya ilişkin senetler uyarınca, ne nitelikte olursa olsun, Libya'da yararlandığı bütün haklarının ve ayrıcalıklarının kesin olarak sona erdiğini tanıdığını bildirir.

Madde 27 — Türk ülkesinin dışında, işbu andlaşmayı imzalayan öteki devletlerin egemenliği ya da koruyuculuğu (protectorat) altında bulunan ülkelerin uyrukları ile Türkiye'den ayrılmış ülkelerin uyrukları üzerinde, Türk hükümeti ya da Türk makamlarınca, siyasal, yasamaya ya da yönetime ilişkin herhangi bir nedenle olursa olsun, hiç bir güç ya da yetki kullanılmayacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, müslüman din makamlarının ruhani yetkilerine halel verilmiş değildir.

Madde 29 — ... Libya uyrukluğunda olanlara, Türkiye'de, her bakımdan, öteki İtalyan uyruklarına uygulanan rejim uygulanacaktır.

İşbu maddenin hükümleri, Türkiye'de yerleşmiş, Tunus, Libya ve Fas kökenli kimselerin uyrukluğunu etkilememektedir.

Buna karşılık, Türk uyrukları, halkı birinci ve ikinci fıkraların hükümlerinden yararlanan ülkelerde, Fransa ile İtalya'da yararlandıkları aynı rejimden yararlanacaklardır.

Ahmet Şerif'in Türkiye'den ayrılmasının «Osmanlı Hanedanı ile temas etmiş olmasından şüphelenilmesi» üzerine kendisinin Türkiye'den ayrıldığı şeklinde anlatanlar vardır. (195) Ancak bu iddia sahipleri bunu kanıtlayacak hiçbir belge ortaya koyamamışlardır. Oysa Ahmet Şerif'in Osmanlı Hanedanı-

na karşı Ankara'yı tercih ettiğine dair belgeler yukarda verilmiştir.

1923 Kasım'ı Ankara'da ayrılıp Kahire'ye yerleşeceği yolunda haberler ortalıkta dedikodu olarak dolaşıyordu. Ancak bunların, İdris Senusi'yi kendi kontrolları altına almış olan ve gereğinde İtalyanlara karşı kullanmayı tasarlayan İngilizler tarafından ortaya atıldığı, haberde «Seyit İdris'e katılıp birlikte Trablusgarb'e dönecekler» kaydının bulunmasından anlaşılmaktadır. (196)

Oysa, Ahmet Şerif ne İtalyan, ne de İngilizlerle işbirliğini düşünmemiş ve Hicaz'a da Şerif Hüseyin zamanında değil, onun ayrılışından sonra gitmiştir.

Belki Hilafetin kaldırılmasını - Halife'nin bütün tutumlarına karşı çıkmış bir kişi olsa da - inançlarıyla başdaştıramamış olduğu ileri sürülebilir. Aslında bu konuda da Ahmet Şerif'in şanssızlığını vurgulamak gereklidir. İttihatcıların Cihad'ını desteklemiş, onun iflasını görmüştür. Vahdettin'i desteklemiş onun hiyanetini görmüştür. Mustafa Kemal'i desteklemiş bu kez de onun - sadece onun değil tüm Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin - savaşı başarıya ulaştıran ilkeleriyle sınırlı kalmasının bunalımı içine düşmüştür. Kendisi emperyalizme yönelmeyi reddeden ve üstelik emperyalizme aracı olmayı da en büyük suç sayan Mustafa Kemal için başka çıkar yol yoktu; ne Libya için, ne de tüm İslam dünyası için bir çözüm bulamayan, fakat yıllarca tekrarladığı düşüncelerinden vazgeçmeyen Ahmet Şerif için de çıkar yol yoktu. Nitekim Türkiye'den ayrıldıktan sonraki hayatı da bir köşede dua etmekle geçti.

Al Zerekly'ye göre önce Şam'a yerleşmek istedi. Ancak Fransızlar bundan pek memnun olmadılar ve oturmasına izin vermediler. Bunun üzerine Hicaz'a gitti. Abdülaziz Bin Suud kedisine büyük saygı gösterdi. Yazın Medine'de, kışın Mekke'de oturmağa başladı. 1933'de Medine'de öldü.

DİPNOTLARI

(1) KOLOĞLU Orhan, **Trablusgarp ve Türk Subayları 1911-12,** (Basın-Yayın Genel Md., Ankara 1979, s : 59) (Enver Pascha um Pripolis, München 1918, Hugo Bruckmann V.)

(2) KOLOĞLU Orhan, «The last participation to the Holy War during the First World War which could affect the Bab-al-Mandab Strait» paper presented to the Somali Studies International Association Congress, 1980

(3) BARUNI Zaime el, **Safahat halida minel cihad lil mujahid el Libi Suleiman el Baruni** (1966 s : 115 ve daha sonraki bazı mektuplardaki mühür «Emirülmüminin fi Afrika 1335 Ahmed Şerif» kaydını taşımaktadır.

(4) Takvimi Vekayi, 31.8.1334; 3.9 - 9.9 - 21.9 ve 2.10.1334

(5) TAHİR Ez Zavi, **Cihad El Abdal,** (Tripoli, 1973) s : 297

(6) TÜRKİOĞLU Mehmet, «Libya Hükümeti Nasıl Kuruldu?», Tarih Dünyası, 1.4.1951, s : 871

(7) ERTÜRK Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası** (Yazan Samih Nafiz Tansu) İst. 1964 Pınar Yayınevi) s : 163

(8) BARUNİ Zaime el, a.g.e., s : 47

(9) » » » s : 301

(10) O dönemin mizah gazetelerine kadar geçen bir deyimi.

(11) YENİGÜN, 16.11.1919

(12) SİMAVİ Lütfü, **Osmanlı Sarayının Son Günleri,** (İst. 1973, Hürriyet yayınları) s : 399

(13) KARASAPAN, Celal Tevfik; **Libya,** (Ank. 1960), s : 225-226; Sebilürreşad 29.8.1334 sayısında kendi isteğiyle geldiğini yazar.

(14) TANİN, 26.7.1916

(15) BAYUR, Y. Hikmet, **Türk İnkilâbı Tarihi,** (Ank. 1957, C : III, Kısım 3) s : 337-347

(16) ERTÜRK Hüsamettin, a.g.e., s : 181

(17) » » » s : 181

(18) AL ZEREKLY, **Al' Alam Kamus ve Teracüm,** (Beyrut 1979), Ahmet Şerif maddesi.

(19) TÜRKİOĞLU Mehmet, a.g.e., s : 870

(20) ERTÜRK H., a.g.e., s : 181

(21) » » s : 114

(22) » » s : 194

(23) AYDEMİR Şevket Süreyya, **Enver Paşa,** (İst. 1972, Remzi Kitabevi) C : 3

(24) OKDAY İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya,** (İst. 1975, Sebil Yayınevi) s : 358-9

(25) TÜRKİOĞLU Mehmet, a.g.e., s : 870

(26) SEBİLÜRREŞAD, 29.8.1334

(27) KARASAPAN C.T., a.g.e., s : 226, Tanin 1.9.1918; Yenigün 4.9.1918

(28) Muhammed Ez Zavi, Baruni ile birlikte yaptığı girişimlerini **Cihad El Abdal** - Kahramanlar Savaşı adlı kitabında toplamıştır (Tripoli, 1973)

(29) YENİGÜN 4.9.1918; Her kişi hakkmdaki notlar Yenigün'den aynen alınmıştır.

(36) TAKVİMİ VEKAYİ, 31.3.1334

(31) SEBİLÜRREŞAD, 5.9.1334, s : 79

(32) BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkilabı Tarihi,** (T. Tarih Kurumu Yayını Ank. 1953 VIII seri, No. 14c, C : 3, Kısım I), s : 319

(33) BAYUR, a.g.e., s : 321

(34) BAYUR, a.g.e., s : 324

(35) TAKVİMİ VAKAYİ, 2.12.1330

(36) ERTÜRK H., a.g.e., s : 110-111

(37) » » s : 112-113

(38) GENEL KURMAY, **Türk İstiklal Harbi** (Ank. 1962, C : I) s : 19

(39) KOLOĞLU Orhan, «The Last Partipation to the Holy war ...Somali...»

(40) SABAH, 27 ve 31 Mayıs 1918

(41) 19.6.1918, «Rızkımız»

(42) SEBİLÜRREŞAD, 29.8.1334

(43) BAYUR, a.g.e., s : 324

(44) STEPPAT Fritz, Die Welt Des Islams, Vol. IV. Nr. 4 «Nanionalismus und Islam bei Mustafa Kamil», (Leiden 1956) ayrı basım s : 258-289

(45) TÜLBENTÇİ F. Fazıl, «Mısır'ın Büyük Elçisi Aziz El Mısri'ye dair», Vatan gazetesi 17.1.1954

(46) CEMAL PAŞA, **Hatıralar** (Selek Yayınları İst. 1959) Bundan sonraki bilgilerin büyük kısmı bu eserden alınmıştır.

(47) ANTONIUS George, «The Arab Awakening», Hamish Hamilton, London 1961, s : 120

(48) CEMAL PAŞA, ag.e., s : 74

(49) Al Hidaye, 1912, s : 796

(50) OKDAY İ.H., ag.e., s : 371 - 372

(51) VAKİT, 27.8.1918

(52) SEBİLÜRREŞAD, 29.8.1334

(53) SİMAVİ Lütfü, a.g.e., s : 399 - 401

(54) OKDAY İ. H., a.g.e., s : 378/380

(55) TANİN, 1.9.1918, TAKVİMİ VAKAYİ 1.9.1334, sayı 3232'de de şöyle deniyor : «Seyfin resmi taklidi hizmet müstelzimata el mefhareti şerefsadr olan ferman iltifatnişan. Hilafetpenahi mucib âliyesince /.../ mücahid fisebilallah Ahmed Şerif El Sünusi hazretleri sanibinden icra...»

(56) 1 Eylül 1918

(57) DANİŞMEND İsmail Hami, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi,** c : 4 s : 444

(58) FAĞFUR, 5.9.1334; Yahya, «Muhasebe, Kılıç Alayı»

(59) TAKVİMİ VAKAYİ, 3.9.1334 ve diğerleri 9.9.1334

(60) TAKVİMİ VAKAYİ, 3.9.1334

(61) TAKVİMİ VAKAYİ, 9.9.1334; Bu bildiri hemen hemen bir ay sonra Trablusgarp'taki mücahidlere de ulaşacaktı. 8.9. tarihli Enver imzalı bir tamimle bütün orduya tamim edilecek ve 2 Teşrinevvel'de Reis Erkanı Harb Abdurrahman Nafiz imzasıyla Baruni'ye ulaşacaktı (Safahat Halida Min El Cihad, Zaime S. Baruni, s : 227'de tamim sureti vardır.)

(62) 4.9.1918

(63) Doğum tarihini Al Zerekly (Al' Alam Kemus ve Tercüm, Beyrut 1979) 1284 = 1867 veriyor. İslam Ansiklopedisi 1880 diyor. Buradaki 28 Şevval 1290, 19 Aralık 1873'e tekabül eder.

(64) Osmanlı Meclisindeki Bingazi milletvekillerinden

(65) SEBİLÜRREŞAD, 5.9.1334, Beyanname s : 78/79

(66) TAKVİMİ VEKAYİ, 14.9.1334

(67) » » 21.9.1334

(68) » » 2.10.1334

(69) TASVİRİ EFKAR, 7.7.1918; VAKİT 28.7.1918'de de Norddeutsche Allgemeine Zeitung gazetesinin 24.7.1918 sayısından naklen Trablus'da Osman Fuad Efendinin başarılarını anlatıyor.

(70) TANİN, 16.9.1918

(71) TÜRKGELDİ Âlî, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi,** s : 69-73

(72) TANSEL Salahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** (Ankara 1977, 2. baskı, C : I), s : 58

(73) 7.11.1334

(74) ERTÜRK H. a.g.e., s : 174

(75) » » s : 181

(76) » » s : 174 - 178

(77) » » s : 195

(78) SERBESTİ, 12.1.1919

(79) AKŞİN Sina, «İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele», Cem Yayınevi, İst. 1976, s : 108

(80) YENİGÜN 25.11.1918; Yılmaz Öztuna, Türk Tarihi C : 9 s : 498'de şöyle diyor : «3.3.1924 kanunu ile Osmanoğullarının sürgünü başladığı zaman, Osman Fuat Efendi seyahat maksadıyla Avrupa'daydı. Atatürk hususi olarak kendisine bir kurmay subayla elden mektup gönderip, istisna yapamadığını özür dileyerek bildirmiştir.»

(81) SİMAVİ L., a.g.e., s : 487

(82) AKŞİN Sina a.g.e., s : 420

(83) VAKİT, 9.10.1919

(84) YENİGÜN, 16.11.1919

(85) Paylaşma konusunda daha ayrıntılı bilgiler için Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesince yayımlanan «Türk İstiklâl Savaşı» kitabında başvurulmalıdır.

(86) SABAH, 16.12

(87) GENEL KURMAY, **Türk İstiklal Harbi** (Ankara 1962) C : I, s : 132 - 133

(88) ATAY Falih Rıfkı, **Atatürk'ün Hatıraları,** (Ankara, 1965), s : 95 - 96

(89) MORALI Nail, **Mütarekede İzmir - Önceleri ve Sonraları,** (İstanbul 1976) s : 142 - 143

(90) MORALI, a.g.e., s: 142 - 143

(91) » » s: 143

(92) » » s: 144

(93) » » s: 148

(94) HADİSAT, 30.3.1919, «İtalya ve Biz»

(95) ATAY, F.R. a.g.e., s : 96 - 97

(96) ŞİMŞİR N. Bilal, **«İngiliz Belgelerinde Atatürk,** (TTK, Ankara 1973) C : II, s : 275

(97) SFORZA, Graf von, «Der Schöpfer der Türkischen Republik», Neue Zürcher Zeitung, 17.11.1938

(98) SFORZA,**Les Batisseurs de L'Europe Moderne,** (Paris, 1931, Lib. Gallimard 12 : ed.)

(99) TÜRKİOĞLU, Mehmet, a.g.e.,s : 871

(100) SFORZA, Carlo, **European Dictatorships,** (London, 1933) s : 195

(101) İLERİ gazetesi

(102) İLERİ, 30.5.1919

(103) HADİSAT, 1.6.1919

(104) İLERİ, 30.5.1919

(105) İLERİ, 1.6.1919

(106) 2.6.1919 başyazısı «Fransız dostlarımıza»

(107) İLERİ, 8.6.1919

(108) ALEMDAR, 20.9.1919

(109) İFHAM, 4.8.1919 başyazı «Venizelos - Titoni»

(110) GENEL KURMAY, a.g.e., s : 144 - 150

(111) GÖKBİLGİN T., a.g.e., C : I, s : 136 - 137

(112) » » » s : 160

(113) ALEMDAR, 27.7.1919

(114) 16.7.1919

(115) ARIKOĞLU Damar, **Hatıralarım,** (İstanbul 1961), s : 178 - 179

(116) AYDEMİR Şevket Süreyya, Enver Paşa, C : 3(s : 517

(117) AYDEMİR Şevket Süreyya, a.g.e., C : 3, s : 573

(118) TEKELİ İlhan - İLKİN Selim «Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşması», Belleten C : XLIV Nisan 1980, s : 311

(118) TEKELİ - İLKİN, a.g.e., s : 345

(120) AYBARS Ergun, **İstiklal Mahkemeleri, Bilgi Yayınevi,** Ankara 1975, s : 116

(121) ŞİMŞİR N. Bilal, a.g.e., C : II, s : 228; Belge tarihi 15.7.1920

(122) AYDEMİR Ş. S., a.g.e., s : 521

(123) TEKELİ - İLKİN, a.g.e., s : 319

(124) » » s : 328

(125) AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye'nin Düzeni,** (Cem Yayınevi İst. 1973) C : I, s : 294 - 5

(126) DÜNYA, 23.12.1956, «İzmir Suikastinin İçyüzü»

(127) SİMAVİ L., a.g.e., Kitap bu cümlelerle sona erer.

(128) SÖYLEMEZOĞLU Galip Kemali, **Başımıza Gelenler,** (Kanaat Kitabevi İstanbul 1939), s : 29

(129) CEBESOY, Ali Fuad, **Milli Mücadele Hatıraları,** (İstanbul, 1953, Vatan Neşriyatı) C : 1, s : 72

(130) CEBESOY, a.g.e., s : 93

(131) KEMALETTİN Şükrü, **Mütareke Acıları,** (İstanbul 1930) s : 198

(132) AYDEMİR Ş. S., a.g.e., s : 538

(133) KAZIM ÖMER, Angora et Berlin, (Paris 1922, Ed. Stock) s : 38 - 39

(134) AYDEMİR Ş.S., a.g.e., s : 388 ve 525 - 526

(135) ŞİMŞİR N. Bilal, C : I, s : 314 - 316

(136) BARUNİ Z., a.g.e., s : 341

(137) SFORZA, Les Bâtisseurs...

(138) ERTÜRK H., a.g.e., s : 379 - 391

(139) AYDEMİR Ş. S., s : 470

(140) » s : 612

(141) » s : 573

(142) » s : 586

(143) TOPRAK Zafer, «İslam İhtilali Cemiyetleri İttihadı», (Hacettepe Üniversitesi, Türk - Arap İlişkileri Konferansı Bildirileri, Ankara 1979) s : 175

(144) AYDEMİR Ş.,S., a.g.e., s : 525 - 526; Cemal Paşa'dan Talat Paşa'ya 3.12.1919 tarihli mektup

(145) TEKELİ - İLKİN, a.g.e., s : 317

(146) AYDEMİR Ş. S., a.g.e., s : 525 - 526

(147) TEKELİ - İLKİN, a.g.e., s : 322

(148) KOLOĞLU Orhan, «Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi» Ankara 1980, s : 29 ve sonrasında bu konuda açıklamalar vardır.

(149) HAKİMİYETİ MİLLİYE No. 6 2.2.1920, başyazı «Asya Tehlikesi»

(150) HAKİMİYETİ MİLLİYE No. 10, 21.2.1920, «Asrın Prensipleri»

(151) ŞİMŞİR N. B., a.g.e., bu konuda bol örnekler vardır.

(152) SONYEL S. R., «İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz - Osmanlı Gizli Anlaşması» Belleten C : XXXIV Temmuz 1970

153) İCTİHAD, 14.11.1918, «Cihad ve İctihad»

(154) YENİ İSTANBUL, 10.11.918

(155) HADİSAT, 3.1.1918, «Cihad» Cenab Şahabettin

(156) HAKİMİYETİ MİLLİYE No. 4, 24.1.1920, «Hudud Meselesi»

(157) KUTAY Cemal, Müslüman Kardeşler Hareketi, İst. 1977, s : 84

(158) 12 Haziran 1335 «Turkiya Fi Motamar Es Sulh»

(159) Bu kısmın nerede yayınlandığını bilmiyoruz. Berthe Georges - Gaulis «Angora - Contantinople - Londres« kitabında (Paris 1922, s : 239) bunun 1919'da; diğer bir kitabın da «Nationalisme Turc» (Paris 1921, s : 95) 1920 yılında yazılmış olduğunu ileri sürüyor.

(160) El Adl, 12 Haziran 1335 «İtalya ve Trablusgarp»

(161) El Adl, 12.6.1335

(162) El Adl, 12.6.1335

(163) El LİVA, 24.1.1920, 8 Şevval 1338 Hicri

(164) EL LİVA, 1.4.1920

(165) TBMM Zabıt Ceridesi, Devle 1 Cilt : 1 İctima Senesi : 1 Altıncı İctima s : 123 - 124

(166) ŞİMŞİR N. Bilal, a.g.e., C : II, s : 269 Sird de Robeck'den Earl Curzonia, 16.8.1920

(167) HAKİMİYETİ MİLLİYE, 17. Teşrinisani 1336

(168) TBMM Zabıt Ceridesi C : 5, s : 353, 15.11.1336 oturumu

(169) Hakimiyeti Milliye, 17.11.1920

(170) BAYUR, **Türk İnkilabı Tarihi**, C : III, Kısım : 3, s : 327
(171) HAKİMİYETİ MİLLİYE, 27.11.1920
(172) ŞİMŞİR Bilal, a.g.e., C : II, s. 511; H. Rumbold'dan Lord Curzon'a 31.12.1920 tarihli rapor
(173) Bu konuda Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908 - 1925**, (Bilgi Yayınevi, Başnur Matbaası, Ankara 1967) de bol bilgi vardır.
(174) HAKİMİYETİ MİLLİYE, 2.2.1921
(175) » » 11.3.1921
(176) ERTÜRK H., a.g.e., s : 476
(177) HAKİMİYETİ MİLLİYE, 19.4.1921
(178) ŞİMŞİR B., a.g.e., C : II, s : 474; Earl Curzon'dan Mr. Fontana (Beyrut) mesaj.
(179) 27.1.1921; Gaulis Berthe - Georges, **«Angora - Constantinople - Londres», (Paris 1922)** s : 239 - 240
(180) JAESCHKE Gotthard, Türk İnkilabı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1919
(181) TUNCAY Mete, «Milli Mücadele sırasında yayınlanmış resimli bir propaganda broşürü», Yeni Halkçı, 21.8.1974
(182) HAKİMİYETİ MİLLİYE, 14.6.1921
(183) 30.6.1921
(184) KAZIM ÖMER, «Angora et Berlin», Paris 1922, Ed. Stock, s : 69-73
(185) Bilal Şimşir'in adı geçen eserinde bu konuda çok örnek vardır.
(186) ARMAOĞLU Fahir, Siyasi Tarih 1789 - 1960, (Sevinç Matbaası Ankara 1964) s : 651
(187) Atatürk, **Nutuk**, C : II, s : 589
(188) ABD'nin Ankara gayrı resmi temsilcisinin 11.7.1922 tarihli Washington Dışişleri Bakanlığına raporunda şöyle deniyor : «Eskiden Kemalist nezdinde en önemli mevkide bulunan İtalya, Tuozzi heyetinin başarısızlığından sonra etkisini yitirmiştir. Tuozzi'nin demeçleri nedeniyle İtalya'ya yönelik duygular hemen hemen buruktur.»
(189) REVEIL, 19.12.1921
(190) ORIENTE MODERNO, 15.4.1922
(191) 16.10.1922
(192) 20.10.1922
(193) VAKİT, 20.1.1923
(194) SEHA L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, (Ank. Üni. Siy. Bilg. Fak., Ankara 1973) Takım II C : 2
(195) AL Zerekly, Ahmet Şerif Es Senusi madesi
(196) TASVİRİ Efkar, 4.1.1923; Morning Post gazetesinden naklen.

İSİMLER DEYİMLER DİZİNİ

Okuyucularımın dikkatini, Senusi ve Sünisi kelimelerinin ikisinin de kullanılmış olmasına çekerim. Aynı anlamdadır, sadece ele alınan belgelere göre biri veya diğeri kullanılmıştır.

Abdullah, Emir : 127
Abdülaziz Çaviş : 19, 23, 79, 84
Abdülaziz bin Suud : 150
Abdülhamit II : 6, 48, 94, 98
Abdülhamit Sait : 79
Abdülhamit Şedid : 18
Abdülhamit Zehravi : 22
Abdülkerimül Halil : 22
Abdülmecit (Veialht) : 37, 128
Abdürrahim (Şehzade) : 8,
Abdüsselim, Binbaşı : 10
Abdüsselim Abu İkşata, Yüzbaşı : 10
Acemi Sadun : 16
Adana : 66, 112, 146, 148
Aden : 16
Adl, el : 81, 83, 94, 95, 96, 97
Adriyatik : 9
Afganistan : 7, 14, 147, 148
Afrika : 2, 3, 14, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 44, 45, 63, 80, 83, 84, 89, 93, 111, 116, 117, 118, 126, 135, 147
Afyon : 128,134
Ağa Han : 80
Ağaoğlu Ahmet : 32
Agedes : 15
Ageyle : 9
Ahbar, al : 146
Ahd, Al : 21
Ahmet : 78
Ahmet (Reheita Sultanı) : 16
Ahmet II : 33
Ahmet Dino : 55
Ahmet Fuat : 74, 84
Ahmet İzzet Paşa : 20, 42, 137, 138, 140
Ahmet Rıza : 76
Ahram, al : 146
Ajans İstefani : 47, 61, 72
Akaretler : 81
Akdeniz : 52, 67, 81, 128, 145
Akşehir : 68
Alberti : 72
Alemdar : 64, 69
Ali Dinar : 16
Ali Fethi (Okyar) : 20, 54
Ali Fuat (Cebesoy) : 75, 76, 147
Ali Haydar (Fetva Emiri) : 12
Ali Haydar, Şerif : 5, 27, 28, 38
Ali Rıza : 10
Ali Said Paşa : 16
Almanya : 2, 6, 8, 9, 12, 13, 39, 45, 49, 79, 84, 85, 104, 105, 132
Amasya : 75, 76
Amasyalı Hilmi : 83

Amerika : 61, 66, 72, 95, 97, 106
Anadolu : 52, 57, 58, 59, 65, 71, 74, 75, 77, 79, 80, 83, 85, 86, 91, 99, 112, 114, 116, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 144, 145
Anadolu Ajansı : 121
Ankara : 59, 71, 87, 91, 109, 112, 113, 114, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 140, 146, 147, 150
Antalya : 52, 54, 66, 67, 68, 69, 71, 137, 141
Antep : 112
Anza : 131
Anzavur : 120
Arap : 5, 6, 7, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 36, 37, 44, 47, 50, 58, 59, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 95, 98, 113, 115, 121, 130, 134, 146
Arap Birliği : 2
Arnavutluk : 124
Asir : 47
Asitane : bk. İstanbul
Asya : 5, 87, 130, 131, 133, 146
Atalay, Besim : 113
Atatürk : (Bk. Mustafa Kemal)
Avusturya : 2, 8, 9, 13, 49, 52, 85
Ayan Meclisi : 2, 14, 79, 106
Avrupa : 5, 12, 18, 19, 21, 24, 25, 40, 52, 64, 65, 66, 67, 68, 78, 90, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 107, 133
Azerbaycan : 80, 84
Aziz Ali Mısri : 19, 20, 22, 23, 24, 26, 85, 86, 90
Azmi : 74
Azzam (Abdurrahman) : 2, 7, 59
Bab-al-Mendeb : 16
Babıali : 5, 82, 91, 99, 135
Baku Doğu Halkları Konferansı : 84
Balıkesir : 112, 124
Balkan : 9, 98
Bamdan : 62
Banco di Roma : 138, 140
Bandırma : 53
Barış Konferansı : 52, 55, 65, 68, 94, 96, 99
Batum : 134
Bekir Sami : 144
Bennett : 78
Berka : 23, 24
Berlin : 9, 71, 77, 85
Beşiktaş : 78, 81
Beyoğlu : 78
Beyrut : 126, 130
Beyrutlu Mahmut : 83
Beyşehir : 68
Bingazi : 1, 2, 4, 10, 15, 20, 21, 22, 38, 41, 42, 43, 47, 48, 62, 115
Bodrum : 3, 68
Boğazlar : 101, 102, 103, 104
Bolşevik : 16, 79, 121, 122, 124, 125
Bolu : 124
Bolvadin : 68
Bomba : 24
Bosphore : 129
Brendizi : 50, 71
Breslau : 12
Bronzetti : 55
Buhara : 14
Buhride : 34

Bulgaristan : 8, 40, 105
Burdur : 68, 69
Bursa : 45, 46, 47, 79, 109, 112, 114, 118, 123, 124, 128, 137, 140
Cafer : 114
Cafer Hasan, Şeyh : 79
Calthorpe : 41, 42
Cami : 55
Carabub (Cağbub) : 3, 24, 33, 45
Carlo della Negaro : 73
Cattaro : 3
Cebel Turuma : 62
Celal Nuri : 55, 63, 64
Cemal Paşa (Bahriye Naz.) : 20, 73, 80, 85, 86, 90, 115
Cemal Paşa, Mersinli : 75, 76
Cezayir : 84
Cibuti : 16
Cidde : 5
Cihad : 1, 2, 9, 12-17, 18, 19, 26, 34, 35, 45, 88, 112, 119, 120, 129, 137, 141, 142, 143, 146, 150
Cihan Savaşı : 1, 19, 25, 34, 35, 36, 39, 51, 65, 83, 92, 97, 104, 118, 128, 138, 139, 147,
Corriera della Sera : 65
Çad Gölü : 15
Çanakkale : 48
Çerkes : 20, 124
Çerkes Ethem : 124
Çin : 14
Çukurova : 147
Dahiliye : 34
Dalmaçya : 3,
Damat Ferit : 55, 57, 63, 73, 74, 77, 82, 83, 87, 111
Darendeli İsmet : 83
Darülhilafe : bk. İstanbul
Darfur : 16
Delibaş : 114
Derne : 15, 23
Dersaadet : bk. İstanbul
Diyarbakır : 130
Divanı Harp : 20
Doğu'nun Mazlum Milletleri Birliği : 79
Dolmabahçe : 37
Dörtlü İttifak : 3
Dürrizade Abdullah : 111
Edirne : 68, 128
Edremit :
Ege : 52
Ekrem Recep : 48
Elfaşer : 15
Elmalı : 69
Emirülmüminin : 2, 10, 33, 138, 139
Emperyalizm : 5, 18, 21, 66, 87, 88, 90, 121, 122, 150
Enver Paşa : 1, 2, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 20, 22, 23, 27, 32, 38, 44, 45, 46, 71, 73, 77, 80, 83, 84, 85, 115, 126, 134
Entelicans Servis : 15
Ermeni : 95, 98, 112
Ertürk, Hüsamettin : 7, 44, 45, 46, 83
Eskişehir : 68, 123, 124, 126, 128, 134
Eyyüp el Ensari : 30, 32
Fahrettin Paşa : 48, 115
Farafara : 34
Fas : 84, 99, 109, 146, 147, 149
Faşist : 82, 145
Fatih Medreseleri : 12, 44
Faysal, Emir : 80, 89, 90, 127, 134
Fenike : 69

Fethiye : 3, 68
Filistin : 17, 40, 44
Fiume : 3, 13
Fizan : 15
Foro Romano : 63
Fransa : 4, 5, 8, 12, 13, 14, 16, 20, 34, 35, 40, 49, 52, 53, 61, 64, 68, 72, 73, 77, 78, 80, 85, 90, 98, 103, 104, 107, 112, 113, 128, 134, 146, 149, 150
Fuad Bey (Teşrifatcı) : 10
Galatasaray : 20
Gariyani : 62
Garyan (Gıryan) : 48, 62
Gemlik : 128
Giornale d'İtalia : 73
Girit : 68, 75
Goeben : 12
Habeşistan : 15
Haçlı Seferi : 16
Hadisat : 56
Hakimiyeti Milliye : 87, 116, 122, 123, 124
Halep : 146
Halife : 4, 6, 7, 14, 19, 27, 30, 33, 49, 59, 87, 91, 93, 95, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 115, 120, 121, 123, 124, 128, 129, 131, 133, 137, 143, 144, 150
Halil Paşa (Kut) : 45, 80
Halil Bin Asker : 62
Halit (Yüzb.) : 78
Halk İştirakiyun Fırkası : 122
Hami Bey : 50
Harb Umumi : bk. Cihan Savaşı
Harbiye : 20
Harbiye Nezareti : 3, 27
Hareket Ordusu : 20
Harput : 131
Hasan Hamada : 18, 24
Hayber : 114
Hicaz : 7, 16, 47, 92, 126, 150
Hidaye, el : 19, 23
Hidiv : 9
Hilafet : 4, 7, 10, 13, 24, 27, 28, 36, 37, 65, 87, 88, 89, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 121, 128, 132, 142, 150
Hilal, Sidi : 24, 26
Himalaya : 11
Hindistan : 5, 7, 14, 64, 88, 96, 97, 111
Hindistan Hükümeti : 64, 126
Hint Müslümanları : 11, 89, 148
Hırkai Şerif : 137, 138, 140
Hıristiyanlık :
Hive : 14
Hizb al Vatani : 19
Hollanda : 13
Hums : 15, 40
Hürriyet ve İtilaf : 19, 56, 87
Hüseyin Ragıb : 65
Hüseyin, Şerif : 4, 5, 7, 9, 16, 21, 28, 30, 34, 44, 80, 90, 150
Hyse, Şeyh : 62
İbn el Raşid : 16
İbrahim (Miralay) : 10
İbrahim Ratip : 79
İdris Senusi : 7, 15, 18, 26, 47, 138, 139, 144, 150
İfham : 65
İhsan Bey : 10
İkdam : 17
İleri : 55, 63
İmam Yahya : 16, 127
İngiltere : 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 52, 53, 56, 57, 59, 61, 64, 65, 67, 68, 72, 75, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 87, 88, 90, 91, 94, 96, 101, 103, 104, 106, 109, 110, 111, 113, 117, 121, 122, 126, 127, 129, 134, 135, 138, 139, 144, 150
İnönü (1. ve 2.): 124, 125, 144
İran: 14, 17, 97
İshak Paşa: 2, 3, 48, 50
İskarya: 50
İskia: 50
İslamic News: 126
İsmet Paşa: 124
İstanbul: 4, 6, 7, 9, 10, 11 ,17, 20, 21, 27, 28, 32, 35, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 58, 61, 65, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 87, 88, 91, 95, 96, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 116, 117, 118, 121, 126, 128, 129, 130, 134, 137, 138, 140
İstiklal Mahkemesi: 71
İsviçre: 74
İtalya: 1, 2, 3, 4, 6, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 34, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 103, 106, 109, 111, 115, 116, 118, 123, 126, 129, 131, 135, 137, 138, 144, 145, 146, 148, 149, 150
İtilaf Devletleri: 26, 28, 36, 41, 46, 52, 72, 75, 83, 85, 87, 97, 98, 101, 104, 105, 121, 129, 130, 138
İttihadı Selamati İslam Cem.: 85
İttihat ve Terakki: 5, 19, 20, 22, 26, 27, 29, 30, 52, 54, 59, 71, 77, 78, 79, 84, 85, 86, 88, 92, 94, 95, 97, 112, 127, 145, 150
İzmir: 52, 53, 54, 55, 57, 61, 64, 66, 67, 72, 74, 76, 82, 94, 98, 128
İzmir Müdafaai Hukuk Cem.: 55, 57
İzzet el Hındi: 18
Irak: 16, 17, 113, 114, 116, 134
Isparta: 69, 70, 71
Kabe: 12
Kafkasya: 7, 8, 45, 48, 109, 111
Kahire: 24, 146, 150
Kahtaniye, al: 21
Kanal seferi: 18, 93
Kaprini, Kont: 75
Kanarya Adaları: 93
Karadağ: 13
Karadeniz: 12
Karargahı Umumi: 17, 39, 43, 47
Kardini: 62
Kayseri: 130, 134
Kazan: 14
Kemalettin Şükrü: 77, 81
Kemalist:
Kemeraltı: 55
Kerbela: 127
Kıbkıb: 24
Kırım: 14, 45

Kızıldeniz : 15, 16
Komitern : 85
Komünist : 122
Konstantin : 137, 143
Konya : 68, 69, 75, 114, 128
Kopti : 107
Köyceğiz : 72
Kranti, Marki : 68
Kudüs : 6, 16
Kufra : 16, 17
Kur'an : 9, 37, 101, 102, 103, 104, 142
Kureyş : 5,
Kuşadası : 3, 68
Kuvayı İnzibatiye : 120, 124
Kuvayı Milliye : 91
Küllük : 3
Kürt : 121, 130
Kütahya : 113, 134
Latife Hanım : 148
Liva, el : 81
Livaüttrablus : 110
Londra : 24, 128, 144
Loyd Corc : 64
Lozan : 147, 148, 149
Luke, Commander : 80
Lübnan : 146
Macaristan : 8, 85
Mahmut Celal (Bayar) : 113
Mahmut Nedim : 15
Makedonya : 20
Makyavel : 66
Malta : 68
Malut : 62
Manda : 51, 72, 73
Mansur : 78
Marabut : 18
Mardin : 126
Mare Nostrum : 145
Marmaris : 52, 67, 68, 72
Matbuat Cem. : 73
Matruh : 34
Mecidıye Kasrı : 10
Meclisi Aliyi İlmi : 14
Meclisi Mebusan : 14
Medine : 5, 16, 48, 115, 150
Mehmet Ali : 18
Mehmet Akif : 127
Mehmet Bin Abdullah : 16
Mehmet Bin Ahmet : 62
Mehmet (Mohammed) Ez Zazi :9, 38
Mehmet Nadir : 70
Mehmet Nasır Paşa : 16
Mehmet Reşat : 6,
Mehmet (Mohammed) Salih (Bnb.) : 10, 34
Mehmet Vahdettin : 6, 8, 27, 29, 30, 32, 45, 47, 49, 50, 87, 88, 91, 92, 102, 106, 111, 112, 128, 134, 135, 137, 138, 144, 150
Meis : 53
Megri : 3,
Mekke : 5, 28, 150
Menderes : 69
Merkadi Nebevi : 48
Mersin : 52
Messaggero : 73
Meşihat : 12
Meşrutiyet : 20
Mezopotamya : 129, 130
Midilli : 12
Milas : 3
Misakı Milli : 112, 122, 128, 134
Mısır : 8, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 34, 35, 44, 78, 79, 89, 96, 107, 117, 130, 134, 135, 138, 144, 148

Mısrata : 2, 41, 147
Mısrı Osmani : 19
MM Grubu : 75, 77
Mohammed El Kattani : 146
Mondros : 39, 41, 42, 59, 67, 87
Moralı, Nail : 55
Montagü : 64
Moskova : 21, 122
Mtrvrata : 62
Mudanya : 46
Muğla : 72
Muhtar Bey Kubyan : 62
Mukattam, al : 146
Musa Kazım : 28, 29, 32
Muslim Standar : 146
Mussolini : 145
Mustafa Kamil Paşa : 19, 20
Mustafa Kemal Paşa : 54, 56, 57, 58, 59, 60, 71, 73, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 95, 106, 111, 112, 113, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 130, 134, 135, 137, 138, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 150
Musul : 130
Müslüman Enternasyonali : 122
Mütareke : 15, 39, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 63, 77, 79, 83, 88, 89, 94, 111, 128
Naci (Piyade Mülazım) : 83
Naciye Sultan : 71
Nakibüleşraf : 28, 29, 30, 38
Napoli : 50
Napolyon I. : 28, 29
Nasır, Şerif : 38
Necd : 16
Necep : 113
New York Times : 129
Nijerya : 18
Nil : 15, 93
Nuri : 83
Nuri Paşa : 2, 3, 15, 25, 45, 80
Nurettin Paşa : 53
Okday, İsmail Hakkı : 8, 29
Oniki ada : 71, 148
Oriente Moderna : 129
Orlando : 63, 64
Orta - Asya : 7
Orta - Doğu : 5
Osman Fahrettin : 78
Osman Fuat (Şehzade) : 2, 3, 5, 25, 35, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 80,
Osmanlı : 1, 2, 3, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 60, 64, 65, 66, 74, 75, 77, 79, 88, 91, 93, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 106, 107, 112, 116, 121, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 149
Osman Es Sıvi : 10, 138
Osman Paşa :
31 Mart Olayı : 20
Ouchy (Uşi) antlaşması : 1, 2
Ömer (Halife) : 29, 32, 128
Ömer El Muhtar : 23
Ömer Tosun Paşa : 24
Papa : 59, 103
Panislamizm : 7, 14, 80, 87, 121, 130
Panturanizm : 7
Pantürkizm : 7,15
Paris : 24, 29, 52, 55, 64, 68, 95, 99

Peygamber : 103, 114, 119, 132, 138, 141, 142, 143, 145, 146
Pi VII : 29
Pola : 3, 9
Porta Marmi : 50
Rabig : 5
Raheita : 16
Rauf (Orbay) : 41, 42, 45, 75, 147
Recep Paşa : 48
Refik (Hazine kahyası) : 30, 33
Reşat Hikmet : 41
Reveil : 130
Rıfat (Yzb.) : 3, 50
Rıza, Seyit : 47
Rodos : 148
Roma : 24, 47, 55, 63, 64, 71, 74, 79, 106
Rossi, Luigi : 82
Rum : 52, 53, 98
Rusya : 5, 12, 13, 14, 17, 36, 49, 84, 104, 121, 132
Reyan : 81
Said : 35
Sahrai Kebir : 16, 18, 24
Sakarya : 135, 145
Salahattin : 69
Salih Abu Urkub Senusi : 10
Salih, Şerif Şeyh : 79
Sanaa : 127
St. Jean de Maurienne : 52
Sebilürreşat : 10, 17, 19, 27, 35, 43, 127, 129
Selçuk : 68
Sentitü : 34
Servet, Şeyh : 109
Serveti-fünün : 73
Sevr : 112, 132, 144, 145
Seydi Birrani : 34
Sforza Kont C. : 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 71, 73, 74, 75, 77, 81, 83, 144,
Simavi, Lütfi : 4, 28, 37, 48, 74
Sirenaika : 58, 82
Sirkeci : 10
Sirte (Sirt) : 7, 9, 18, 62
Siva : 34
Sivrihisar : 134
Sırbistan : 13
Sıvas : 127, 128, 129
Sknani : 62
Sollum : 34
Somali : 16
Sovyetler : 122
Söylemezoğlu G.K. : 50, 74
Sudan : 15, 16, 18, 35, 40
Suphi Nuri : 55
Suriye : 7, 44, 86, 107, 113, 115, 116, 146
Süleyman Nazif : 63
Şam : 105, 146, 150
Şecir : 131
Şeria : 17
Şevket Süreyya (Aydemir) : 130, 131
Şurayı Ahmediye : 130, 131
Şurayı Muhammediye : 131
Şuşi el Kitani : 62
Süveyş : 98
Talat Paşa : 32, 38, 73, 80, 84, 85, 86, 90
Takvimi Vekayi : 38
Tanin : 5,30
Tarık (Yzb.) : 83
Tarsus : 145, 146
Tasviri Efkar : 65, 99
TBMM: 72, 109, 112, 113, 118, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 146

Tealii İslam Cem.: 101
Tekirdağ: 68
Tercümanı Hakikat: 32
Teşkilatı Mahsusa: 2, 3, 6, 7, 14, 19, 44, 45, 77, 78, 83, 88
Tevfik Paşa: 128, 135, 138
Times: 129
Tirol: 13
Tittoni: 65, 66
Tobruk: 15, 23, 25
Topkapı: 11, 33, 44
Trablus Cumhuriyeti: 49
Trablusgarp: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 15, 17, 25, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 62, 64, 65, 68, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 92, 94, 96, 109, 110, 111, 126, 138, 139
Trakya: 112
Tunus: 18, 35, 40, 50, 78, 79, 84, 99
Türkiye, Türk: 5, 6, 12, 15, 16, 18, 21, 22, 25, 26, 28, 31, 32, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 81, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 106, 109, 111, 112, 118, 121, 122, 126, 127, 130, 131, 132, 144, 145, 146, 148, 149
Türkgeldi, Âli: 41
Türkioğlu, Mehmet: 6, 9
Türkistan: 14, 84, 134
Türkistan Merkezi İttihat ve Terakki Cem.: 84
Umum Alemi İslam İhtilal Teşkilâtı: 45, 79
Urban: 4
Urfa: 132, 146
Üçlü İttifak: 12
Üsküb: 20
Vadai: 18
Vadiennil: 130
Vahdettin: bk. Mehmet Vahdettin
Vakit: 61
Vehip Paşa: 71,
Veled Çelebi: 28, 29, 30, 38, 69
Venizelos: 53, 65, 66
Vilhelm (Kayzer): 8, 9, 65
Vilson: 40, 43, 59, 64, 66, 80, 89, 97
Viyana: 27, 66
Wilhelmestrasse: 131
Yavuz: 12
Yemen: 16, 44, 47
Yenigün: 33, 72
Yeni İtalya: 95
Yunanistan: 52, 53, 54, 56, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 82, 112, 114, 123, 124, 126, 134, 142, 144, 145
Yusuf Bey Mustafa: 79
Yusuf Şetvan: 6, 33, 78, 79
Zafir, Şeyh: 78
Zerekly, al: 150
Zeki Paşa Halepli: 8,
Zuvara: 15, 40, 62

DÜZELTMELER

s : 1 satır : 1 Qouchy «Ouchy» olacaktır.
s : 2 satır : 10 Qouchy «Ouchy» olacaktır
s : 4 satır : 2 ve s : 7 satır : 11'de Sünisi «Sünusi» olacaktır
s : 10 satır : 4 ve 7'de Abdülselim (Abdüsselim» olacaktır
s : 13 satır : 1 «İslamiyet aleyhine tehacümü...»
s : 22 satır : 8 «huzursuzluk çıkarmalarına...»
s : 28 satır : 13 «...Nakibüleşraf...»
s : 28 satır : 15 Sünisi «Sünusi» olacaktır
s : 32 satır : 1 «Milletin yorgun ruhunda...»
s : 37 satır : 17 «...Onları yumuşatan hali»
s : 38 satır : 12 «...Mehmet Ez Zavi»
s : 81 satır : 12 «...Baruni El Liva...»
s : 112 satır : 9 «tüm Anadolu başkalarına bırakılıyor ve Padişah...»
s : 130 satır : son satır «.Panislamik...»

Osman Fuat ismi bazı yerlerde Osman Fuad olarak geçmiştir Fuat olacaktır.

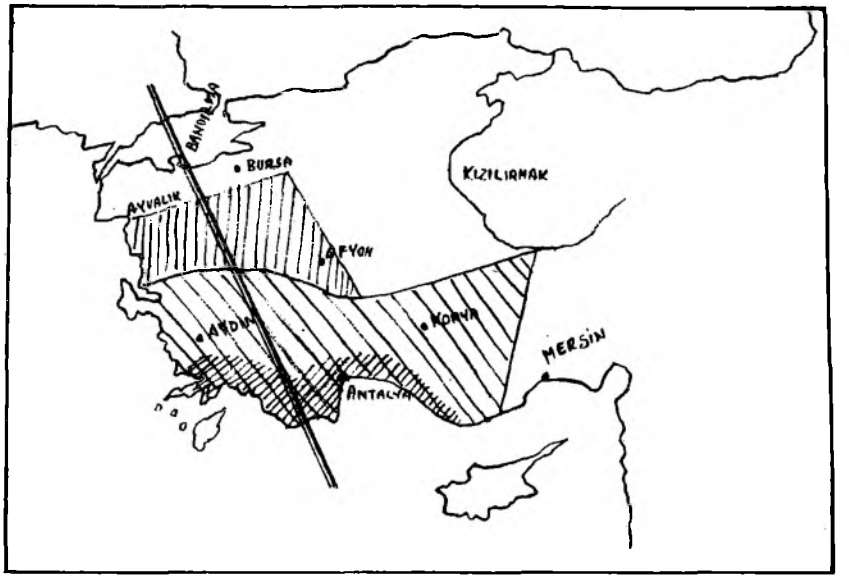

İTALYA'NIN ANADOLU'DAKİ İSTEKLERİ

26.4.1915 İngiltere - Fransa - İtalya Londra Anlaşması

19/21.4.1917 St. Jean de Maurienne anlaşması (İngiltere + Fransa + İtalya)

Aym anlaşma ile İtalyan nüfuz bölgesi

Bandırma - Meis hattı; 30.12.1918'de Venizelos'un Barış Konferansına muhtırasındaki istekleri

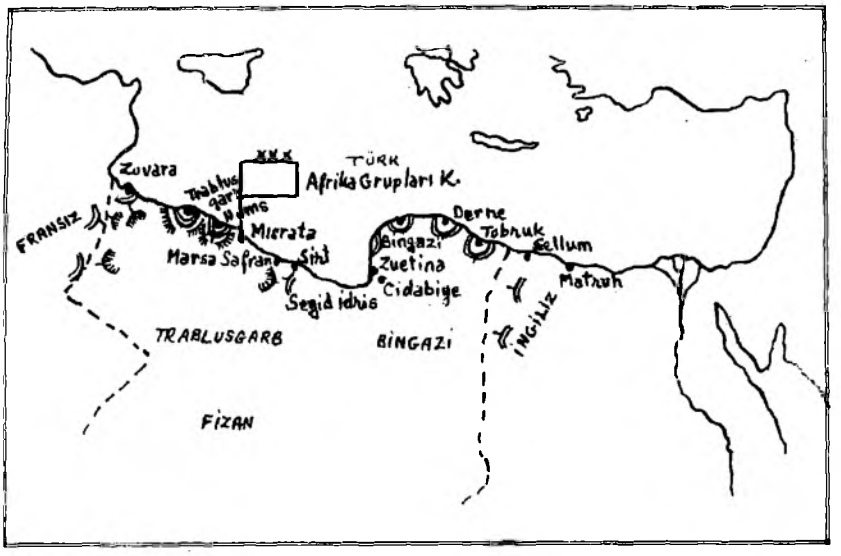

MONDROS MÜTAREKESİ İMZALANDIĞI ANDA LİBYA'DAKİ SAVAŞ DURUMU

(Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi Türk İstiklal Harbi C. 1 No : 2/A'dan)

Türk - Arap kuvvetleri

Fransız + İtalyan + İngiliz kuvvetleri (Ayrıca Seyit İdris kuvvetleri)

١ ربيع الاول ١٣٣٣ حرره بمركز الـلوم من الحدود المصريه [سليمان الباروني

« ذكرى »

هذا هو الشعر الذى شهد الحروب الهائلات
وعليه امطرت القنا بل كالصواعق نازلات
خاض المعامع لابها ب على الجياد الصافنات
حباً بتطهير الهوا طن من بنى الايطاليات
آليت ان يبقى الى ان يعبر الجند القنات
لترى الغزاة على ضفا ف النيل تفتك بالبغات
وترى طرابلس العزي زة فى ليال باهرات
تختال فى برد الهنا بالانتصار على الطغات
وتسود اعلام الحما ية فى البلاد الضائمات
و ترى الهلال متوجاً جزر المحيط الخالدات
اذ ذاك يخلق بين اة واج الاعاظم والغزات
مابين تهليل وتكبـ ير وتقديم الصلات
فيكون عنوان القد وح مدى العصور الداثرات
او هكذا يبقى اذا لم تقتصر حتى الممات
يامن وعدت المسلمي ن النصر امنن بالحياة

Süleyman Baruni'nin Mısır fethi ile ilgili kasidesi. Resmin üstündeki mühürde «Trablus ve Mülhakatı Vali ve Kumandanı» yazılıdır.

طرابلس غربه دائر

طرابلس غرب ساحللرنده آلمان تحت البحری

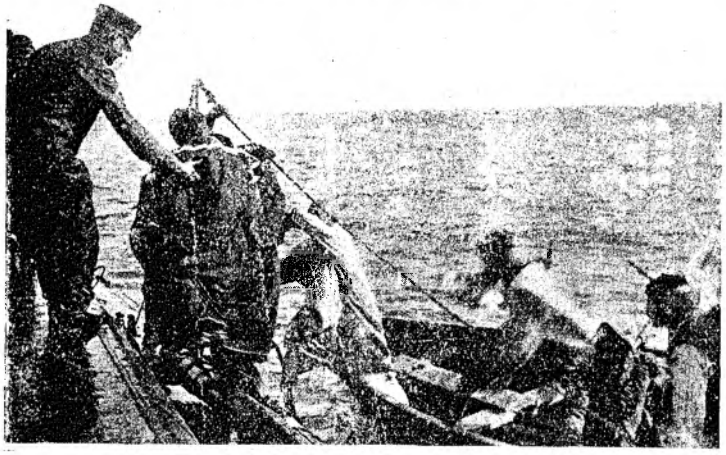

شیخ سنوسی تعلقاتنده بر محترمك تحت البحری زیارتی

Şeyh Senusi'nin yakınlarından bir muhteremin denizaltıyı ziyareti ( ); Trablusgarp sahillerinde Alman denizaltısı ( ) - Harb Mecmuasından -

Mondros Mütarekesinin ilanı üzerine Yenigün Gazetesinde (1.11.1918) yayınlanan ve Osmanlı Devletinin kaybettiği belirtilen toprakları arasında Libya da vardır. Oysa 1912 Ouchy anlaşmasıyla Osmanlı Devletinin Libya'yı İtalyanlara bırakmış olduğu ileri sürülüyordu.

سلطان محمد وحیدالدین خان حضرتلرینك تربۀ حضرت خالدده قلیچ قوشانمه مراسمی

همایوندن حرکت ـ دکزده موکب همایون ـ ایوب اسکله‌سنه موصلت شاهانه ـ تربه‌نك داخلی ترتیباتی ـ شیخ احمد سنوسی حضرتلری
ن مراسمی ـ دعا تلاوتی وقربانلر ذبحی ـ ادرنه قپوسنده اهالی نك عریضۀ تبریکیه تقدیمی ـ جواب ملوکانه ـ فاتحك تربه‌سی
کذرکاه همایونده اهالینك تظاهرات مسرتکارانه‌سی ـ طوپقپو سراینده ـ طولمه باغچه ساحلسرایینه عودت شاهانه

دوکی قلیچ آلایی انطباعاتندن :
شیخ احمد سنوسی حضرتلری

دوکی قلیچ آلایی انطباعاتندن :
ذات شاهانه سلطنت آرابه‌سنده

Sultan 6. Mehmet Vahdettin'in kılıç kuşanma töreninden: Vahdettin'in açık arabayla Eyüb'e gidişi, Ahmet Şerif tören sırasında.

شیخ احمد السنوسی حضرتلریله ملاقات

تاریخی کوشکه طوغری ـ شیخ احمد السنوسی حضرتلرینك مواصلتی ـ نجیب ومتین برسیمای مهابت ـ مجاهدین سنوسیه ـ مقصد سیاحت ـ طرابلس مجاهداتی ـ ایتالیانلرك وضعیت مؤلمه‌سی ـ حکومت عثمانیه‌یه مربوطیت وصداقت ـ شهزاده عثمان فؤاد افندی حضرتلری ـ

مسافر خاص حضرت خلافتپناهی شیخ احمد السنوسی حضرتلری ، اقامتلرینه تخصیص اولونان طوب فیو سرای همایونده زیارت ایچك وسیاحتلرینه عائد العلیاعلرنی و آفریقاده‌کی مجاهدات قهرمانانه‌لرینك صودت سیر وگذارنی اوگرنمك اوزره محرر لرعزدن ، برنی مشارالیهك نزدینه اعزام ایتدك . خزینهٔ همایون کتخدالی رفیق بك افندی طرفندن مظهر قبول واعتبار اولان محرر لرعزدن کتخدای مشارالیه ولاتیله ایکی یوزکسور سنه اول سلطان احمد ثالث حضرتلرینك السنه ایدیرمش اولدقلری تاریخی کوشکه ایصال ایدیلمشدر . همکه خال و نوماشارلیه حزین اولان کوشکك ایچ طرفلرنده‌کی آثار اوستلی تحریر اولدقدن صکره ایچری به بول برخصوصیا گیریلوردی . رفیق بك افندی کوشکك تاریخچه داثر پر آز معلومات لطیفه بولور . دیلرکه تاریخ عثمانی انجمنی مجموعه‌سنك قریباً چیقه‌جق اولان لسخه‌سنده بولنیده بر مقاله مخصوصه تاریخچه‌ده تفصیلات تامه بولنه‌جقدر .

اولیوزده شیخ افندی حضرتلرینك کوشکده اولدقلری کوروللدی . مشارالیه اوزونه پالتون ، یوغدان بکریل ، مفتین وکلین طوزلی ، سیرمه صاقالی ، ملیح الوجه بر ذات در . الیکنده سیاه پرعصا ، یاض عمامه‌یه بیاض انتاریلرینك اوزرنده قره رنکلی برچبه بولونیوردی . باشلرنده‌کی کیفیه بیاض صارغلی مربوشلرنی بیاض بردلبند ستر ایدییوردی .

شیخ احمد السنوسی سنوسیلرك مرکز سلیسی اولان جابوبده ۲۸ شوال ۱۲۹۰ تاریخنده متولد اشتهار ایدرك قواعد خصوصهٔ تسلسله تبعاً ۱۳۲۰ سنه‌سنده پدرلرینی استخلافاً مسند مشیخته شغال ایلمشلردر . طالعلرنده کبرای مجاهدیندن ومشایخ سنوسیه‌دن محمد الدوی ایله مجاهد حقی مصرلی یکیاشم محمد صاغ بك ، طبیب خصوصی سلیس اولوب بالجمله محاربات حربیه باشتراك ایلمشلردر . مجاهد بك ذاتك پارلاق صاچ ، مشی ایریجه‌لی اصراص مستوی لیاقتك نتایج

فوطوغرافده رسمنه محرر لرعزه بیانات مهمه‌ده بولونان شیخ احمد السنوسی حضرتلری

ایکیوز فوق العاده چالیشمش اولان دوتور یکیاجی عبدالسلام بك ، شیخ حضرتلرینك ایکی اوغلی عمادالدین افندی ایله برادرلری

ت ده‌پولرینك اشتعالی

مبابو نارچه خسارات

(اودمسا) دن اشعار اولونیور : اوب والیه روسیه وروماینیا ، بولونان مهمات دپولری اشتعال نشاتیله قدر سوزمدمدر . ق دکلدر . آوسترویا ـ مجار تمایلر تلویه واعلمائیه اتخاذ الا دوام ایدیور . (روسکی) ریه‌سی دخی محرق اولمشدر . دیه‌یه بالغ اولیور . اشتعالك ن طن اولونیور . (ه‌آ)

سولانی ✻ (پوکرش)دن راً رومانیاك تحت اشغالنده سنه استعمال ایدیلن بندای قونه بالغ اولیور . تقریباً بر یك مکتار ارازیدن عبارت جیانی ایجون یکری سکز یك باب ابتکده‌در .

ركاملرنده انکلیزجه تحصیل ✻ ناظره انکلیزلرله تحت وسیطی . آلمانلر برخبره کوره یونون . انکلیزجه لسانی تدریسه

ز مالریز وارمیدر یوقسیدر ؟ یه ایله ادخالی تحدید ویا یونون یم ایدیمکمز ماده‌لریولونمازی؟ اوزون اوزون تدقیقاته متعلق و کون بولدوقه ا لفظا ایدرك وعیدیمکرکه اعاشه نظارتنك ادخال اولونان داخل وخارجی اشیاء وبلکه اونلی دها احتیاط دره‌ده صولاشدیرلمه‌لی ایچه ك فعلیاتنه عائد تحریراته آیچه ن کال بکلك یو قطعه‌لری کدیر ورمك ایسته‌مه‌یز . بزم دعك دره کم تطبیق وتنفیذ ایدیمکه خارجی . فقط یونون حکومتچه ی ـ یك اساسی بر اقتصادی

بولس نادی

4.9.1918 tarihli Yenigün'de Şeyh Ahmet El Senusi hazretleri ile mülakat.

شیخ سنوسی حضرتلریله ملاقات

وثیقه

آفریقادن ایلك مفارقت ـ سنوسیلرك جهاد حركاتی ـ دولت عثمانیه‌یه صداقت ـ نصر وظفر علامتی ـ طرابلس احوال داخله‌سی

طرابلس نائب السلطانی اولوب شمالی آفریقا مجاهدلری نامنه ذات حضرت پادشاهی‌یه عرض تبعیت ایتمك اوزره اخیراً شهریمزه كلن

شیخ احمد السنوسی حضرتلری

4.9.1918 tarihli Vakit Gazetesinde Şeyh Senusi hazretleriyle mülakat.

مسئله خلافت وعالم اسلام

Ayan Osmani azasından Süleyman Baruni'nin 27.1.1920 Tasviri Efkâr'da yayınlanan ve çok kısmı sansür edilmiş olan «Meselei Hilafet ve Alemi İslam» makalesi (İki yanındaki yazıların da sansür edilmiş olduğu dikkat çekicidir.

Baruni'nin Vahdettin'e mektubu.

بوغازلر حضرت دول اتحاديه سعادتلو صاحبلرينه
ويريلمه مخطره صورتي

استانبولك مركز حكومت اولدقجه دول اتحاديه مجلس عاليسنده تقرر ايدن بوكونكي بوكونكدن شايع الوجه افكار عمومه جه تأثير وجهور كلمك موجب عالميك ، خصوصك مسائل سياسيه سنك مضافه حركت ايده جكنه واثر جمله ظهر حاصل اولدي .

فقط بوغازلرك استانبولدن آيريلمه سيله المللر ويا دول اتحاديه نك تحت حمايه سنه كيرمه ايشي صورتيله حل مسئله ايدمجك خصوصي اوزرينه جانب بعضه نك صراحتله بيانه اجتري خصوصه موجب خطاب اولدي .

١٤ خامس ١٣٣٢ تاريخنده ، ذات اصيدلرينه تقديم كسيده شرف ايتدكم مخطره ده مذكور اولديغي وجهله ، بوغازلر مسئله ، كيفيت اسئله سنه دائر بولنان سنك استانبول قضيه سنه بولنمه مناسبتيله عموميتله دائره مطالعه معتقد دكلر . بونك سببي ، دنيانك سوء ظن نوعندن قصدنده وجود اولياله برابر محدود اقامتكاه تحت جواز ويرمسيدر . خليفه ايله حكومتي ، خليفه نك تحت امرنده اولياله برقوله محافظه لري ، كيفيتي سيرمنزل سنده وقوع بولمه سي ، مالك اولديغمز جنبي دولتلك تحت مراقبه سنه وضع ايتمك كذلك جائز وكفدر . نيز ، (يا ايها الذين آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا) ، (واعدوا لهم ما استطعتم من قوة) (ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم) كبي اقوال جليله يه استناداً خليفه يه واجب اولان وظائف مهمه دن : تجنيد عسكر ، فرنجولرك محافظه حدود ، ملكنده كي وكز قوالرك تقويه سي ، ممكن قدر حاضر قيام ، دولتلك ممالك قصيه سنده قائم مقامليه هيئات وكفدر . خليفه كخلف اولديغي حضرت سيفه سيد شاه نظر اسعدلرك ، ديه وملك اسعدلرك ، ديه ، (يا ايها النبي انا ارسلناك شاهداً ومبشراً ونذيراً وداعياً الى الله) ، (وهو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله) اقوال فرقانيه سنجه خليفه اعلاء كلمة الله ايله نشر دينه مأمور در .

(وان احكم بينهم بما انزل الله) (ادخلوا في السلم كافة) (ولكم في القصاص حياة) (ولا تفسدوا في الارض) (ولا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل) (ولا تقربوا الفواحش) (وامر بالعرف) كبي اقوال جليله قرآنيه مضمونجه بينه الناسده عدل مساواتله امور عباديه تنظيم ، ارضي اعماره مانع قطع فساد ، اقامه جزا ، دنياده تأمين رفاه ، دينده سعادتين متعلقه مواد حضرت فسانهري ارشاد ايلمكدر .

في الحقيقه خليفه ، اداره سلك نقطه نظرندن غير مسلم حكمدارلرك بوكز معادل ، دينجه تمرن ايلر تقريباً عيسويلك پاپاسي ، مقامنده در . اسعدلرك پاپالو مقامي ضبط واشغال ايتدكلري ويا پاپا اونده تسلط واتحاد ويا تزوير ايله سيرقابليتي وجهه ايده رك ، عجبا اينالپا ، فرانز ، انگلترا وسائر اسم مسيحيه نريا پارلر ، عاقل اولان بوحالي خليفه وخصوصي وقتيله فيلسوف ايده وعادتا اعطاي حكم ايدر وحال حقيقت كذلك منجلي اولور .

بناء عليه واجبك ، اقامه وجهود مطلوبه اولدقجه ، مصلحتي افاده ايدن (ما لا يتم الواجب الا به فهو واجب) قاعده اصوليه شرعيه سنه تطبيقاً استانبولك مركز حكومت اولدقجه وجوبه ابقا ومحافظه سنه قناعت حاصل اولور ، امر محافظه سنه الزم بولنان بوغازلرك سر بقي وجهيله ، الكا مربوط ايلي لزوم قطعي واجب اولور .

Süleyman Baruni'nin muhtırasının başlangıcı.

Atatürk, Birinci TBMM'ndeki sarıklı temsilcilerle, Trablusgarp giysileri giyinerek resim çektirmiştir.

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده
يقول عبد ربه سبحانه احمد الشريف السنوسي الخطابي الادريسي الحسني
لحضرة الافخم صاحب السعادة توفيق باشا المحترم بعد مزيد السلام والاحترام اللائق بالمقام
نعم لا يخفى على فكركم السامية بانا لما كنا بسراية الخرقة الشريفة تفضل علينا امير المؤمنين ببعض نقدية على
يد الوزير المشير احمد عزت باشا وقدرها خمسة وعشرين الف مجيدي ثم اننا اودعناها على صفة الامانة في خزينة
الخرقة الشريفة املا بمجرد طلبي لها تأتيني وكنت سابقا ارسلت للاستانة احد معيتنا لجلبها لطرفنا ولاكن بكل اسف
امتنعوا من اعطاءها لمرسولي وقد اجابوه بان الارادة السنية لم تصدر بذلك . فسبحان الله الارادة تصدر مرتان
اما صدرت الارادة سابقا وصاحب السعادة المشير احمد عزت باشا عالم بها ولكن لست بغافل عمن كان
سببا في منعها فحسبه الله وهو خير الحاسبين وبكل هذا غمضنا البصر عنها في ذلك الوقت لكوننا لسنا محتاجين
لها . ولكنا اليوم انجبرنا ايها الاخ في المراجعة بخصوصها بناء لكتاب امير طرابلس الغرب ابن عمي الامير سيدي
ادريس الذي وافاني في هذه الايام ذاكرا لي فيه ان احد العائلات التي كنا استقرضنا منهم بعض الارزاق
والدراهم لسد احتياجات جيوشنا التي كنا نحاربها الدول المتحالفة في ايام الحرب العمومية . فانها قدمت سندات
للحكومة الايطالية بعد ما صدق عليها الامير سيدي ادريس . وقد حولت تلك السندات الحكومة الايطالية
للبنكة دي رومة كي توفي لهم حقهم وتاخذ منهم سنداتي وتستوفي البنكة مما تملكه . والحال لا يخفى
على سعادتكم ان ليس لي في القطر الطرابلسي شيء سوى شيء يسير من الغنم والابل بحيث ليس لاولادي
هناك باب يتقوتون منه سوى هذه الاغنام والابل . ولا سمح الله اذا اخذت سيزري بهم الحال
لان جميع املاكي في القطر المصري وكما هو معلوم سعادتكم ان بريطانيا حجزت عليها لدخولي بالحرب
العمومية ضدها عليه والمرجو من همتكم العالية ان تكونوا عونا لاخينا احمد عزت باشا فانكم ستطلعوا
على الحقيقة وتهتمون بتخليصها من السراية وصرفها كما اعلمت احمد عزت باشا ولكم جزيل الشكر
وارجوك ايها الاخ ان لا تخيبوا املي فيكم لان املي فيكم جميل والله يحفظكم ودمتم كما شئتم ورمتم
حرر في غرة محرم الحرام الفاتح لسنة ١٣٤٠

Ahmet Şerif'in Sadrazam'a mektubu.

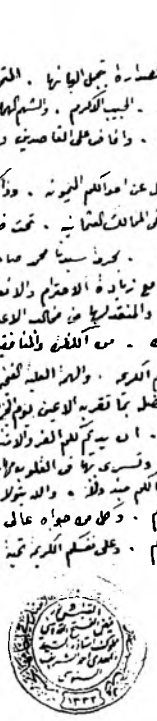

Ahmet Şerif'in Sadrazam'a mektubu.

Ahmet Şerif'in Padişaha birinci mektubunun Babıâli Tercüme Bürosunca yapılan çevirisinin başlangıcı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve eşi Lâtife Hanım, 1923 başındaki Adana gezisinde Şeyh Ahmet Şerif ile birlikte.